

UNIVERZITA KARLOVA
Právnická fakulta

Klára Stojanová

**Vybrané problémy trestního postihu
mladistvých**

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: JUDr. Marie Vanduchová, CSc.

Katedra trestního práva

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 1.5.2018

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracovala samostatně, že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny a že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Dále prohlašuji, že vlastní text této práce včetně poznámek pod čarou má 217 219 znaků včetně mezer.

Klára Stojanová

V Praze dne 1.5.2018

Poděkování

Děkuji vedoucí mé diplomové práce, JUDr. Marii Vanduchové, CSc., nejen za ochotu vést tuto diplomovou práci, ale především za čas, který věnovala společným setkáním, cenné rady a za laskavý a obětavý přístup.

Obsah

ÚVOD	1
1 PRÁVNÍ ÚPRAVA TRESTNÍHO POSTIHU MLADISTVÝCH	2
1.1 MODEL Y ZACHÁZENÍ S DELIKVENTNÍ MLÁDEŽÍ	4
1.2 PRINCIPY SANKCIONOVÁNÍ MLADISTVÝCH PACHATELŮ	6
1.3 SYSTÉM SANKČNÍCH OPATŘENÍ DLE ZÁKONA O SOUDNICTVÍ VE VĚCECH MLÁDEŽE	8
1.4 ODKLONY V ŘÍZENÍ VE VĚCECH MLADISTVÝCH PACHATELŮ	11
1.4.1 <i>Odklony v řízení v trestních věcech mladistvých obsažené v trestním řádu</i>	14
1.4.2 <i>Odklon v řízení v trestních věcech mladistvých obsažený v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže – odstoupení od trestního stíhání</i>	17
1.5 HMOTNĚPRÁVNÍ ALTERNATIVY K POTRESTÁNÍ MLADISTVÉHO	19
1.6 SANKCE UKLÁDANÉ MLADISTVÝM PACHATELŮM	19
1.6.1 <i>Výchovná opatření</i>	20
1.6.2 <i>Obranná opatření</i>	32
1.6.3 <i>Trestní opatření</i>	34
1.7 REAKCE STÁTU NA ČIN JINAK TRESTNÝ, KTERÉHO SE DOPUSTILO DÍTĚ MLADŠÍ PATNÁCTI LET	36
1.8 OTÁZKA RELATIVNÍ TRESTNÍ ODPOVĚDNOSTI MLADISTVÉHO	40
1.9 SANKCIONOVÁNÍ MLADISTVÝCH V ČÍSLECH	42
2 VYBRANÉ PSYCHOLOGICKÉ ASPEKTY POSTIHU MLÁDEŽE	49
2.1 PŘEHLED VYBRANÝCH VÝVOJOVÝCH OBDOBÍ	50
2.1.1 <i>Vybrané periodizace vývoje jedince</i>	55
2.2 MORÁLNÍ VÝVOJ V PROCESU SOCIALIZACE	59
2.2.1 <i>Vybrané periodizace morálního vývoje</i>	62
3 ZHODNOCENÍ PRÁVNÍ ÚPRAVY S OHLEDEM NA VYBRANÉ PSYCHOLOGICKÉ ASPEKTY VÝVOJE JEDINCE A NÁVRHY DE LEGE FERENDA	65
3.1 PŘÍSTUP K MLÁDEŽI: MODEL Y A PRINCIPY	65
3.2 VĚKOVÉ HRANICE V TRESTNÍM PRÁVU	67
3.3 LIMITY ZAHRNUTÍ MORÁLNÍHO VÝVOJE DO PRÁVNÍ ÚPRAVY	71
3.4 SANKČNÍ OPATŘENÍ UKLÁDANÁ MLADISTVÝM A DĚTEM DO PATNÁCTI LET VĚKU	74
3.4.1 <i>Opatření ukládaná dětem mladším patnácti let</i>	75
3.4.2 <i>Sankční opatření ukládaná mladistvým</i>	76
ZÁVĚR	82

SEZNAM ZKRATEK	I
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	II
SEZNAM POUŽITÝCH MONOGRAFIÍ, KOMENTÁŘŮ A UČEBNIC	II
SEZNAM POUŽITÝCH ODBORNÝCH ČLÁNKŮ	IV
SEZNAM POUŽITÉ JUDIKATURY	VI
SEZNAM POUŽITÝCH PRÁVNÍCH PŘEDPISŮ A MEZINÁRODNÍCH PRÁVNÍCH DOKUMENTŮ	VI
SEZNAM OSTATNÍCH ZDROJŮ	VII
NÁZEV DIPLOMOVÉ PRÁCE V ČESKÉM JAZYCE, ABSTRAKT V ČESKÉM JAZYCE A KLÍČOVÁ SLOVA	VIII
NÁZEV DIPLOMOVÉ PRÁCE V ANGLICKÉM JAZYCE, ABSTRAKT V ANGLICKÉM JAZYCE A KLÍČOVÁ SLOVA	IX

Úvod

Trestní soudnictví ve věcech mládeže je tématem ve společnosti často diskutovaným, zejména pak v případech, kdy je veřejnost prostřednictvím médií informována o závažném protispolečenském činu dítěte či mladistvého. V takových momentech většinou následuje debata týkající se snížení hranice trestní odpovědnosti či efektivity sankcionování mládeže. Náhle vyvolaný zájem o předmětnou problematiku však často může vést k urychleným a nekoncepčním řešením. Otázka trestání mládeže je však natolik citlivá, že vyžaduje obzvláště pečlivý přístup.

Zákonodárce samostatnou právní úpravou této oblasti trestního práva vyjádřil zvýšený zájem společnosti na co nejefektivnějším postihu dětí a mladistvých, kteří se dopustili závažného protiprávního jednání. Přesto je však možné v této úpravě nalézt určité problémy, a to jak v teoretické, tak i praktické rovině.

Na vybrané aspekty trestního postihu mládeže však lze nahlížet kromě práva také optikou jiných vědních oborů. Namátkou je možno zmínit filozofii, sociologii a v neposlední řadě také psychologii, ať už psychologii forenzní, sociální, osobnosti či vývojovou. Právě poznatky posledního zmíněného odvětví psychologie, tedy psychologie vývojové, jsou v mnoha ohledech zahrnuty do stávající právní úpravy, byť je její význam právem často opomíjen. A to i navzdory tomu, že právě kognitivní a morální vývoj zásadně ovlivňuje možnosti jedince reagovat na společností stanovená pravidla chování. Znalost charakteristik jednotlivých období lidského vývoje tak může velmi přispět k co nejvhodnějšímu způsobu reakce na trestnou činnost mládeže, tedy k výběru nejefektivnějšího druhu sankčního opatření.

Cílem této práce je zejména popsat vybrané instituty pojící se k trestněprávnímu postihu mládeže a představit vybrané psychologické aspekty postihu mládeže. V samostatné kapitole pak na zmíněné poznatky obou těchto vědních disciplín navázat zhodnocením právní úpravy a předložením návrhů de lege ferenda.

1 Právní úprava trestního postihu mladistvých

Právní úpravou trestního postihu mladistvých se v České republice zabývá zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže) (dále jen „**ZSVM**“). Tento zákon nabyl účinnosti dne 1. ledna 2004.

Dle ustanovení § 109 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník (dále jen „**TZ**“) „*Trestní odpovědnost mladistvých a sankce jim ukládané upravuje zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Pokud zákon o soudnictví ve věcech mládeže nestanoví jinak, postupuje se podle tohoto zákona*“. Pro vzájemný vztah ZSVM a TZ platí vztah speciality ZSVM k TZ a dalším obecným právním předpisům. Může tedy dojít ke třem různým situacím. Prvním případem vzájemného vztahu výše zmíněných zákonů je situace, kdy ZSVM komplexně upravuje otázku, která v rámci TZ řešena není (jak je tomu například u ochranného opatření ve formě ochranné výchovy), v takovém případě se použije ZSVM a TZ jen pokud jde o aplikaci obecných zásad pro ukládání trestních sankcí. Pokud ale v ZSVM úprava některé otázky chybí (jak je tomu například u zabezpečovací detence), použije se úprava obsažená v TZ, jejíž užití ale musí respektovat obecný účel sankcí, který je upraven v ustanovení § 9 odst. 1 ZSVM. Třetím případem je situace, kdy ZSVM částečně upravuje institut, který je již řešen i TZ (jak je tomu například u podmínek ukládání některých trestních opatření)¹.

Dle ustanovení § 1 odst. 1 ZSVM „*upravuje podmínky odpovědnosti mládeže za protiprávní činy uvedené v trestním zákoníku, opatření ukládaná za takové protiprávní činy, postup, rozhodování a výkon soudnictví ve věcech mládeže*“, kdy **pojmem mládež** se vztahuje na děti a mladistvé. **Pojmem mladiství** se rozumí osoby, jež v době spáchání provinění dovršily patnáctý rok a nepřekročily osmnáctý rok věku. **Pojmem dítě** se rozumí ty osoby, které v době spáchání činu jinak trestného nedovršily patnáctý rok věku².

Pojem mládež tedy můžeme považovat za pojem zastřešující. Rozdělení na děti a mladistvé není bezúčelné. Období, kdy jedince označujeme jako dítě³, tedy období do dovršení patnáctého roku věku, je obdobím (absolutní) trestní neodpovědnosti (ustanovení § 25 TZ). O protiprávním činu dítěte hovoříme jako o „činu jinak trestném“, protože takový čin by býval

¹ Blíže viz JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné*. 4. vyd. Praha: Leges, 2014, s. 486. Student (Leges). ISBN 978-807-5020-444.

² Viz ustanovení § 2 odst. 1 ZSVM.

³ Pro úplnost je třeba poznamenat, že posuzování trestní odpovědnosti mladistvého není závislé na nabytí plné svéprávnosti dle občanského práva (viz § 30 odst. 1 a 2 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (dále jen „**OZ**“), tedy případné přiznání svéprávnosti před osmnáctým rokem věku nehraje z hlediska trestního práva hmotného roli. Blíže viz JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné*. 4. vyd. Praha: Leges, 2014, s. 216. Student (Leges). ISBN 978-807-5020-444.

považován za trestný, kdyby byl naplněn věkový požadavek. Období od dovršení patnáctého roku věku (dle dikce § 139 TZ začíná trestní odpovědnost až dnem následujícím po dni, kdy nastala událost určující její začátek – tedy osoba je trestně odpovědná od 00:00 hod. dne následujícího po jejích narozeninách) do osmnáctého roku věku je obdobím relativní trestní odpovědnosti. Protiprávní čin mladistvého označujeme dle ustanovení § 6 odst. 1 ZSVM jako **provinění**. Na osobu, která již v době spáchání trestného činu dovršila osmnáctý rok věku („dospělý“), se užití obecné právní předpisy – hovoříme tedy o období plné trestní odpovědnosti a o protiprávní čin dospělého nazýváme trestným činem. Toto pojmosloví je zvoleno s ohledem na celkový přístup k mládeži v rámci soudnictví ve věcech mládeže, kdy pojem provinění (příp. čin jinak trestný) k sobě zejména neváže stejné negativní konotace, jako pojem trestný čin.

Pojem mládež je ale často (zejména v různých mezinárodních dokumentech v oblasti reakce společnosti na protiprávní jednání mládeže) vykládán širěji. To znamená, že mezi mládež jsou zahrnováni i tzv. **mladí dospělí**⁴. Dovršením osmnáctého roku věku se mladistvý v České republice stává dospělým a jak již bylo výše řečeno, také plně trestně odpovědným. Trestní právo ale připouští, že vývoj osoby ještě v některých případech nemusí být ani v osmnácti letech vždy zcela ukončen. V TZ najdeme ustanovení, která s tímto faktem počítají. Jedná se například o ustanovení § 41 písm. f) TZ, kdy soud přihlédne jako k polehčující okolnosti k tomu, že pachatel spáchal trestný čin ve věku blízkém věku mladistvých, nebo ustanovení § 48 odst. 5 TZ, které hovoří o možnosti uložit pachateli ve věku blízkém věku mladistvých při ukládání podmíněného upuštění od potrestání s dohledem také výchovná opatření stanovená v ZSVM. O tom, do kolika let se osoba považuje za osobu ve věku blízkém věku mladistvých, se zákon nezmiňuje, jelikož respektuje, že proces dospívání je individuální⁵. Je třeba zmínit, že v Doporučení Rady Evropy⁶, týkající se nových způsobů zacházení s kriminalitou mládeže a soudnictvím nad mládeží je akcentováno úsilí o zacházení s mladými dospělými do dvaceti jedna let jako s mladistvými⁷. A tento trend také odpovídá situaci, kdy jsou mladí lidé (převážně ti, žijící v moderní industrializované společnosti) stále méně ochotni převzít na sebe odpovědnost, která je spojována s dospělostí. Jistou roli může hrát i to, že mladým lidem chybí přechodové rituály, tedy jakýsi pro jedince i pro společnost jasný předěl mezi obdobím dítěte a obdobím dospělého.

⁴ HULMÁKOVÁ, Jana. *Trestání delikventní mládeže*. Vyd. 1. V Praze: C.H. Beck, 2013, s. 13. Beckova edice právní instituty. ISBN 978-80-7400-450-6.

⁵ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné*. 4. vyd. Praha: Leges, 2014, s. 216. Student (Leges). ISBN 978-807-5020-444.

⁶ Blíže viz Recommendation Rec (2003)20 of the Committee of Ministers to member states concerning new ways of dealing with juvenile delinquency and the role of juvenile justice [Online]. (2003). Retrieved from http://www.crin.org/docs/coe_rec_jj.doc

⁷ HULMÁKOVÁ, Jana. *Trestání delikventní mládeže*. Vyd. 1. V Praze: C.H. Beck, 2013, s. 18. Beckova edice právní instituty. ISBN 978-80-7400-450-6.

V kontextu naší společnosti je jediným takovým rituálem nejspíše dosažení hranice plné svéprávnosti v osmnácti letech, které však společností není akceptováno jako zásadní pro změnu statusu mladého člověka⁸. Dochází tak k tomu, že mladí lidé stále nejsou, ani ve věku nad dvacet let, často připraveni na dospělý život. Asi třetina mladých lidí ve věku 18-25 let se dospělými být necítí⁹.

V kontextu problematiky trestné činnosti mladých dospělých také nelze zlehčovat poznatky spojené s pojmem **desistence**¹⁰. Desistence znamená skončení určité životní periody jedince, ve které tento jedinec překračoval meze zákona, tedy dopouštěl se i trestné činnosti. Toto skončení může být krátkodobého (primární desistence), nebo trvalého rázu (sekundární desistence)¹¹. Za nepochybně zajímavější se ve všech ohledech zdá být především desistence trvalá, tedy situace, kdy se osoba laicky řečeno „doopravdy napraví“. Z důvodu optimálního nastavení reakce trestního práva na protiprávní činy obecně je obzvláště žádoucí zjistit na základě jakých příčin k trvalé desistenci jedince dochází.

U mladých dospělých musíme brát v úvahu, že desistence je podle některých teorií spojována s procesem zrání. Opravdovým přijetím dospělé role u mladého člověka kriminální chování v dospělosti často klesne, nebo vymizí¹². Dalšími důvody desistence jsou například faktory jako nalezení trvalé práce (v nedávném výzkumu Institutu pro kriminologii a sociální prevenci (dále jen „**IKSP**“) byl předpoklad, že zaměstnání působí jako významný faktor desistence, podpořen¹³), uzavření životního partnerství, nebo narození dětí. Není třeba zmiňovat, že tyto životní události jsou spojovány (až na výjimky mladých manželství apod.) právě s dospělostí. U mladého člověka je tak pro desistenci výrazný prostor, na což je při postihu těchto osob nutné pamatovat (blíže k otázce sankcionování mladých dospělých viz kapitola druhá a kapitola třetí.)

1.1 Modely zacházení s delikventní mládeží

K zacházení s delikventní mládeží lze obecně přistupovat různým způsobem. Za dva základní modely můžeme považovat model sociálně-opatrovnický a model justiční.

⁸ Blíže viz VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2000, s. 233. ISBN 80-717-8308-0.

⁹ ARNETT, Jeffrey Jensen. Emerging adulthood. *American Psychologist* [online]. 2000, 55(5), 469-480, s. 472 [cit. 2018-02-26]. DOI: 10.1037/0003-066X.55.5.469. ISSN 1935-990x. Dostupné z: <http://doi.apa.org/getdoi.cfm?doi=10.1037/0003-066X.55.5.469>

¹⁰ Jak zmiňuje například HULMÁKOVÁ, Jana. *Trestání delikventní mládeže*. Vyd. 1. V Praze: C.H. Beck, 2013, s. 75. Beckova edice právní instituty. ISBN 978-80-7400-450-6.

¹¹ Blíže viz FARRALL, Stephen a Adam CALVERLEY. *Understanding desistance from crime*. Maidenhead, Berkshire, England: Open University Press, 2006, s. 2. ISBN 03-352-1949-7.

¹² HULMÁKOVÁ, Jana. *Trestání delikventní mládeže*. Vyd. 1. V Praze: C.H. Beck, 2013, s. 75. Beckova edice právní instituty. ISBN 978-80-7400-450-6.

¹³ Blíže viz TOMÁŠEK, Jan. *Zaměstnání jako faktor desistence*. Vydání: první. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2017, s. 139. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 978-80-7338-166-0.

Model sociálně-opatrovnický vychází z předpokladu, že delikvence mládeže je zapříčiněna především nepříznivými podmínkami, ve kterých dítě či mladistvý žije. Tato znevýhodnění mohou být společenského, ekonomického i fyzického rázu, obecně lze ale tvrdit, že nedostatečná rodičovská péče, zanedbávání, nebo zneužívání dítěte z tohoto pohledu hrají v otázce delikvence mládeže zásadní roli. Jelikož příčiny kriminality dítěte či mladistvého dle sociálně-opatrovnického modelu plynou z vnějších podmínek, dítě by za takové jednání nemělo být odpovědné a nemělo by za ně být trestáno. Projednání deliktu mládeže by mělo být dle tohoto modelu neformální a mělo by také důrazně sledovat zájmy dítěte nebo mladistvého. Přístupem zaměřeným primárně na blaho dítěte je sekundárně zajištěn i zájem na ochraně společnosti¹⁴.

Justiční model svým způsobem můžeme považovat za opak modelu sociálně-opatrovnického. Tento model vychází z předpokladu, že delikvence mládeže je zapříčiněna vnitřními determinanty konkrétního dítěte nebo mladistvého. Ti se pro protiprávní jednání sami rozhodnou. Vnější faktory nejsou justičním modelem zcela opomíjeny, hrají však v celkové koncepci tohoto modelu malou roli. Mládež by měla být za své protiprávní jednání trestně odpovědná a trest je v rámci tohoto modelu brán jako opodstatněný následek, který má odstrašující účinek (funguje nejen jako individuální, ale i jako generální prevence kriminality)¹⁵.

V čisté formě jsou oba tyto základní modely zacházení s delikventní mládeží problematické. Obecný trend tak směřuje k prosazování **restorativní justice**¹⁶. Restorativní justice se nesnaží zabývat pouze pachatelem a spravedlivou odplatou za jeho čin, jde spíše o reakci na potřeby poškozeného, pachatele i společnosti¹⁷. Poškozenému i společnosti bylo protiprávním jednáním ublíženo a taková situace volá po vhodné nápravě. Cílem restorativní justice je „*obnovení narušeného systému sociálních vztahů prostřednictvím napravení či alespoň zmírnění škody způsobené trestným činem*“¹⁸.

V české právní úpravě postihu mladistvých se objevují prvky modelu sociálně-opatrovnického, justičního modelu, i prvky restorativní justice. Prvky sociálně-opatrovnické lze spatřovat například ve vymezení účelu zákona a v základních zásadách ZSVM (ohled na další vývoj osoby,

¹⁴ Blíže viz HULMÁKOVÁ, Jana. *Trestání delikventní mládeže*. Vyd. 1. V Praze: C.H. Beck, 2013, s. 2. Beckova edice právní instituty. ISBN 978-80-7400-450-6.

¹⁵ HULMÁKOVÁ, Jana. *Trestání delikventní mládeže*. Vyd. 1. V Praze: C.H. Beck, 2013, s. 4. Beckova edice právní instituty. ISBN 978-80-7400-450-6.

¹⁶ HULMÁKOVÁ, Jana. *Trestání delikventní mládeže*. Vyd. 1. V Praze: C.H. Beck, 2013, s. 10. Beckova edice právní instituty. ISBN 978-80-7400-450-6.

¹⁷ ZEHR, Howard. *The little book of restorative justice*. Revised and updated. Intercourse, PA: Good Books, 2014, s. 16. ISBN 9781561488230.

¹⁸ HULMÁKOVÁ, Jana. *Trestání delikventní mládeže*. Vyd. 1. V Praze: C.H. Beck, 2013, s. 10. Beckova edice právní instituty. ISBN 978-80-7400-450-6.

zvýšená ochrana mládeže apod.) Prvky justičního modelu se projevují v rámci řízení v trestních věcech mladistvých. O projevech restorativní justice v ZSVM bude blíže pojednáno v kapitole třetí.

1.2 Principy sankcionování mladistvých pachatelů

V § 1 odst. 2 ZSVM je stanoven účel zvláštní úpravy zacházení s mládeží. Tímto účelem je dle dikce zmíněného ustanovení zejména to, aby se na děti a mladistvé užíla taková opatření, která účinně přispějí k tomu, aby se nadále děti a mladiství páchaní protiprávního jednání zdrželi a našli si společenské uplatnění ... a podle svých sil a schopností také přispěli k odčinění újmy vzniklé protiprávním činem, kterého se dopustili. ZSVM tak stojí na odlišných principech, než TZ (který výslovně účel sankcionování dospělých, ani účel sankcí nezmiňuje) a je tak možné identifikovat některé podstatné odlišnosti v přístupu k mládeži a k dospělému pachateli protiprávního činu.

Tyto odlišnosti můžeme konkrétně shledávat zejména již ve zmíněném účelu a způsobu ukládání sankcí, zásadě přednostního užití tzv. odklonů v trestním řízení, alternativ k potrestání, výchovných a ochranných opatření před užitím trestních opatření, v odlišném (pro mladistvého příznivějším) vedení řízení, v zásadě ochrany osobních údajů a soukromí dítěte a mladistvého, ve lhůtách pro projednání činu, v zásadě ochrany práv poškozeného, v požadavcích na průpravu osob, které na řízení s mladistvým participují. O zmíněných jednotlivých principech hovoří zejména ustanovení § 3 ZSVM a blíže o některých z nich bude pojednáno dále.

Obecně se tedy zejména jedná o **odlišnosti ve způsobu sankcionování mladistvých pachatelů**, o odlišnost, která se týká celkového **zdůraznění výchovného vlivu**, kterým je na mladistvého působeno a v neposlední řadě lze odlišnost v úpravě trestní odpovědnosti mládeže spatřovat také v (již výše zmíněné) **relativní trestní odpovědnosti mladistvého**¹⁹.

¹⁹ Blíže viz COUFALOVÁ, Bronislava. *Efektivita sankcionování mladistvých*. Vydání první. Praha: Leges, 2016, s. 30. Teoretik. ISBN 978-80-7502-131-1.

Účel mladistvému uložené sankce (dle ustanovení § 9 odst. 1 ZSVM) konkrétně nespočívá v represii, či odstrašení mladistvého od dalšího páchání protispolečenských činů, ale spíše cílí na obnovu narušených sociálních vztahů, integraci mladistvého do rodinného a sociálního prostředí a v neposlední řadě také na prevenci dalšího nežádoucího chování. Zákon nezapomíná ani na velice důležitý krok, kterým je vyrovnání se s osobou, které bylo činem mladistvého ublíženo, nebo která byla takovým činem jinak poškozena (tedy v § 3 odst. 7 ZSVM zdůrazňuje žádoucnost nahrazení škody, či poskytnutí jiného přiměřeného zadostiučinění). V těchto principech můžeme spatřovat prvky restorativní justice, která byla představena výše.

ZSVM také počítá s **užitím trestních opatření jako prostředků subsidiárních** v případech, kdy k naplnění výše zmíněného účelu nepostačí užití některých alternativ k potrestání, odklonů v trestním řízení, případně výchovného nebo ochranného opatření. O jednotlivých sankcích, o alternativách k potrestání a odklonech v řízení s mladistvým pachatelem bude blíže pojednáno dále.

Řízení ve věcech mladistvých je od řízení, které se vede s dospělými pachateli v mnohém odlišné. Za konkrétními odlišnostmi lze zejména považovat fakt, že k projednávání věcí mladistvých a při posuzování činů jinak trestných, které spáchaly děti mladší patnácti let jsou příslušné soudy pro mládež (a ne klasické trestní úseky obecných soudů), stejně jako zdůraznění nutnosti spolupráce s příslušným orgánem sociálně-právní ochrany dětí (dále jen „**OSPOD**“) a s Probační a mediální službou.

Jako další princip sankcionování mladistvých pachatelů je možno uvést i zajištění potřebné průpravy týkající se otázek souvisejících s výchovou mládeže pro osoby, které vyšetřují, projednávají a rozhodují věc mladistvého či dítěte mladšího patnácti let (ustanovení § 3 odst. 8 a § 36 ZSVM). Jen dostatečně vhodným a poučeným přístupem osob podílejících se na řízení s mladistvým či dítětem mladším patnácti let lze docílit zamýšleného výchovného účelu zákona.

Z výše zmíněných vybraných principů přístupu k mládeži v ZSVM lze vyvodit i jakýsi obecný pohled na dítě mladší patnácti let a mladistvého, jak je vnímá zákon. Jedná se o osoby procházející určitým vývojovým obdobím spočívajícím v procesech evoluce a involuce, kterým prochází každý člověk. Právo (nejen trestní, ale i občanské) připouští, že tento vývoj má určitý průběh, stojící na vývojových zákonech. Zejména relevantním se zdá být v tomto případě zákon akcelerace a decelerace vývoje v určitých fázích, jakou je například právě fáze dětství a dospívání, kdy jedinec prochází celou řadou kvantitativních i kvalitativních změn. Takovému jedinci chybí potřebné životní zkušenosti (z nichž částečně vyplývá i větší schopnost nenechat se lehce ovlivnit k páchání trestné činnosti), nehledě na to, že individuální proces vývoje duševních a

rozumových funkcí a proces dospívání u takového jedince ještě není ukončen. Z toho lze vyvozovat dva závěry, prvním z nich je ten, že protiprávní čin mladistvého je svým způsobem méně typově závažný než čin dospělého (vykazuje menší míru zavinění)²⁰. Druhým z nich je závěr, že na mladistvého (potažmo dítě mladší patnácti let) lze podstatně lépe výchovně působit a ovlivnit tak příznivě jeho další život.

1.3 Systém sankčních opatření dle zákona o soudnictví ve věcech mládeže

Jak již bylo zmíněno výše, protiprávní čin mladistvého se nazývá **provinění**. Takové označení s sebou nese stejné pejorativní konotace, jako pojem trestný čin. Takový přístup k názvosloví v rámci ZSVM je pochopitelný ve vztahu k celkovému účelu zákona a lze v něm vidět určité sociálně-opatrovnické prvky.

Ve stejném smyslu zákon přistupuje i k označení reakce trestního práva na provinění mladistvého. Tato reakce není označována jako trest, jak je tomu u dospělého pachatele, ale jako **opatření**. Další odlišnost mezi TZ a ZSVM v tomto ohledu lze spatřovat i v teoretickém přístupu k sankcím jako k takovým. TZ stojí na zásadě **dualismu trestních sankcí**, tedy rozlišuje tresty a ochranná opatření. Trestní právo vnímá rozdíl mezi situací, kdy pachatel spáchá čin, za který je plně trestně odpovědný, jelikož jsou naplněny všechny podmínky trestní odpovědnosti (obecné i typové znaky trestného činu) a situací kdy osobu nemůžeme shledávat zcela odpovědnou za trestný čin (nebo čin jinak trestný), protože v době spáchání takového činu její jednání zcela nenaplněvalo zákonem vymezené podmínky²¹ (věk, přičetnost apod.²²). Trestní právo tedy zaujímá ke stejnému chování odlišný přístup. Činí tak proto, že u druhé zmíněné osoby by nebylo vhodné a ani účelné reagovat na její konání trestem, který by odpovídal povaze a závažnosti spáchaného činu. Účelem ochranného opatření je chránit společnost a zároveň svým způsobem i osobu, který čin spáchala. Právní následek v podobě uložení ochranného opatření v sobě tedy nese odsudek společnosti vůči pachateli, ani necílí na represivní funkci trestního práva (naopak, případná vzniknuvší újma je brána pouze jako průvodní jev ochranného opatření²³). V minulosti (před tím, než došlo k rekonstrukci trestního práva hmotného) se v rámci odborné diskuze na téma monismu a dualismu trestních sankcí

²⁰ Blíže viz COUFALOVÁ, Bronislava. *Efektivita sankcionování mladistvých*. Vydání první. Praha: Leges, 2016, s. 31. Teoretik. ISBN 978-80-7502-131-1.

²¹ V některých případech může být také ochranné opatření uloženo i osobě, která se trestného činu nedopustila (jak je tomu například u ochranného opatření zabránění věci).

²² Osoba může čin spáchat například v nepřičetnosti vyvolané duševní poruchou, tedy není za tento čin trestně odpovědná. Nicméně pohyb takové osoby mezi ostatními lidmi je nebezpečný a je třeba tuto osobu podrobit odborné péči. Řešením může být uložení ochranného opatření.

²³ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné*. 4. vyd. Praha: Leges, 2014, s. 464. Student (Leges). ISBN 978-807-5020-444.

objevil spor, nakolik je dvojkolejnost právní úpravy stále vhodným řešením. Kontroverze vyvolávala (a nejspíš i stále vyvolává) zejména možnost uložit ochranné opatření i vedle trestu.

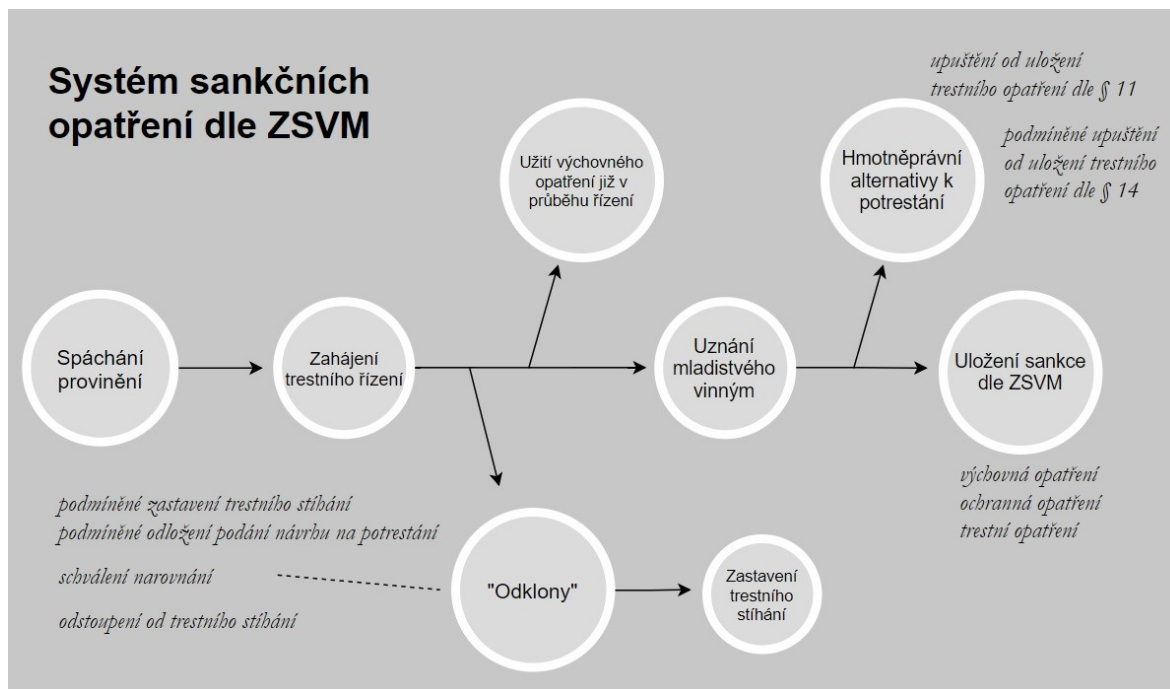
ZSVM naopak jako samostatný a speciální zákon stojí na principu **monismu sankcí**. Opatření je tedy jediným druhem reakce na protiprávní jednání mládeže a dělí se dle ustanovení § 10 odst. 1 ZSVM na tři druhy (výchovná opatření, ochranná opatření a trestní opatření). O monismu sankcí v případě mládeže hovoříme z důvodu jednotného účelu opatření ukládaným mladistvým, který je stanoven v § 9 odst. 1 ZSVM „*účelem opatření vůči mladistvým je především vytvoření podmínek pro sociální a duševní rozvoj mladistvého se zřetelem k jím dosaženému stupni rozumového a mravního vývoje, osobním vlastnostem, k rodinné výchově a k prostředí mladistvého, z něhož pochází, i jeho ochrana před škodlivými vlivy a předcházení dalšímu páčání provinění*“. Tento jednotný účel je navíc podpořen i celkovým účelem zákona vyjádřeným v ustanovení § 1 odst. 2 ZSVM. Někteří autoři se ale domnívají, že i přes rozdílnou teoretickou koncepci, úprava opatření v ZSVM prakticky kopíruje úpravu v TZ. Tedy trestní opatření modifikují tresty, případně je doplňují, ale nemění jejich podstatu, stejně jako ochranná opatření jsou, až na ochrannou výchovu, přebrána z TZ. To se ovšem nedá říci o výchovných opatřeních, která jsou svou podstatou značně odlišná, a to jak od opatření ochranných, tak od opatření trestních. Dle některých autorů by se tak fakticky dalo hovořit o **principu trialistickém**²⁴.

Do systému sankčních opatření dle ZSVM ale nelze řadit jen úpravu opatření ukládaných mladistvým, ale také další hmotněprávní možnosti reakce na provinění mladistvého, jako je upuštění od uložení trestního opatření a podmíněné upuštění od uložení trestního opatření (alternativy k potrestání mladistvého) a také procesněprávní možnosti reakce na provinění mladistvého, jako již v zákoně č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád) (dále jen „**TR**“), zmíněné instituty podmíněného zastavení trestního stíhání, podmíněného odložení podání návrhu na potrestání a narovnání a v ZSVM zmíněný institut odstoupení od trestního stíhání (souhrnně označovány jako „**odklony v trestním řízení**“). Také je nutné zmínit, že jiný režim reakce na čin jinak trestný spatřujeme u dětí mladších patnácti let, kterým jsou ukládána opatření dle § 93 ZSVM. Pro úplnost je také třeba dodat, že u „mladých dospělých“ je možné (jak již bylo částečně zmíněno výše) u podmíněného upuštění od potrestání s dohledem, uložení trestu domácího vězení, u uložení trestu obecně prospěšných prací, u uložení trestu zákazu pobytu a u podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody (i u uložení tohoto trestu s

²⁴ Blíže viz COUFALOVÁ, Bronislava. *Efektivita sankcionování mladistvých*. Vydání první. Praha: Leges, 2016, s. 23. Teoretik. ISBN 978-80-7502-131-1.

dohledem), uložit také některá z výchovných opatření dle ZSVM, a to v zájmu využití výchovného působení rodiny, školy a dalších subjektů.

System sankčních opatření dle ZSVM je jednoduše vyobrazen na následujícím diagramu.

(Zdroj: Diagram vytvořen autorkou práce.)

Jak již bylo zmíněno v části, která se týkala principů sankcionování mladistvých pachatelů, ZSVM v ustanovení § 3 odst. 2 důrazně preferuje u mladistvých pachatelů využít zvláštní způsoby řízení (odklony v trestním řízení), případně výchovná nebo ochranná opatření. Trestního opatření je dle dikce tohoto ustanovení možné použít jako opatření poslední instance, kdy by jiné výše zmíněné postupy a opatření nevedly k dosažení účelu zákona, jak je definován v ustanovení § 1 odst. 2 ZSVM. Užití odklonů v trestním řízení, hmotněprávních alternativ k potrestání, případně výchovných či ochranných opatření by tedy nevedlo k tomu, aby se mladistvý nadále páčání protiprávních činů zdržel a našel si společenské uplatnění, ani k tomu, aby podle svých sil odčinil vzniknuvší újmu, a to například proto, že by taková opatření byla pro konkrétního mladistvého příliš mírná.

Je možné si povšimnout, že v ustanovení § 3 odst. 2 ZSVM se zákon zmiňuje o přednostním užití výše zmíněných postupů a opatření zejména proto, že dle názoru zákonodárce právě tyto **obnovují narušené sociální vztahy a přispívají k předcházení protiprávním činům**. V tomto kontextu je otázkou, zda například užití ochranného opatření ochranného léčení, nebo ochranné výchovy opravdu vede k obnovení narušených sociálních vztahů s rodinou, od které je mladistvý užitím takového opatření fakticky odloučen. Některé z (alternativních) trestních

opatření (například uložení trestního opatření obecně prospěšných prací) na druhou stranu mohou také mladistvého výrazně motivovat, aby své narušené sociální vztahy zlepšil, či aby se dále protiprávních činů nedopouštěl. V ustanovení § 3 odst. 2 ZSVM se navíc o výše zmíněných hmotněprávních alternativách k potrestání nedočteme (nejsou v rámci ustanovení výslovně uvedeny). Tento druh sankčního opatření je však také možno považovat za mírnější způsob reakce na provinění mladistvého než uložení trestního opatření, a proto je třeba tyto alternativy před uložením trestního opatření také zvážit.

Z výše zmíněného vyplývá, že v řízení v trestních věcech mladistvých není vždy třeba a ani není vždy žádoucí z pohledu účelu zákona uložit mladistvému trestní opatření. ZSVM poskytuje relativně širokou paletu jiných (vhodnějších) řešení, kterými lze na mladistvého výchovně působit. Podrobně o nich bude pojednáno v dalších částech této práce.

1.4 Odklony v řízení ve věcech mladistvých pachatelů

Odklony v řízení ve věcech mladistvých pachatelů jsou způsobem, jímž je možné reagovat na provinění mladistvého bez toho, aniž by došlo k uznání mladistvého vinným a uložení trestního opatření. Jinými slovy *„jde o alternativní procesní formy řešení trestních věcí, v nichž je dáno důvodné podezření mladistvého ze spáchání určitého provinění a standardní formou jejich projednání by bylo provedení hlavního líčení a rozhodnutí o vině či nevině, případně i o trestním opatření, avšak za splnění zákonem stanovených předpokladů věc takto není projednána a k jejímu vyřešení dojde specifickým procesním postupem, aniž by byla vyslovena vina mladistvého a aniž by mu bylo uloženo trestní opatření“*²⁵. Úprava této procesní reakce na provinění mladistvého je obsažena v ustanovení § 68 a násl. ZSVM nadepsaném „Zvláštní způsoby řízení“. V tomto kontextu je třeba zmínit, že pojem „zvláštní způsoby řízení“ je užíván i v TR, konkrétně v hlavě XX, která obsahuje celkem osm zvláštních způsobů řízení. ZSVM v ustanovení § 69 ale zvláštní způsoby řízení v případě mladistvých zužuje pouze na tři, a to konkrétně na **podmíněné zastavení trestního stíhání, narovnání a odstoupení od trestního stíhání**. Jelikož však ZSVM na jiných místech připouští i další „zvláštní způsoby řízení“, které v ustanovení § 69 nejsou zmíněny (konkrétně ustanovení § 64 ZSVM hovoří o řízení proti uprchlému, ustanovení § 62 odst. 2 ZSVM hovoří o řízení před samosoudcem), je třeba i tyto v řízení v trestních věcech mladistvých připustit.

²⁵ Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. 3. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2011, s. 558. Beckova edice komentované zákony. ISBN 978-80-7400-350-9.

Odklony obecně můžeme dělit na **odklony v širším** a **odklony v užším slova smyslu**²⁶. Za odklon v širším slova smyslu považujeme situaci, kdy je trestní stíhání zastaveno na základě zásady oportunity. To znamená, že skutek je trestným činem, nezanikla jeho trestnost, skutek spáchal obviněný apod. (tedy není důvod pro obligatorní zastavení trestního stíhání), ale je rozhodnuto o zastavení trestního stíhání z důvodů uvedených v ustanovení § 172 odst. 2 písm. c) TR, tedy „*jestliže vzhledem k významu a míře porušení nebo ohrožení chráněného zájmu, který byl dotčen, způsobu provedení činu a jeho následku, nebo okolnostem, za nichž byl čin spáchán, a vzhledem k chování obviněného po spáchání činu, zejména k jeho snaze nahradit škodu nebo odstranit jiné škodlivé následky činu, je zřejmé, že účelu trestního řízení bylo dosaženo*“. Tedy odklonem v širším slova smyslu míníme situaci, kdy je trestní věc vyřešena mimosoudně, protože trestní stíhání je neúčelné.

Odklonem v užším slova smyslu je myšlena situace, kdy mimosoudní vyřešení trestní věci je spojeno s určitými podmínkami, které musí obviněný splnit (například se osvědčit ve zkušební době) a také s větším důrazem na zapojení poškozeného do celého procesu. Dále se tato část bude zabývat pouze odklony v užším slova smyslu, které lze využít v řízení ve věcech mladistvých.

V již zmíněném § 68 ZSVM jsou stanoveny obecné podmínky užití odklonů v řízení ve věcech mladistvých. Odklony v řízení je možné použít jen v případech, kdy se podezření ze spáchání provinění na základě dostatečného objasnění skutkového stavu věci jeví **zcela důvodným** a (kumulativně) **mladistvý je připraven nést odpovědnost za spáchaný čin**, vypořádat se s jeho příčinami a přičinit se o odstranění škodlivých následků jeho provinění. Třetí (fakultativní) podmínkou užití odklonů je, v případě potřeby, možnost požadovat po mladistvém, aby se zavázal k chování omezujícím možnosti spáchání dalších provinění.

Účelem stanovení obecných podmínek užití odklonů v řízení ve věcech mladistvých je ambice, aby odklony byly v případě mladistvých využívány co nejefektivněji a ve vhodných případech. Zejména se musí jednat o ty situace, kdy vysoká míra pravděpodobnosti, že mladistvý provinění spáchal, téměř vylučuje možnost, aby byl pro tento skutek v řízení před soudem zproštěn obžaloby (což by bylo pro mladistvého nepochybně přijatelnější, než forma mimosoudního vyřešení věci v podobě odklonu, nehledě na to, že zařazení tohoto odstavce do obecných podmínek použití odklonů je v podstatě vyjádřením zásady materiální pravdy, kdy „*trestní řízení musí být upraveno tak, aby dávalo dostatečné záruky toho, že v něm budou všechny okolnosti trestného činu*

²⁶ COUFALOVÁ, Bronislava. *Efektivita sankcionování mladistvých*. Vydání první. Praha: Leges, 2016, s. 38. Teoretik. ISBN 978-80-7502-131-1.

významné pro rozhodnutí soudu zjištěny pokud možno v souladu se skutečností²⁷, která se uplatňuje samozřejmě i u dospělých pachatelů).

Za problematičtější lze považovat zbylé podmínky. Druhá (obligatorní) podmínka užití odklonu cílí na **přípravenost mladistvého nést za spáchaný čin odpovědnost**. Lze si představit, že mladistvý, obecně procházející relativně složitým vývojovým procesem (což je ostatně i důvod pro odlišnou právní úpravu postihu mladistvých), nebude vždy na přijetí takové odpovědnosti zcela připraven. Ostatně (jak již bylo zmíněno výše) se období dospívání obecně vyznačuje i tím, že jedinec (v tzv. adolescentním moratoriu) trpí potřebou oddálit dospělost a mimo jiné i s ní související břímě odpovědnosti²⁸. Přičinění se o odstranění **škodlivých** následků provinění jako obecná podmínka, která musí být splněna před samotným užitím odklonu v řízení, je také relativně kontroverzní, jelikož implikuje, že mladistvý je povinen napravit i skutečnosti, které nezavinil²⁹. Někteří autoři se domnívají, že se celkově jedná o přísnější úpravu podmínek užití odklonů, než která je užitá u dospělých pachatelů a tato přísnější úprava může být také možným omezením pro užití odklonů v řízení ve věcech mladistvých³⁰. Jiní namítají, že by se podmínka „přípravenosti nést odpovědnost za spáchaný čin“ měla aplikovat pouze na odklon odstoupení od trestního stíhání³¹ upravený speciálně v ZSVM, u kterého není vyžadována podmínka doznání mladistvého nebo jeho prohlášení o spáchání skutku (jak je tomu u odklonů upravených v TR). Nejen kvůli těmto rozporům by si zákonná úprava odklonů nejspíše zasloužila celkovou revizi, blíže viz kapitola třetí.

Poslední (fakultativní) podmínka použití odklonů se zase vyznačuje nejistotou, co přesně je možné považovat za onen „závazek k chování omezujícímu možnosti spáchání dalších provinění“. Na jednu stranu se může jednat pouze o prohlášení mladistvého (slib) v duchu výše zmíněné podmínky (který se ovšem jeví, i s ohledem na obligatorní obecné podmínky užití odklonů, jako nadbytečný), na druhou stranu se může jednat o závazek k určitému chování, který ovšem bude nejspíš fakticky některým z výchovných opatření³².

²⁷ FENYK, Jaroslav, Tomáš GRIVNA a Dagmar CÍSAŘOVÁ. *Trestní právo procesní*. 6., aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 110. ISBN 978-80-7478-750-8.

²⁸ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2000, s. 196. ISBN 80-717-8308-0.

²⁹ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné*. 4. vyd. Praha: Leges, 2014, s. 190. Student (Leges). ISBN 978-807-5020-444.

³⁰ COUFALOVÁ, Bronislava. *Efektivita sankcionování mladistvých*. Vydání první. Praha: Leges, 2016, s. 43. Teoretik. ISBN 978-80-7502-131-1.

³¹ HULMÁKOVÁ, Jana. *Trestání delikventní mládeže*. Vyd. 1. V Praze: C.H. Beck, 2013, s. 44. Beckova edice právní instituty. ISBN 978-80-7400-450-6.

³² Blíže viz COUFALOVÁ, Bronislava. *Efektivita sankcionování mladistvých*. Vydání první. Praha: Leges, 2016, s. 44. Teoretik. ISBN 978-80-7502-131-1.

1.4.1 Odklony v řízení v trestních věcech mladistvých obsažené v trestním řádu

Jak již bylo zmíněno výše, ustanovení § 69 ZSVM zmiňuje tři druhy odklonů, které mohou být v trestních věcech mladistvých použity. Úpravu dvou z nich v ZSVM nenajdeme, jelikož jsou upraveny v trestním řádu. Jedná se o podmíněné zastavení trestního stíhání a narovnání. Pro užití obou těchto odklonů je třeba respektovat výše zmíněné obecné podmínky použití odklonů v řízení ve věcech mladistvých.

Podmíněné zastavení trestního stíhání je upraveno v ustanovení § 307 a násl. TŘ. Podmíněně zastavit trestní stíhání lze (na aplikaci podmíněného zastavení trestního stíhání obviněný nemá nárok) pouze pokud jsou kumulativně splněny v trestním řádu zmíněné podmínky:

- Jedná se o řízení o přečinu³³.
- Obviněný s tímto postupem souhlasí.
- Obviněný se k činu doznal.
- Obviněný nahradil škodu, pokud byla činem způsobena, nebo s poškozeným o její náhradu uzavřel dohodu, anebo učinil jiná potřebná opatření k její náhradě.
- Obviněný vydal bezdůvodné obohacení činem získané, nebo s poškozeným o jeho vydání uzavřel dohodu, anebo učinil jiná vhodná opatření k jeho vydání.
- Vzhledem k osobě obviněného, s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu a k okolnostem případu lze důvodně takové rozhodnutí považovat za dostačující.

O podmíněném zastavení trestního stíhání rozhoduje v přípravném řízení státní zástupce, v řízením před soudem v případě mladistvého soud pro mládež. V odůvodněných případech, zvláště vyžaduje-li to povaha nebo závažnost spáchaného přečinu a vzhledem k osobě obviněného, s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu a k okolnostem případu, může být obviněnému uložena i jedna ze dvou dalších podmínek:

- Obviněný se zaváže, že se během zkušební doby zdrží určité činnosti, v souvislosti s níž se dopustil přečinu.
- Případně obviněný složí na účet soudu (v přípravném řízení státního zastupitelství) částku určenou státu na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti ... a tato částka není zřejmě nepřiměřená závažnosti přečinu.

³³ Dle § 14 odst. 2 TZ jsou přečiny všechny nedbalostní trestné činy a ty úmyslné trestné činy na něž trestní zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby do pěti let.

V případě podmíněného zastavení trestního stíhání je obviněnému stanovena zkušební doba v délce šesti měsíců až dvou let (v případě, že se mladistvý zavázal zdržet se po zkušební dobu určité činnosti nebo složil peněžitou částku určenou státní na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti, zkušební doba dle ustanovení § 69 odst. 2 ZSVM činí šest měsíců až tři roky). Pokud se v rámci této doby obviněný osvědčí, zejména pokud dodrží všechny stanovené podmínky, nastanou právní mocí rozhodnutí o osvědčení takové právní účinky, které jsou spojovány se zastavením trestního stíhání. Tedy proti tomu, proti němuž dřívější trestní stíhání pro týž skutek bylo pravomocně zastaveno (a nebylo v předepsaném řízení zrušeno) nelze trestní stíhání zahájit, a bylo-li již zahájeno, nelze v něm pokračovat (ustanovení § 11 odst. 1 písm. h) TR). Věc má tedy povahu věci pravomocně rozhodnuté a platí překážka *res iudicata*. Dle ustanovení § 2b zákona č. 269/1994 Sb., o rejstříku trestů (dále jen „**zákon o rejstříku trestů**“) je podmíněné zastavení trestního stíhání (stejně jako podmíněné odložení podání návrhu na potrestání) evidováno v rejstříku trestů a projeví se i v opisu z tohoto rejstříku.

Z důvodu obdobných podmínek uložení se v řízení ve věcech mladistvých použije ve zkráceném přípravném řízení i institut **podmíněného odložení podání návrhu na potrestání** upravený v ustanovení § 179g a § 179h TR.

Narovnání je upraveno v ustanovení § 309 a násl. TR. Narovnání lze schválit (na aplikaci narovnání obviněný nemá nárok) pouze pokud jsou kumulativně splněny v trestním řádu zmíněné podmínky:

- Jedná se o řízení o přečinu.
- Obviněný s tímto postupem souhlasí.
- Poškozený s tímto postupem souhlasí.
- Obviněný prohlásil, že spáchal skutek, pro který je stíhán, a nejsou důvodné pochybnosti o tom, že jeho prohlášení bylo učiněno svobodně, vážně a určitě.
- Obviněný uhradí poškozenému škodu způsobenou přečinem, nebo učiní potřebné úkony k její náhradě, případně jinak odčiní újmu vzniklou přečinem.
- Obviněný vydá bezdůvodné obohacení získané přečinem nebo učiní jiná vhodná opatření k jeho vydání.
- Obviněný složí na účet soudu (v přípravném řízení státního zastupitelství) peněžitou částku určenou státní na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti ... a tato částka není zřejmě nepřiměřená závažnosti přečinu.

- Vzhledem k povaze a závažnosti trestného činu, k míře, jakou byl přečinem dotčen veřejný zájem, k osobě obviněného a jeho osobním a majetkovým poměrům lze důvodně takové rozhodnutí považovat za dostačující.

O schválení narovnání rozhoduje v přípravném řízení státní zástupce, v řízení před soudem v případě mladistvého soud pro mládež. O narovnání je vydáno rozhodnutí o schválení narovnání a zastavení trestního stíhání. Tedy schválení narovnání má také procesní důsledky zastavení trestního stíhání, jak bylo zmíněno výše u podmíněného zastavení trestního stíhání. Účinky zastavení trestního stíhání jsou však v tomto případě spojeny pouze s právní mocí rozhodnutí, a nikoli s uplynutím zkušební doby. Dle ustanovení § 313 TŘ je rozhodnutí o schválení narovnání evidováno jako skutečnost významná pro trestní řízení a jako taková je dle ustanovení § 2 odst. 1 zákona o rejstříku trestů evidována v rejstříku trestů a projeví se tak samozřejmě i v opisu z něj.

Kromě tohoto rozdílu, tedy faktu, že schválení narovnání je rozhodnutím konečným (bez nutnosti běhu zkušební doby) se oba zmíněné instituty liší také v tom, že u schválení narovnání je třeba souhlasu poškozeného (v institutu narovnání tak lze spatřovat silnější prvky restorativní justice) a bez existence poškozeného také narovnání sjednat nelze (protože se fakticky jedná o dohodu mezi obviněným a poškozeným³⁴). Dalším rozdílem je nutnost u podmíněného zastavení trestního stíhání učinit doznání v rámci své výpovědi podle ustanovení § 90 a násl. TŘ³⁵. Nepostačí tak „pouhé“ prohlášení, které je dostačující pro schválení narovnání. Tyto instituty se ale také relativně překrývají. Zejména co se týče podmínek náhrady škody, vydání bezdůvodného obohacení a složení peněžité částky na pomoc obětem trestných činů. Důležitá je také nutnost souhlasu obviněného s aplikací daného odklonu, a to zejména proto, aby „vynecháním“ (dokončením) řízení před soudem, nebyla narušena zásada presumpce nevinny.

V případě použití odklonu je mladistvým s jejich souhlasem možné uložit některá z výchovných opatření dle ZSVM. Ta lze dle ustanovení § 10 odst. 2 ZSVM uložit již v průběhu řízení. Pro větší výchovný účinek může být mladistvý podroben například dohledu probačního úředníka, nebo jinému vhodnému výchovnému opatření. U dospělých pachatelů úprava odklonů v trestním řízení s možností dohledu nad obviněným nepočítá.

Zajímavou možností je při podmíněném zastavení trestního stíhání i možnost závazku obviněného, že se během zkušební doby zdrží určité činnosti, v souvislosti s níž se přečinu

³⁴ FENYK, Jaroslav, Tomáš GRIVNA a Dagmar CÍSAŘOVÁ. *Trestní právo procesní*. 6., aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 786. ISBN 978-80-7478-750-8.

³⁵ FENYK, Jaroslav, Tomáš GRIVNA a Dagmar CÍSAŘOVÁ. *Trestní právo procesní*. 6., aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 787. ISBN 978-80-7478-750-8.

dopustil (například závazek neřídít motorová vozidla spojený s odevzdáním řidičského průkazu; u mladistvých z důvodu možnosti získat řidičské oprávnění typu B až v osmnácti letech vztahující se pouze na omezený okruh motorových vozidel).

Podmínky aplikace odklonů, které zahrnují peněžní prostředky (například složení určité částky na pomoc obětem trestných činů, která je obligatorní u schválení narovnání) mohou u mladistvých způsobovat určité potíže. U většiny mladistvých, totiž nelze předpokládat, že by disponovali většími peněžními prostředky. Vzhledem k obecné podmínce aplikace odklonu v řízení ve věcech mladistvých, tedy k převzetí odpovědnosti za provinění, kterého se mladistvý dopustil by také nebylo vhodné, aby za něj tuto částku složili jeho rodiče nebo jiní příbuzní, byť díky zákona takový postup přímo nevylučuje.

1.4.2 Odklon v řízení v trestních věcech mladistvých obsažený v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže – odstoupení od trestního stíhání

Odstoupení od trestního stíhání je druhem odklonu, který je upraven v ZSVM a nelze jej tak užít v řízení s dospělým pachatelem trestného činu. Pro aplikaci odstoupení od trestního stíhání je třeba dodržet výše zmíněné obecné podmínky pro ukládání odklonů mladistvým (ustanovení § 68 ZSVM).

Odstoupení od trestního stíhání je upraveno v § 70 a násl. ZSVM. Tento druh odklonu v řízení v trestních věcech mladistvých lze schválit (na jeho aplikaci nemá mladistvý nárok) pouze pokud jsou kumulativně splněny v zákonem zmíněné obligatorní podmínky:

- Jedná se o řízení o provinění, na které trestní zákoník stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje tři léta.
- Pro další stíhání mladistvého chybí veřejný zájem.
- Je přihlédnuto k povaze a závažnosti provinění a osobě mladistvého.
- Trestní stíhání je neúčelné.
- Potrestání není nutné k odvrácení mladistvého od páchání dalších provinění.

O odstoupení od trestního stíhání rozhoduje v přípravném řízení státní zástupce, v řízení před soudem soud pro mládež. Usnesení o odstoupení od trestního stíhání má po nabytí právní moci stejné účinky jako zastavení trestního stíhání. Tvoří tedy překážku *res iudicata* (dle § 11 odst. 1 písm. h) TR). Jelikož však mladistvý nemusí s užitím tohoto typu odklonu souhlasit (na rozdíl od podmíněného zastavení trestního stíhání a schválení narovnání, kde je souhlas obviněného obligatorní podmínkou), má možnost dle § 70 odst. 5 ZSVM do tří dnů oznámit, že na projednání věci nadále trvá. Tento institut zajišťuje, že se osoba přesvědčená o své nevině může

pokusit domoci zprošťujícího soudního rozhodnutí prostřednictvím řádného soudního procesu.

Podobně jako u narovnání i rozhodnutí o odstoupení od trestního stíhání je dle ustanovení § 71 ZSVM skutečností významnou pro trestní řízení, která je evidována v rejstříku trestů a projeví se tak v opisu z něj (dle ustanovení § 10 odst. 4 zákona o rejstříku trestů).

V porovnání s odklony, které upravuje TR, lze odstoupení od trestního stíhání považovat za odklon nejmírnější. Někteří autoři argumentují, že je odstoupení od trestního stíhání svou povahou vlastně na hranici mezi odklonem v užším slova smyslu a fakultativním zastavením trestního stíhání³⁶ (odklonem v širším slova smyslu), a to proto, že jeho obligatorní podmínky se částečně mohou překrývat s důvody pro zastavení trestního stíhání dle § 172 odst. 2 písm. c) TR.

Mírnější podmínky užití tohoto odklonu se projevují v několika oblastech. Mladistvý se zejména nemusí ke svému provinění doznávat ani prohlašovat, že takový skutek spáchal (byť dle obecných ustanovení pro užití odklonů v řízení s mladistvými pachateli musí být skutkový stav věci dostatečně objasněn a podezření, že mladistvý provinění spáchal, musí být zcela důvodné), není mu obligatorně uložena zkušební doba (byť mu může být uloženo některé z výchovných opatření), nemusí skládat peněžitou částku na pomoc obětem trestných činů a v neposlední řadě v rámci obligatorních podmínek užití tohoto druhu odklonu není důrazně akcentována povinnost nahradit škodu. V kontextu výše uvedených důvodů je pochopitelné, že zákonodárce omezil užití tohoto druhu odklonu pouze na ta provinění, u nichž horní hranice trestní sazby nepřevyšuje tři roky (u podmíněného zastavení trestního stíhání a schválení narovnání se musí jednat o nedbalostní trestný čin, nebo úmyslný trestný čin s horní hranicí trestní sazby do pěti let).

V ustanovení § 70 odst. 3 ZSVM jsou navíc zmíněny některé fakultativní podmínky užití odklonu odstoupení od trestního stíhání. Jedná se o situace, kdy je užití tohoto odklonu zákonem podporováno, a to zvláště v případech, kdy mladistvý úspěšně vykonal vhodný probační program, byla úspěšně (nebo alespoň částečně) nahrazena škoda (vydáno bezdůvodné obohacení) a poškozený s takovým odškodněním (rozsahem vydaného bezdůvodného obohacení) souhlasil, nebo bylo mladistvému vysloveno napomenutí s výstrahou a toto řešení je třeba považovat za dostatečné. Dalo by se shrnout, že mladistvý může značně zvýšit své šance na aplikaci odklonu odstoupení od trestního stíhání tím, že bude souhlasit s aplikací některého

³⁶ COUFALOVÁ, Bronislava. *Efektivita sankcionování mladistvých*. Vydání první. Praha: Leges, 2016, s. 55. Teoretik. ISBN 978-80-7502-131-1.

z výše zmíněných výchovných opatření a pokusí se alespoň částečně nahradit škodu, kterou svým proviněním způsobil (pokud by takové chování mladistvého rovnou nenaplnilo podmínky zániku trestnosti účinnou lítostí obsažené v ustanovení § 7 ZSVM). Nehledě na to, že mladistvý tímto postupem projeví i jakousi připravenost na to nést odpovědnost za čin, který spáchal a vyhoví tak nejspíše i obecným požadavkům pro aplikaci tohoto odklonu, jak jsou stanoveny v § 68 ZSVM.

1.5 Hmotněprávní alternativy k potrestání mladistvého

V situaci, kdy trestní řízení s mladistvým dojde do fáze ukládání trestního opatření (mladistvý byl uznán vinným za jím spáchané provinění a neužije se přednostně jiné sankční opatření, které zákon umožňuje), nemusí ani tak vždy k uložení trestního opatření dojít. Dle ustanovení § 11 a násl. ZSVM je totiž možné od uložení trestního opatření za splnění určitých předpokladů upustit, případně od jeho uložení upustit podmíněně. Alternativy k potrestání tím pádem můžeme považovat za mezistupeň mezi užitím odklonů v trestním řízení s mladistvým pachatelem (alternativy procesní) a uložení alternativního trestního opatření³⁷.

Projednání věci před soudem pro mládež i fakt, že byla nad mladistvým vyslovena vina může mít na budoucí chování mladistvého pozitivní vliv. I skrze tuto možnost, kterou ZSVM přináší, lze na mladistvého výchovně působit. Upustit od potrestání mladistvého lze navíc i v případě, že se dopustil činu z omluvitelné neznalosti právních předpisů (výjimka ze zásady *ignorantia legis non excusat*), nicméně v kontextu ustanovení § 19 odst. 1 TZ který hovoří o právním omylu omluvitelném, který je spojen s úplnou beztrestností osoby, která při spáchání trestného činu nevěděla, že se jedná o trestný čin a nemohla se ani omylu vyvarovat, je možné toto ustanovení využít jen zřídka³⁸. Upustit od uložení trestního opatření lze dle ustanovení § 12 písm. b) ZSVM i za současného uložení ochranného či výchovného opatření.

1.6 Sankce ukládané mladistvým pachatelům

Pokud je mladistvý v řízení proti němu vedeném uznán vinným (ale nejen tehdy, jak se dozvíme dále u úpravy výchovných opatření), soud mu může uložit některá z opatření zmíněná v ustanovení § 10 odst. 1 ZSVM. Jedná se o opatření výchovná, ochranná a trestní. Soud při ukládání opatření dle ustanovení § 3 odst. 3 ZSVM přihlédně k osobnosti toho, jemuž je opatření ukládáno (k věku, rozumové a mravní vyspělosti), ke zdravotnímu stavu a k rodinným

³⁷ COUFALOVÁ, Bronislava. *Efektivita sankcionování mladistvých*. Vydání první. Praha: Leges, 2016, s. 25. Teoretik. ISBN 978-80-7502-131-1.

³⁸ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné*. 4. vyd. Praha: Leges, 2014, s. 500. Student (Leges). ISBN 978-807-5020-444.

a sociálním poměrům. Ukládané opatření také musí být vždy přiměřené povaze a závažnosti trestného činu. Můžeme si tak povšimnout odlišného stanovení přednostních faktorů pro ukládání opatření, než jak je upraveno v případě dospělých pachatelů. U dospělých pachatelů soud dle ustanovení § 39 odst. 1 TZ přihlíží primárně k povaze a závažnosti spáchaného činu a až poté dalším okolnostem.

Dále se tato práce bude obecně zabývat specifiky trestních opatření oproti trestům, které mohou být ukládány dospělým pachatelům, ochranným opatřením ochranné výchovy, které je speciálně upraveno v ZSVM, ale především bude pozornost věnována výchovným opatřením, která se značně odlišují od obou výše zmíněných druhů opatření.

1.6.1 Výchovná opatření

Výchovná opatření jsou zvláštním druhem reakce trestního práva na provinění mladistvého, které upravuje ZSVM v ustanovení § 15 a následujících. Jak již bylo zmíněno výše, zákon upřednostňuje užití výchovných opatření (což vyplývá z dikce § 3 odst. 2 ZSVM) před citelnějšími možnostmi postihu mladistvého. Již z názvu těchto opatření je zřejmé, že jejich účelem je především na mladistvého výchovně působit. Konkrétně § 15 odst. 4 ZSVM ustanovuje, že „*výchovná opatření usměrňují způsob života mladistvého, a tím podporují a zajišťují jeho výchovu*“. Cílem výchovných opatření tedy není mladistvému způsobit újmu, nicméně je třeba počítat s tím, že i tento druh opatření mladistvý jako újmu pociťovat může.

Výchovná opatření je možné uložit nejen mladistvému, ale i dítěti mladšímu patnácti let, nebo tzv. „mladému dospělému“, tedy osobě ve věku blízkém věku mladistvých (podrobnosti viz výše). Pro úplnost je třeba dodat, že uložení výchovného opatření musí být v souladu s účelem zákona stanoveným v § 1 odst. 2 ZSVM a zároveň s účelem opatření ukládaným mladistvým, jak je upraven v ustanovení § 9 odst. 1 ZSVM.

Zákonná úprava obecně umožňuje dva způsoby uložení výchovného opatření. Pokud uložení výchovného opatření účinně přispěje k tomu, aby se mladistvý dalšího páchaní protiprávního činu zdržel a našel si pro sebe společenské uplatnění (tedy jeho uložení dosahuje účelu zákona), je možné výchovné opatření uložit **samostatně**. Při tom je třeba užít hmotněprávní alternativy k potrestání, tedy upustit od uložení trestního opatření dle ustanovení § 11 a násl. ZSVM, případně od něj upustit podmíněně dle § 14 ZSVM. Ustanovení § 15 ZSVM dále stanoví, že výchovná opatření mohou být užita i **vedle ochranného opatření, vedle trestního opatření** a v neposlední řadě i **v souvislosti se zvláštními způsoby řízení** (tzv. „odklony“ v řízení v trestních věcech mladistvých, které byly popsány výše).

Samostatné uložení výchovného opatření je hned po užití odklonů v řízení nebo (podmíněného) upuštění od uložení trestního opatření, **nejmírnějším způsobem reakce** na provinění mladistvého, a to hned z několika důvodů. Prvním důvodem je již výše zmíněná absence represivního účelu těchto opatření, ve kterých lze obecně spatřovat spíše silné sociálně-opatrovnícké prvky. Druhým důvodem je absence úpravy reakce státu na nedodržení podmínek uloženého výchovného opatření. To znamená, že v případech, kdy je uloženo výchovné opatření jedinou sankcí, která je mladistvému uložena a mladistvý přestane (nebo ani nezapočne) plnit zákonem dané podmínky, zákon nepočítá s žádnou možností, jak na takové chování mladistvého reagovat. Například v situaci, kdy se mladistvý rozhodne neúčastnit se nařazeného probačního programu (byť souhlasil s účastí v něm) není možné přeměnit toto výchovné opatření na citelnější druh opatření³⁹. Jen pro úplnost je v tomto případě třeba dodat, že samostatně lze výchovné opatření uložit jen v případech, kdy mladistvý spáchal provinění, na něž trestní zákoník stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje pět let (ustanovení § 11 odst. 1 ZSVM), tedy jedná se o provinění méně typově závažná. Dále musí být při samostatném uložení výchovného opatření splněny další požadavky stanovené pro upuštění od uložení trestního opatření, například lze samostatně uložit výchovné opatření v případě, kdy lze důvodně očekávat, že již projednání věci před soudem pro mládež postačí k nápravě mladistvého (ustanovení § 11 odst. 1 písm. a) ZSVM). Kvůli absenci důsledků porušení tedy lze samostatné uložení výchovného opatření sice považovat za svým způsobem riskantní, nicméně pravděpodobnost selhání mladistvého při plnění uloženého výchovného opatření je relativně nízká, pokud byly opravdu dobře posouzeny všechny zákonem stanovené podmínky.

Absenci důsledků porušení výchovných opatření lze částečně zhojit kombinací výchovného opatření s jinými vhodnými druhy sankčních opatření, a to zejména s těmi, které jsou spojeny se zkušební dobou. Neplnění výchovného opatření by tak mohlo být považováno za důvod nástupu sekundární reakce, která je s daným sankčním opatření spojena.

Největší zvláštností výchovných opatření je možnost **uložit je již během řízení**, pokud mladistvý s tímto postupem **souhlasí** (ustanovení § 10 odst. 2 ZSVM). To znamená, že je výchovné opatření mladistvému uloženo dříve, než soud rozhodne o jeho vině. Dle ustanovení § 15 odst. 3 ZSVM může o uložení výchovného opatření v přípravném řízení rozhodnout státní zástupce a v řízení před soudem soud pro mládež. Uložené výchovné opatření trvá po celou dobu trvání řízení (nejdéle do jeho pravomocného skončení), pokud mladistvý souhlas

³⁹ Ustanovení § 17 odst. 4 ZSVM sice stanoví, že v případě neplnění probačního programu postupuje probační úředník dle § 80 odst. 4 ZSVM, tedy uloží mladistvému „výstrahu“. Ta ale není rozhodnutím podle trestního řádu a pro mladistvého není dostatečně motivačním stimulem.

neodvolá. Pokud je mladistvý uznán vinným ze spáchání provinění, je mu poté rozsudkem uloženo některé z výchovných, ochranných, nebo trestních opatření (pokud není upuštěno od uložení trestního opatření). Uložení výchovného opatření již v průběhu řízení lze značně urychlit působení výchovného vlivu na osobu mladistvého, nehledě na to, že úspěšným vykonáním výchovného opatření může mladistvý demonstrovat svou snahu po nápravě, potažmo svou připravenost nést odpovědnost za spáchaný čin. K vykonání některých druhů výchovných opatření je dle ustanovení § 25 odst. 1 ZSVM také soudem přihlédnuto při výměře trestního opatření jako k polehčující okolnosti.

Souhlas s uložení výchovného opatření již během řízení nijak neimplikuje vinu mladistvého a nelze jej považovat za doznání k spáchanému provinění. Je však třeba preferovat uložení výchovného opatření během řízení pouze v případech, kdy se to, že mladistvý provinění spáchal, jeví jako zcela důvodné. Vyvíjení jakéhokoli nátlaku na mladistvého, aby s uložení výchovného opatření za řízení souhlasil, lze považovat za zvláště nežádoucí. Mladistvý by totiž mohl získat dojem, že je pro něj výhodnější „pro jistotu“ s vykonáním výchovného opatření za řízení souhlasit i přes to, že je přesvědčený o své nevině, aby si tak zajistil mírnější zacházení v případě, že by i tak byl soudem uznán vinným. Takovou nedůvěru v trestní justici orgány činné v trestním řízení nepochybně nesmí v mladistvém žádným způsobem vyvolávat, a proto se musí omezit na pouhé poučení o důsledcích vykonání výchovného opatření⁴⁰.

Konkrétní výchovná opatření jsou vyjmenována v ustanovení § 15 odst. 2 ZSVM a jedná se o tato opatření:

- dohled probačního úředníka,
- probační program,
- výchovné povinnosti,
- výchovná omezení,
- napomenutí s výstrahou.

Dohled probačního úředníka je upraven v ustanovení § 16 ZSVM a spočívá v pravidelném sledování chování mladistvého v jeho rodině a také v pravidelném sledování výchovného působení rodičů na mladistvého. V rámci dohledu probační úředník dále kontroluje, zda mladistvý dodržuje podmínky výchovných opatření, pokud mu byla uložena. V neposlední řadě probační úředník vede mladistvého k tomu, aby svůj život nadále vedl správnou cestou, a to v souladu s celkovým účelem zákona. Někteří autoři probaci dělí na probaci v užším slova

⁴⁰ COUFALOVÁ, Bronislava. *Efektivita sankcionování mladistvých*. Vydání první. Praha: Leges, 2016, s. 80. Teoretik. ISBN 978-80-7502-131-1.

smyslu a probaci v širším slova smyslu, která zahrnuje celkovou činnost Probační a mediační služby. Probačí v užším (právním) slova smyslu je obecně míněn „... *institucionalizovaný dohled nad chováním pachatele trestného činu spojený s určitými prvky pomoci usnadňujícími resocializaci pachatele*“⁴¹.

Účel dohledu je dle ustanovení § 16 odst. 2 ZSVM dvojitý. Za prvé se jedná o kontrolu a monitoring chování mladistvého, které má vést nejen k ochraně společnosti před dalšími proviněními, kterých by se mladistvý mohl dopustit, ale má také na mladistvého působit individuálně preventivně. Za druhé se jedná o jakýsi mentoring (odborné vedení a pomoc) mladistvého s cílem zajistit tak naplnění účelu zákona, jak je stanoven v § 1 odst. 2 ZSVM.

Je zřejmé, že mladistvý, kterému bylo toto opatření uloženo, nesmí být jen pasivním příjemcem péče a pomoci, ale v rámci tohoto opatření musí vyvinout i určitou aktivitu. Zejména je nutné, aby mladistvý s probačním úředníkem spolupracoval, dostavoval se k němu v pravidelných lhůtách, poskytoval probačnímu úředníku informace o svém životě a nebránil mu⁴² ve vstupu do obydli, ve kterém žije.

Dle ustanovení § 80 odst. 1 ZSVM je výkon dohledu svěřen středisku Probační a mediační služby, v jehož obvodu mladistvý bydlí, nebo v jehož obvodu se zdržuje. Konkrétní pracovník Probační a mediační služby (dále jen „**probační úředník**“), který musí mít speciální průpravu pro zacházení s mládeží dle ustanovení § 3 odst. 8 ZSVM, pro mladistvého vytvoří individuální probační plán dohledu, který obsahuje zejména informace o době a místě vzájemného setkávání, specifikuje způsob, jakým budou plněny další povinnosti a omezení, pokud byly mladistvému uloženy apod. Probační úředník také informuje soud (v přípravném řízení státního zástupce) o tom, že mladistvý závažně porušil podmínky dohledu. Při méně závažném porušení podmínek může pracovník Probační a mediační služby mladistvému (maximálně dvakrát za rok) udělit výstrahu dle ustanovení § 80 odst. 4 ZSVM. Jinak je soud nebo státní zástupce pravidelně (alespoň jednou za šest měsíců, pokud není stanoveno jinak) informován prostřednictvím zprávy o průběhu výkonu dohledu nad mladistvým.

Dohled probačního úředníka má smysl ukládat během řízení v trestní věci mladistvého, čímž je možné zajistit včasné výchovné působení na mladistvého a také přesné a aktualizované zjištění jeho poměrů. Dále lze tímto druhem výchovného opatření vhodně doplnit jinou mladistvému uloženou sankci, ať již se jedná o jiné výchovné opatření, opatření ochranné, opatření trestní, či

⁴¹ ŠČERBA, Filip. Probace a její projevy v českém trestním právu. *Trestněprávní revue*. b.r., 2009(10), 300-305.

⁴² Je zajímavé, že zákon využívá dikce „nebránit“ v přístupu. Daleko vhodnějším vyjádřením se jeví výraz „umožnit přístup“. Ve vyjádření „nebránit v přístupu“ se odráží absence jakési „negativní“ aktivity, zatímco ve vyjádření „umožnit přístup“ se jedná o aktivitu pozitivního charakteru. Lze si představit situaci, kdy mladistvý v přístupu probačního úředníka do obydli sice bránit nebude, nicméně mu jej ani „neumožní“.

odklon v trestním řízení. Je však třeba dbát na to, aby společné uložení bylo smysluplné (například není třeba monitorovat a kontrolovat mladistvého, kterému byl uložen nepodmíněný trest odnětí svobody, protože tento druh trestního opatření již kýžený dohled nad mladistvým obsahuje z vlastní podstaty apod.). Uložení výchovného opatření dohledu probačního úředníka bude smysluplné zejména v případech, kdy je stanovena i zkušební doba⁴³ (viz obecná část věnovaná výchovným opatřením).

Realizace výchovného opatření dohledu probačního úředníka tedy stojí především na osobním kontaktu mezi mladistvým a probačním úředníkem, do kterého je zapojena i rodina mladistvého (pokud mladistvý žije v rodinném prostředí). Probační úředník proto může vhodně působit i na rodiče mladistvého, kteří mají při každodenním kontaktu nejlepší možnost svého potomka nejvíce ovlivnit k tomu, aby vedl řádný život. V rámci plnění svých povinností může probační úředník i školu, nebo pracoviště mladistvého.

Probační program je upraven v ustanovení § 17 ZSVM a jedná se především o:

- program sociálního výcviku,
- psychologického poradenství,
- terapeutický program,
- program zahrnující obecně prospěšnou činnost,
- vzdělávací program,
- doškolovací program,
- rekvalifikační program,
- jiný vhodný program, který bude vhodný k rozvíjení sociálních dovedností a osobnosti mladistvého.

Ustanovení § 17 odst. 1 ZSVM také zmiňuje, jaký je účel uložení probačního programu. Jedná se zejména (kromě již výše zmíněného rozvíjení sociálních a dovedností a osobnosti mladistvého) také o individuální prevenci a výchovné působení na mladistvého. Úprava probačního programu obsahuje prvky restorativní justice, když zdůrazňuje směřování k urovnání vztahů mezi mladistvým a osobou, která byla jeho činem poškozena. Dle ustanovení § 17 odst. 3 ZSVM se také mladistvému při uložení probačního programu zpravidla (tedy ne vždy) uloží, aby nahradil škodu, odčinil nemajetkovou újmu, případně vydal bezdůvodné obohacení, a to podle svých sil.

⁴³ Blíže viz ŠČERBA, Filip. Probace a její projevy v českém trestním právu. *Trestněprávní revue*. b.r., 2009(10), 300-305.

Probační program lze mladistvému uložit, pokud jsou kumulativně splněny podmínky stanovené v ustanovení § 17 odst. 2 ZSVM.

- Uložení probačního programu je pro mladistvého vhodné (posuzuje se i vhodnost uložení tohoto opatření vzhledem k potřebám společnosti).
- Mladistvému je poskytnuta dostatečná možnost se s obsahem probačního programu seznámit.
- Mladistvý s uložením tohoto výchovného opatření souhlasí.

Zákon tedy pro uložení probačního programu stanovuje přísnější podmínky než pro jiná výchovná opatření. Jak bylo zmíněno výše, výchovné opatření lze uložit se souhlasem mladistvého již během řízení. Pro uložení výchovného opatření v rozhodnutí ve věci samé, se ale obecně souhlas mladistvého nevyžaduje. Jedinou výjimkou je právě probační program (blíže viz níže).

Výkon tohoto patření je dle ustanovení § 17 odst. 4 ZSVM spojen s dohledem probačního úředníka. Podrobnosti k výkonu tohoto výchovného opatření jsou popsány v předchozí části této práce, která se konkrétně věnuje výchovnému opatření dohledu probačního úředníka. Probační úředník po skončení probačního programu bez zbytečného odkladu podá o výsledku tohoto výchovného opatření zprávu soudu, případně státnímu zástupci, pokud byl probační program mladistvému uložen již v rámci přípravného řízení.

Úspěšné vykonání probačního programu může mít pro mladistvého jisté výhody. Dle ustanovení § 25 odst. 1 písm. a) ZSVM soud například k tomuto faktu přihlédne při výměře trestního opatření jako k polehčující okolnosti. Dle ustanovení § 70 odst. 3 ZSVM lze užít jednoho z druhů odklonů v řízení ve věcech mladistvých, tj. odstoupení od trestního stíhání, zejména pokud mladistvý úspěšně vykonal vhodný probační program. Nejedná se ale pouze o výhody spojené s mírnějším přístupem k mladistvému během trestního řízení, ale i o výhody, které plynou ze samotného charakteru probačního programu. Pravidelné setkávání s profesionálně vyškoleným pracovníkem (lektorem) v rámci realizace probačního programu, může do života mladistvého přinést kýžený řád, pomoc a oporu, která mu může zjednodušit složitý proces přeměny jeho chování i osobnosti. Mladistvému je v rámci těchto programů často umožněno pochopit příčiny a důsledky svého chování, nehledě na možnost pracovat na tom, aby se nevhodné chování, které přispělo ke spáchání provinění, již dále neopakovalo.

Někteří autoři považují probační program za nejprísnejší výchovné opatření, které lze mladistvému uložit, jelikož do běžného života mladistvého zasahuje s větší intenzitou, než

ostatní výchovná opatření⁴⁴ a jeho realizaci proto doporučují především pro „*blouběji narušené mladistvé se značnými problémy v různých oblastech běžného života zpravidla páčající závažnější trestnou činnost*“⁴⁵. Jiní autoři, ale namítají, že taková praxe by vyžadovala specializovanější probační programy, než jsou u nás dostupné⁴⁶. Je nepochybné, že specializovaný probační program (například v podobě tábora nebo kempu) by velmi citelně zasahoval do života mladistvého (proto je také u probačních programů, jako u jediného výchovného opatření, požadován souhlas mladistvého s účastí v něm nejen v rámci řízení, ale i pokud je toto výchovné opatření ukládáno v odsuzujícím rozsudku). Nicméně, při nynější koncepci probačních programů (viz níže), které mají často podobu terapeutických či vzdělávacích skupin, není možné probační programy považovat za nejprísnější výchovné opatření⁴⁷.

Probační programy jsou v České republice spojeny s určitými potížemi, mezi které patří zejména jejich malá nabídka, malá obsazenost těchto programů a problémy s financemi. V prvních letech po účinnosti ZSVM například probační programy nebyly vůbec dostupné⁴⁸. Momentálně (od 1.1.2017 do 31.12.2018) je v seznamu akreditovaných probačních programů vedeném Ministerstvem spravedlnosti zapsáno pouze 8 probačních programů⁴⁹. Tyto probační programy mají ambulantní charakter, tedy mladistvý se pravidelně (většinou jednou týdně) dostavuje do místa jejich konání, kde se po určenou dobu (v roce 2014 byl průměr 1,75 hodiny⁵⁰) podřizuje předem připravenému programu. Tento program má většinou charakter vzdělávací (například v oboru práva) nebo terapeutický (silně je zastoupena kognitivně-behaviorální terapie). Setkání

⁴⁴ Např. SOTOLÁŘ, Alexander. K probačním programům v systému soudnictví ve věcech mládeže. *Trestněprávní revue*. b.r., 2006(12), 373-378.

⁴⁵ SOTOLÁŘ, Alexander. K probačním programům v systému soudnictví ve věcech mládeže. *Trestněprávní revue*. b.r., 2006(12), 373-378.

⁴⁶ Blíže viz HRUŠÁKOVÁ, Milana. K probačním programům dle zákona o soudnictví ve věcech mládeže a první poznatky s jejich realizací v České republice. *Trestněprávní revue*. b.r., 2008(2), 37-40.

⁴⁷ Například daleko citelnějším opatřením se jeví i uložený dohled probačního úředníka, který navštěvuje mladistvého doma, nebo ve škole.

⁴⁸ Blíže viz VEČERKA, Kazimír. *Obrožená mládež mezi prevencí a represí*. Vyd. 1. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 978-807-3381-189.

⁴⁹ Dle individuálního vyjádření Probační a mediační služby. Jedná se o tyto probační programy:

- **SKP – Centrum o.p.s.** - Probační program (ambulantní, individuální i skupinový, terapeutický),
- **Proxima Sociale o.p.s.** - Probační program Proxima Sociale (ambulantní, individuální i skupinová kognitivně-behaviorální terapie),
- **Prostor Pro o.p.s.** - Právo pro každý den (ambulantní, skupinový, vzdělávací),
- **Farní charita Tábor** – Probační program Auritus (ambulantní, individuální i skupinový),
- **Arteda, z.s.** - Probační program NABOSO (cíle na sociální dovednosti),
- **Diecézní charita Brno** – Probační program MOST (ambulantní, výchovně-vzdělávací, terapeutický),
- **Ratolest Brno, z.s.** - Změnit směr (ambulantní, terapeutický),
- **RUBIKON Centrum, z.s.** - PUNKT rodina (ambulantní, skupinový i individuální, kognitivně-behaviorální terapie).

⁵⁰ Blíže viz PROBAČNÍ A MEDIAČNÍ SLUŽBA ČR. Zpráva o realizaci akreditovaných probačních programů v roce 2014. <https://www.pmscr.cz/mladistvi-probacni-programy/> [online]. Praha: Probační a mediační služba ČR, 2015, s. 1-30, s. 22 [cit. 2018-03-19].

Novější zprávy o realizaci probačních programů dosud nebyly zveřejněny.

mají ve většině případů skupinový charakter, nicméně mladistvý má mnohdy možnost se na pracovníka obrátit i individuálně. V rámci celkového průběhu probačního programu mají rodiče nezřídka možnost konzultovat s lektorem aktuální situaci a konkrétní možnosti rozvoje svého potomka (na druhou stranu probační programy zapojují komunitu, nebo oběť provinění pouze málokdy). V nabídce tedy obecně chybí program, který by dle ustanovení § 17 odst. 1 ZSVM výrazněji akcentoval například obecně prospěšnou činnost, nebo obsahem své činnosti převážně spadal do „zbytkové kategorie“ probačních programů, které by jinak vhodně rozvíjely sociální dovednosti a osobnost mladistvého. V tomto kontextu si lze představit například probační programy ústavního charakteru (různé kempy, tábory, programy spojené s tělesnou aktivitou, výcviky apod.), dlouhodobější výjezdy, možnosti zážitkové pedagogiky a další intenzivní programy⁵¹.

Jak již bylo naznačeno výše, probační programy před svým vznikem a zápisem do seznamu probačních programů, který vede Ministerstvo spravedlnosti, musí projít akreditačním procesem a musí být schváleny ministrem spravedlnosti. „Schválení probačních programů ministrem spravedlnosti je zárukou toho, že v rámci nich poskytované služby budou dostatečně kvalifikované a komplexní“⁵². Pouze akreditované subjekty pak mohou dosáhnout i na dotace ze státního rozpočtu, které jsou pro činnost probačních programů většinou zcela zásadní (jelikož tyto programy povětšinou provozují soukromé subjekty – obecně prospěšné společnosti, spolky a jiné neziskové organizace a mladistvý za účast v nich nic neplatí).

Pro úplnost je třeba dodat, že probační program může být uložen nejen mladistvému, ale (jak již bylo několikrát popsáno výše) i kategorii tzv. „mladých dospělých“. Naopak není možné probační program uložit dítěti mladšímu patnácti let. U těch se dle ustanovení § 93 odst. 1 písm. d) ZSVM počítá s možností zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče dle zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů (dále jen „**zákon o výkonu ochranné výchovy**“). Tím je zúžen okruh možností, které s sebou nese „klasický“ probační program, což je u dětí mladších patnácti let nepochybně přiměřenějším řešením.

⁵¹ K dalším názorům na vhodné zaměření, obsah a délku probačních programů viz ROZUM, Jan. *Probační programy pro mladistvé*. Vyd. 1. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 978-80-7338-114-1.

⁵² *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže*. 3. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2011, s. 176. Beckova edice komentované zákony. ISBN 978-80-7400-350-9.

Výchovné povinnosti jsou upraveny v ustanovení § 18 ZSVM. Mladistvému je dle dikce tohoto ustanovení možné uložit, aby:

- **bydlel s rodičem** nebo jiným dospělým, který je odpovědný za jeho výchovu,
- jednorázově nebo ve splátkách **zaplatil přiměřenou peněžitou částku**, kterou zároveň určí, na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti poskytovanou podle zvláštního zákona,
- **vykonal** bezplatně ve volném čase **společensky prospěšnou činnost** určitého druhu,
- **usiloval o vyrovnání s poškozeným**,
- **nahradil** podle svých sil **škodu** způsobenou proviněním anebo jinak přispěl k odstranění následku provinění,
- **podrobil se léčení závislosti** na návykových látkách, které není ochranným léčením nebo zabezpečovací detencí podle trestního zákoníku,
- **podrobil se** ve svém volném čase **vhodnému programu** sociálního výcviku, psychologickému poradenství, terapeutickému programu, vzdělávacímu, doškolovacímu, rekvalifikačnímu nebo jinému vhodnému programu k rozvíjení sociálních dovedností a osobnosti mladistvého, který není probačním programem.

V tomto výčtu je stanoveno celkem sedm příkladů možných povinností, je však třeba mít na paměti, že tento výčet má pouze demonstrativní charakter. Mladistvému tedy může být uložena i jiná vhodná výchovná povinnost.

I pro výchovné povinnosti platí to, co bylo již výše obecně poznamenáno o výchovných opatřeních celkově. Je možné je uložit se souhlasem mladistvého již během řízení (kdy úspěšné vykonání výchovné povinnosti může být polehčující okolností dle § 25 odst. 1 písm. a) ZSVM), případně je uložit i jako samostatné opatření v odsuzujícím rozsudku. V případě samostatného uložení výchovných povinností je však třeba myslet na to, že při jejich porušení zákon nepočítá s možností nástupu sekundární sankce. Výchovné povinnosti tak mohou zejména vhodně doplnit jinou mladistvému uloženou sankci.

Ve výčtu výchovných povinností si můžeme povšimnout jak nových možností působení na mladistvého, tak určitého překryvu s jinými opatřeními, které zákon již upravuje. Například hned v úpravě výchovné povinnosti dle ustanovení § 18 odst. 1 písm. b) ZSVM (zaplacení přiměřené peněžité částky) můžeme materiálně identifikovat trestní opatření peněžité, dále v písm. c) (vykonání společensky prospěšné činnosti) zase trestní opatření obecně prospěšných prací, v písm. f) (podrobení se léčení závislosti) můžeme spatřovat jistou podobnost s ochranným opatřením ochranného léčení (byť zákon stanovuje, že se o ochranné léčení či

zabezpečovací detenci dle TZ nejedná) a konečně v písm. g) (podrobení se vhodnému programu) můžeme spatřovat obdobu výchovného opatření probačního programu (byť zákon opět zdůrazňuje, že se o probační program, jak je ustanoven v § 17 ZSVM nejedná). Formálně se tedy zákon překryvu mezi různými opatřeními snaží ve většině případu vyhnout, materiálně svou podstatou se však jedná o opatření obdobného charakteru. Takovou variabilitu možné reakce na provinění mladistvého je třeba vnímat na jednu stranu jako pozitivní, jelikož umožňuje co nejvíce diferenciovaný přístup k individuálním potřebám působení na konkrétního mladistvého. Na druhou stranu, přemíra možností může vést k tomu, že se právní úprava jeví příliš komplikovaně, a proto nedochází k plnému využití nabízených možností. Ze statistik Ministerstva spravedlnosti (blíže viz část této práce zabývající se sankcionováním mladistvých v číslech) nicméně vyplývá, že jsou výchovné povinnosti využívány při postihu mladistvých relativně často.

Dalším důsledkem překryvu výchovných povinností s jinými možnostmi postihu mladistvých je, že kombinace překrývajících se opatření u jednoho mladistvého nebude mít většího smyslu, byť by teoreticky taková kombinace možná byla (například kombinovat trestní opatření obecně prospěšných prací s výchovným opatřením vykonání společensky prospěšné činnosti apod.). Naopak, užití výchovných povinností bude mít smysl zejména ve vhodné kombinaci s takovým opatřením, které je spojeno se zkušební dobou. Porušení této povinnosti by mohlo být považováno za důvod nástupu sekundární sankce, tedy mohlo by podporovat mínění, že se mladistvý v rámci zkušební doby neosvědčil.

Dle ustanovení § 2 odst. 2 písm. b) ZSVM jsou přiměřená omezení a přiměřené povinnosti ukládané dospělým pachatelům dle TZ (ustanovení § 48 odst. 4 TZ) u mladistvých pachatelů nahrazeny právě výchovnými opatřeními. Při bližší komparaci těchto ustanovení lze dojít k závěru, že byť je úprava obsažená v ZSVM nepochybně širší, tak se přiměřená omezení a přiměřené povinnosti dle TZ s výchovnými opatřeními široce shodují (zejména s probačním programem, výchovnými povinnostmi a výchovnými omezeními). Výjimku tvoří snad jen výchovné opatření napomenutí s výstrahou, kdy je představa obdoby tohoto opatření u dospělého pachatele spíše úsměvná.

Výchovná omezení jsou upravena v ustanovení § 19 ZSVM. Mladistvému je dle dikce tohoto ustanovení možné uložit, aby:

- **nenavštěvoval určité akce, zařízení** nebo jiné pro mladistvého **nehodné prostředí,**
- **nestýkal se s určitými osobami,**
- **nezdržoval se na určitém místě,**

- **nepřechovával předměty**, které by mohly sloužit k páchání dalších provinění,
- **neužíval návykové látky**,
- **neúčastnil se hazardních her, sázek a hraní na výherních hracích přístrojích**,
- **neměnil** bez předchozího ohlášení probačnímu úředníkovi **místo svého pobytu**,
- **neměnil** bez předchozího oznámení probačnímu úředníkovi **bezdůvodně svoje zaměstnání**.

Zatímco výchovné povinnosti lze považovat za podmínky formulované pozitivně (udělej! /dělej!), z formulace výchovných omezení cítíme určitý prohibitivní tón (nedělej!). Oba tyto druhy výchovných opatření tvoří provázaný systém. Výchovná povinnost by se totiž s většími či menšími potížemi dala přeformulovat na výchovné omezení a naopak. Například výchovná povinnost „bydli s rodiči“ by se dala přeformulovat na výchovné omezení „nebydli s cizími osobami“. U těchto dvou druhů výchovných opatření tak záleží na úhlu našeho pohledu.

O výchovných omezeních tak bude z větší části platit to, co je výše napsáno o výchovných povinnostech: jejich demonstrativní výčet, jejich podoba s přiměřenými povinnostmi a omezeními dle TZ, nutnost posoudit při jejich kombinaci s jinou sankcí vhodnost a účelnost takového spojení a určitý překryv s ostatními sankcemi, které ZSVM upravuje. Tento překryv je užší než u výchovných povinností a můžeme jej spatřovat například v ustanovení § 19 odst. 1 písm. a) ZSVM (nenavštěvovat určité akce) a trestním opatření zákazů vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce. Je zajímavé, že ve výchovném omezení spočívajícím v zákazu, aby se mladistvý zdržoval na určitém místě, lze spatřovat drobnou paralelu s trestem zákazu pobytu, který ale ZSVM z výčtu trestních sankcí vynechal. Někteří autoři se domnívají, že se jedná o nelogičnost v právní úpravě⁵³. Absolutní zákaz pobytu v určitém místě nebo obvodu (zejména tam, kde docházelo k páchání trestné činnosti) by pro mladistvého a jeho další vývoj mohl být příliš limitující. Lze si představit situaci, kdy mladistvý spáchal provinění na cestě z nebo do školy (obecně trestná činnost mladistvých nejspíše nebude mít příliš velký radius) a uložení trestního opatření zákazu pobytu v obvodu, který protíná jeho pravidelnou cestu do školy, by mu mohlo způsobit značné potíže v přípravě na jeho budoucí povolání. Řešením tak je právě výchovné omezení dle ustanovení § 19 odst. 1 písm. c) ZSVM. Mladistvý se tak na daném místě pouze nesmí zdržovat, tedy setrvávat po dobu delší než nutnou (nutnou například právě pro cestu z nebo do školy) a není tak kompletně vyloučeno, aby se na daném místě

⁵³ COUFALOVÁ, Bronislava. *Efektivita sankcionování mladistvých*. Vydání první. Praha: Leges, 2016, s. 102. Teoretik. ISBN 978-80-7502-131-1.

nacházel. V tomto světle se tak úprava tohoto výchovného omezení naopak zdá být řešením logickým.

Některá výchovná omezení nesmí být mladistvému dle ustanovení § 19 odst. 2 ZSVM uložena, pokud by mohla narušit jeho přípravu na budoucí povolání, „*především plnění povinností souvisejících se vzdělávacím programem školy, nebo výkon povolání či zaměstnání*“. Jedná se z podstaty věci o všechna výchovná omezení, kromě výchovného omezení neužívat návykové látky, neúčastnit se hazardních her, sázek a hraní na výherních hracích přístrojích a neměnit bez předchozího oznámení probačnímu úředníkovi bezdůvodně svoje zaměstnání, u kterých lze předpokládat, že vždy budou přípravu na budoucí povolání mladistvého spíše podporovat.

Napomenutí s výstrahou je upraveno v ustanovení § 20 ZSVM a spočívá v důrazném vytknutí protiprávního činu mladistvému a upozornění na důsledky, které by pro mladistvého mělo další páchaní trestné činnosti. Toto pokárání probíhá za přítomnosti zákonného zástupce mladistvého (zejména rodiče) a pronáší jej buď v přípravném řízení státní zástupce, nebo v řízení před soudem soud pro mládež. Napomenutí může být uloženo i dle § 11 odst. 2 ZSVM při využití hmotněprávní alternativy k potrestání – upuštění od uložení trestního opatření. Nejedná se však o stejný institut. Mezi napomenutím s výstrahou a napomenutím však můžeme identifikovat určité odlišnosti. Ve druhém zmíněném případě totiž může mladistvého napomenout pouze soud, a to navíc bez přítomnosti zákonného zástupce. Zároveň, ve druhém zmíněném případě, je napomenutí a přenechání mladistvého k postižení zákonným zástupcem, školou aj. užito alternativně, to znamená že pokud soud mladistvého při upuštění od trestního opatření napomene, nemůže jej zároveň přenechat k postižení.

Napomenutí s výstrahou je svým způsobem problematickým druhem výchovného opatření, a to z několika důvodů. Jak bylo zmíněno výše, výchovná opatření by spíše měla na mladistvého působit výchovně, bez toho, aby mladistvému primárně působily újmu. Jejich účelem je spíše usměrňovat život mladistvého a nasměrovat jej na „správnou cestu“. Napomenutí s výstrahou však v sobě obsahuje jistý sankční prvek⁵⁴ a tím se od jiných výchovných opatření odlišuje. Napomenutí s výstrahou v sobě také zahrnuje předpoklad, že se mladistvý provinění opravdu dopustil (spáchání konkrétního provinění je mu vytýkáno). To jistě nemůžeme považovat za rozpor s principem presumpce neviny, pokud je napomenutí s výstrahou ukládáno soudem v rozhodnutí ve věci samé. Jistý problém ale můžeme spatřovat v situaci, kdy je napomenutí s výstrahou mladistvému ukládáno již v přípravném řízení, kdy jeho vina není prokázána. Zákon

⁵⁴ *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže*. 3. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2011, s. 205. Beckova edice komentované zákony. ISBN 978-80-7400-350-9.

částečně tuto situaci „hojí“ požadavkem, aby mladistvý s udělením napomenutí s výstrahou již během řízení souhlasil. Jelikož ale napomenutí s výstrahou může být mladistvým vnímáno pouze jako jednorázové, rychlé a celkově méně citelné opatření, může být mladistvý v pokušení s ním souhlasit i přes to, že je přesvědčen o své nevině. V takovém případě dochází k porušení zásady materiální pravdy.

Napomenutí s výstrahou (stejně jak již bylo zmíněno u ostatních výchovných opatření) tedy může být uloženo v odsuzujícím rozsudku jako samostatná sankce, v odsuzujícím rozsudku v kombinaci s jinou sankcí, nebo v průběhu řízení se souhlasem mladistvého. Kombinace napomenutí s výstrahou s trestním opatřením je tedy možná, ale spíše by se ve většině případů jednalo o rozhodnutí nevhodné. Obecně totiž napomenutí s výstrahou „*může být v praxi aktuální zejména v některých méně závažných případech jednorázových nebo nabodilých provinění, a to za situace, kdy bude vhodné prohloubit pozitivní výchovný vliv proběhlého trestního stíhání na psychiku mladistvého některými dalšími kroky*“⁵⁵. Během řízení se napomenutí s výstrahou dá kombinovat s odklony v trestním řízení, dle ustanovení § 70 odst. 3 ZSVM lze odstoupit od trestního stíhání mladistvého zejména pokud bylo uloženo napomenutí s výstrahou a takové řešení situace se zdá být s ohledem na účel zákona dostatečné.

V případě, kdy je ve věci mladistvého užito napomenutí s výstrahou, lze fakultativně využít i možnost, aby byl mladistvý přenechán k postihu jeho zákonnému zástupci, opatrovníku, škole, nebo výchovnému zařízení. V případě tohoto postupu je nutné si napřed vyžádat od výše zmíněného subjektu vyjádření, zda s takovým postupem souhlasí. Pokud souhlasí, je tento subjekt povinen vyrozumět soud (příp. státního zástupce), o tom, jaký je výsledek postihu mladistvého. Lze si představit situace, ve kterých může být přenechání postihu mladistvého zákonnému zástupci, opatrovníku, škole, nebo výchovnému zařízení velmi vhodným řešením vzniklé situace (například, pokud provinění bylo spácháno ve škole apod.), ale i situace, kdy se tento způsob řešení trestní věci mladistvého mine účinkem. Například v případě, kdy by byl výše zmíněným subjektem užít naprosto nevhodný způsob postižení mladistvého, zákon totiž hranice nebo vhodné způsoby postihu nestanovuje.

1.6.2 Ochranná opatření

Jak již bylo zmíněno výše, ZSVM komplexně upravuje jediné ochranné opatření, kterým je ochranné opatření ochranné výchovy. Další ochranná opatření, kterými jsou ochranné léčení,

⁵⁵ SOTOLÁŘ, Alexander. K možnosti přenechání postižení mladistvého provinilce zákonným zástupcům, škole a výchovnému zařízení. *Trestněprávní revue*. b.r., 2004(11), 333-335. ISSN 1213-5313.

zabezpečovací detence, zabránění věci a zabránění části majetku, jsou upraveny v trestním zákoníku a dle ustanovení § 21 odst. 2 ZSVM jsou podle trestního zákoníku také ukládána.

Při ukládání ochranného opatření soud pro mládež musí vždy ctít účel těchto opatření, jak je ustanoven v § 21 odst. 1 ZSVM. Dle tohoto paragrafu ochranná opatření cílí na kladné ovlivnění duševního, mravního a sociálního vývoje mladistvého, ale stejně tak je jejich cílem i ochrana společnosti. V účelu ochranných opatření tedy můžeme spatřovat prvky individuálně preventivní a ochranné. Soud také vždy musí při ukládání jakéhokoli opatření dbát na dodržení účelu zákona (ustanovení § 1 odst. 2 ZSVM) a účelu opatření obecně (ustanovení § 9 odst. 1 ZSVM). Dále se bude tato část blíže zabývat pouze ochranným opatřením ochranné výchovy.

Ochranná výchova je upravena v ustanovení § 22 ZSVM a následujících. Ochrannou výchovu je možno uložit, pokud nepostačuje uložení výchovných opatření dle ZSVM (tedy ochranná výchova je vůči výchovným opatřením subsidiární) a zároveň je splněna jedna ze tří alternativních zákonných podmínek:

- O výchovu mladistvého není náležitě postaráno a nedostatek řádné výchovy nelze odstranit v jeho vlastní rodině, nebo v rodině v níž žije.
- Dosavadní výchova mladistvého byla zanedbána.
- Prostředí, v němž mladistvý žije neposkytuje záruku jeho náležité výchovy.

Je možné si všimnout, že tyto alternativní důvody se snaží pokrýt celou časovou osu výchovy mladistvého – minulost (dosavadní výchova mladistvého byla zanedbána), přítomnost (o výchovu mladistvého není náležitě postaráno ...) a budoucnost (prostředí, v němž mladistvý žije neposkytuje záruku jeho náležité výchovy). Je pochopitelné, že ochranná výchova může být mladistvému uložena z důvodů, které mají původ v přítomné situaci, nebo mohou ohrozit budoucnost mladistvého. Jako kontroverzní ovšem vyznívá uložení ochranné výchovy z důvodu, který má původ v minulosti mladistvého (jeho dosavadní výchova byla zanedbána) a zároveň momentálně, či do budoucna, jeho výchova dále ohrožena není.

Ochranná výchova je dle ustanovení § 82 a násl. ZSVM vykonávána ve výchovných zařízeních podle zákona o výkonu ochranné výchovy. O konkrétním umístění dítěte mladšího patnácti let nebo mladistvého s nařízenou ústavní výchovou rozhoduje diagnostický ústav. Dítě mladší patnácti let s nařízenou ochrannou výchovou bývá zpravidla umístěno do dětského domova se školou, mladistvý do výchovného ústavu. Dle ustanovení § 5 odst. 12 zákona o výkonu ochranné výchovy musí být při umístění dítěte dbáno na umístění dítěte co nejbližší bydliště osob odpovědných za výchovu nebo zákonných zástupců. Mladistvý se tak zpravidla dostane

do některého ze zařízení, která jsou nejbližší místu, kde žil se svou rodinou, což s sebou přináší pozitiva, ale i negativa. Ty budou blíže zmíněny v kapitole třetí. Péče o mladistvého v těchto zařízeních probíhá v malých (maximálně osmičlenných) výchovných nebo rodinných skupinách.

Výkon ochranné výchovy dle ustanovení § 22 odst. 2 ZSVM potrvá, dokud to bude vyžadovat účel tohoto ochranného opatření, nebo dokud mladistvý nedovrší osmnáctý rok věku. Soud pro mládež může za určitých okolností ochrannou výchovu i prodloužit, a to až do dovršení devatenáctého roku věku mladistvého. Není však možné ochrannou výchovu předem stanovit na určitou dobu⁵⁶.

1.6.3 Trestní opatření

V úvodu této části je třeba zmínit, že dle ustanovení § 3 odst. 2 ZSVM (jak již bylo uvedeno výše) je možno trestní opatření mladistvému uložit pouze v případech, kdy by zvláštní způsoby řízení (odklony v řízení v trestních věcech mladistvých, alternativy k potrestání, nebo ochranná či výchovná opatření) nevedly k dosažení účelu zákona, který je uveden v § 1 odst. 2 ZSVM. Tímto ustanovením je tak vyjádřena jejich subsidiarita. Trestní opatření jsou totiž relativně nejdůraznější reakci na provinění mladistvého, jelikož v sobě, na rozdíl od ochranných opatření a opatření výchovných, obsahují odsudek společnosti vůči mladistvému, tedy jakési negativní hodnocení jím spáchaného provinění a celkově jeho osoby⁵⁷. Trestní opatření nejkompaktněji projevují obecné funkce trestního práva hmotného, a to konkrétně funkci ochrannou, individuálně preventivní, generálně preventivní a (byť u mladistvých omezeně) i funkci represivní. Újma způsobená uložením trestního opatření by měla být vždy pojmána pouze jako prostředek k dosažení účelu zákona a „... nikdy nesmí být cílem nebo smyslem trestního opatření“⁵⁸.

V ustanovení § 24 odst. 1 ZSVM jsou taxativně vypočtena ta trestní opatření, která může soud pro mládež mladistvému za spáchané provinění uložit. Jedná se celkem o jedenáct druhů trestních opatření. Většinou tato opatření kopírují tresty, které lze uložit dospělým pachatelům. Z celkového výčtu trestů v ustanovení § 52 odst. 1 TZ byly v případě mladistvých z pochopitelných důvodů vynechány tresty propadnutí majetku (obecně jsou tresty spojené s hmotným majetkem u mladistvých problematičtější, jelikož, jak již bylo výše uvedeno, jen málo z nich takovým majetkem disponuje), ztráta čestných titulů a vyznamenání a ztráta vojenské

⁵⁶ Blíže viz Rozsudek Nejvyššího soudu, sp. zn. 8 Tz 9/2008 ze dne 27.3.2008.

⁵⁷ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné*. 4. vyd. Praha: Leges, 2014, s. 499. Student (Leges). ISBN 978-807-5020-444.

⁵⁸ *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže*. 3. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2011, s. 246. Beckova edice komentované zákony. ISBN 978-80-7400-350-9.

hodnosti. Vynechán byl i trest zákazu pobytu. Naopak úprava v ZSVM počítá s trestním opatřením peněžitého opatření s podmíněným odkladem výkonu, které TZ nezná.

Trestního opatření dle ustanovení § 24 odst. 2 ZSVM „*musí vzhledem ke okolnostem případu a osobě a poměrům mladistvého napomáhat ke vytváření vhodných podmínek pro další vývoj mladistvého ...*“ a zároveň musí dle ustanovení § 9 odst. 1 ZSVM vytvářet podmínky pro sociální a duševní rozvoj mladistvého ..., chránit jej před škodlivými vlivy a předcházet dalšímu páčání provinění.

Trestní opatření jsou v ZSVM, v souladu s celkovým účelem zákona, účelem opatření obecně i účelem trestních opatření jako takových, modifikována. Především je u jednotlivých opatření snížena jejich výměra, u některých trestních opatření jsou pak doplněny některé podmínky jejich uložení⁵⁹.

I trestní opatření lze dělit na trestní opatření alternativní (nespojená s nepodmíněným odnětím svobody) a na nepodmíněné odnětí svobody. Dle ustanovení § 31 odst. 2 ZSVM lze nepodmíněné odnětí svobody mladistvému uložit jen pokud by uložení jiného trestního opatření zjevně nepostačovalo k dosažení účelu zákona, lze je tedy považovat za opatření *ultima ratio*. Dle ustanovení § 31 odst. 1 ZSVM se trestní sazby odnětí svobody stanovené v trestním zákoníku u mladistvých snižují, a to na polovinu jejich výměry. Horní hranice ani tak nesmí překročit (až na případy, kdy mladistvý spáchal provinění, za které trestní zákoník dovoluje uložit výjimečný trest) pět let a dolní hranice nesmí překročit jeden rok.

Výkon trestního opatření nepodmíněného odnětí svobody dle ustanovení § 76 ZSVM upravuje zvláštní zákon. Tímto zákonem je zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů (dále jen „ZVTOS“). Dle ustanovení § 5 odst. 3 ZVTOS se výkon trestu nepodmíněného odnětí svobody u osoby, která nepřekročila devatenáctý rok věku vykonává odděleně od ostatních odsouzených, a to buď ve zvláštních věznicích pro mladistvé, nebo na speciálních odděleních pro mladistvé. Speciálně se poté výkonem trestu u mladistvých zabývá samostatný díl výše zmíněného zákona. Mimo jiné je i v rámci výkonu tohoto trestního opatření u osoby mladší osmnácti let zdůrazněno působení **výchovného vlivu** na mladistvého a zabezpečení přípravy na budoucí povolání. Mladistvým, kteří mají plnit povinnou školní docházku, tak věznice například zajistí vyučování.

⁵⁹ Například trestní opatření zákazu činnosti nelze uložit, pokud by narušilo přípravu mladistvého na jeho budoucí povolání, výkon obecně prospěšných prací nesmí ohrožovat zdraví, bezpečnost, nebo morální vývoj mladistvého apod.

1.7 Reakce státu na čin jinak trestný, kterého se dopustilo dítě mladší patnácti let

Jak již bylo zmíněno výše, trestní právo určuje (mimo jiné hranice) také takzvanou hranici trestní odpovědnosti. Ta je v české republice stanovena na patnáct let a začíná běžet od půlnoci dne následujícího po patnáctých narozeninách osoby. Dokud osoba této hranice nedosáhne, hovoříme o ní jako o dítěti (a ne jako o mladistvém). Odlišná terminologie se nejspíše pojí i s faktem, že u „dítěte“ celkově lépe přijmeme fakt, že není trestně odpovědné. Období do patnácti let věku je totiž dle českého práva obdobím trestní neodpovědnosti. Případné společensky nežádoucí chování dítěte mladšího patnácti let proto označujeme za čin jinak trestný.

Obecně se v zahraniční literatuře můžeme setkat s filozofickým konceptem *doli incapax*⁶⁰, tedy se stanovením věkového období, kdy dle názoru zákonodárce ještě osoba není schopna rozlišit dobro a zlo⁶¹. Koncept stojí na úvaze, že pokud dítě nedokáže rozlišit zlo od dobra, tak pokud zlo koná, neví, že se jedná o zlo a neví-li o tom, že se jedná o zlo, nemůže pojmout ani úmysl zlo konat. Za „zlé“ chování (naplnění skutkové podstaty trestného činu), tedy taková osoba nemůže být trestně odpovědná. Je však třeba si uvědomit, že hranice trestní odpovědnosti stanovená většinou po konci období *doli incapax*, není žádným vývojovým mezníkem, ale jedná se pouze o právně-politickou konstrukci. Také proto se můžeme v různých zemích setkat s naprosto odlišně postavenou a koncipovanou hranicí trestní odpovědnosti.

Obecně může být problematika hranice trestní odpovědnosti, resp. období *doli incapax* vs. *doli capax* rozdělena z několika základních pohledů. Prvním obecným hlediskem může být **počet** těchto mezníků v daném právním řádu. Teoreticky stát nemusí ve svém právním řádu stanovit **žádnou hranici trestní odpovědnosti** a osoby, které z našeho pohledu považujeme za mládež by tak v každém věku byly souzeny stejně, jako osoby dospělé. Ve státě dále může být určena **jedna hranice trestní odpovědnosti**, která relativně jasně odlišuje výše zmíněné období trestní neodpovědnosti a trestní odpovědnosti. V některých státech se ale osvědčily i **dvě (a více) hranice trestní odpovědnosti**, kdy je většinou pozdější z nich koncipována jako „obecná hranice trestní odpovědnosti“ a nižší z nich určeny pro taxativně vyjmenované (často závažné)

⁶⁰ Blíže například koncept *doli incapax* v australské právní úpravě FRECKELTON, Ian. Children's Responsibility for Criminal Conduct. *Psychiatry, Psychology and Law* [online]. 2017, **24**(6), 793-801 [cit. 2018-03-31]. DOI: 10.1080/13218719.2017.1379892. ISSN 1321-8719. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13218719.2017.1379892>.

⁶¹ Velmi zajímavá je debata týkající se *doli incapax* v souvislosti s protiprávními činy mládeže se sexuálním podtextem. Blíže viz Freckelton (2017), nebo WORTLEY, Natalie. Merely Naughty or Seriously Wrong? 'Childish Sexual Experimentation' and the Presumption of *Doli Incapax*. *The Journal of Criminal Law* [online]. 2017, **81**(5), 346-349 [cit. 2018-03-31]. DOI: 10.1177/0022018317734119. ISSN 0022-0183. Dostupné z: <http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0022018317734119>.

protiprávní činy. Je však třeba zmínit, že příliš diferenciovaný přístup k určení hranice trestní odpovědnosti může vést k nepřehlednosti celého systému, stejně jako stanovení jediné hranice trestní odpovědnosti zase k odindividualizovanému přístupu k trestnímu postihu mladistvých.

Druhým obecným hlediskem může být „**pružnost**“ stanovení hranice trestní odpovědnosti. Hranice trestní odpovědnosti totiž může být stanovena bezvýjimečně (**absolutně/rigidně**), to znamená, že kdokoli tuto hranici překročí, bude (pokud splní další, s věkem nesouvisející, podmínky trestní odpovědnosti) za protiprávní čin vždy odpovědný. Takový postup ale opět nezohledňuje fakt, že v populaci se nutně nacházejí i jedinci vymykající se běžné normě, tedy jedinci vyspělí na svůj věk příliš, nebo naopak málo. Proto může být hranice trestní odpovědnosti stanovena i relativně **flexibilním způsobem**, který umožní pomocí dostatečně transparentních postupů reagovat na tyto výše zmíněné situace. Obecně například posouzením úrovně vývoje daného jedince a konstatováním, že v daném případě (byť ještě hranici trestní odpovědnosti nepřekročil) již je dostatečně vyspělý, aby nesl následky svého protiprávního činu. A samozřejmě také postup opačný, kdy jedinec na svůj věk nedostatečně vyspělý bude označen za trestně neodpovědného, byť již hranici trestní odpovědnosti překročil. Takto obecně popsaná „flexibilita“ hranice trestní odpovědnosti může být upravena obousměrně (zahrnuje oba výše zmíněné případy), případně jednosměrně (zahrnuje pouze jeden z výše zmíněných případů).

Třetím obecným hlediskem může být **posazení věkové hranice v určitém vývojovém období** jedince. Obecně můžeme toto hledisko dělit na dvě „hrubé“ kategorie. Hranice může být jednak posazena ve věku **od narození do jedenácti let** jedince včetně, tedy od nejranějších vývojových období (relevantními se teoreticky zdá být spíše období batolete a předškolní věk) do konce období, které nazýváme mladší školní věk. Druhým případem je posazení hranice trestní odpovědnosti **od dvanácti let do dvaceti let plus**, které pokrývá období dospívání a končí přechodem do dospělosti. Vhodnost posazení věkové hranice z tohoto hlediska bude blíže rozebrána ve třetí kapitole.

Jistě by se daly identifikovat ještě další možné obecné koncepce určení hranice trestní odpovědnosti (například obligatorní vs. fakultativní zkoumání úrovně vývoje jedince) a také by bylo možné identifikovat a popsat úpravu hranice trestní odpovědnosti v jednotlivých státech z hlediska této teoretické koncepce, ale takové pojednání by nejspíše vydalo na samostatnou práci. Lze jen podotknout, že na základě této teoretické koncepce se Česká republika řadí mezi státy s jednou (jednosměrně) „flexibilní“ hranicí trestní odpovědnosti posazenou do kategorie věkového období dvanáct let plus s fakultativním zkoumáním úrovně rozumové a mravní

vyspělosti jedince, pro mládež příznivějším (tedy situace jedince vybočujícího z běžné normy se může pouze „zlepšit“, nebude trestně odpovědným pro nedostatek rozumové nebo mravní vyspělosti, blíže viz část této práce zabývající se podmíněnou (pochybnou) přičetností).

I přes výše zmíněný koncept *doli incapax*, ale česká právní úprava počítá s tím, že i dítě mladší patnácti let se může dopustit společensky nežádoucího činu, který by v případě splnění podmínky věku naplňoval znaky trestného činu a na takové jednání je třeba vhodným způsobem reagovat. Zákon tak upravuje řízení ve věcech dětí mladších patnácti let, a to v ustanovení § 89 a následujících ZSVM. Dítěti je v rámci něj možné uložit některé z taxativně vypočtených opatření, a to zejména po předchozím pedagogicko-psychologickém vyšetření. Jelikož je s dětmi do patnácti let třeba zacházet, s ohledem na jejich další vývoj, obzvláště šetrně, tak také řízení s dítětem neoznačujeme jako trestní řízení, ale dle ustanovení § 96 ZSVM soud pro mládež, nestanoví-li zákon jinak, postupuje dle ustanovení upravující občanské soudní řízení (tedy zejména dle zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád (dále jen „OSŘ“), o uložení opatření se tedy rozhoduje rozsudkem v civilním řízení⁶². Primárně se v řízení ve věci mladistvého mladšího patnácti let tedy použijí ustanovení ZSVM, a až v případě, že ZSVM určitou oblast neupravuje, je použit postup dle OSŘ.

Zajímavé jsou nepochybně úvahy týkající se dolní věkové hranice pro vedení řízení s dítětem a pro uložení zákonem stanovených opatření. Zákon totiž v této věci mlčí (kromě stanovení dvanácti let jako hranice pro obligatorní uložení ochranné výchovy), teoreticky je tak možné uložit níže vyjmenovaná opatření dle § 93 ZSVM trestně neodpovědnému dítěti do patnácti let již od narození. Prakticky však bude dítě nejspíše schopno spáchat protiprávní čin od konce období batolete, či začátkem předškolního věku. Odborníci pak hovoří až o věku šesti či sedmi let, tedy o době, kdy dítě začíná povinnou školní docházku⁶³.

Pokud existuje podezření, že byl spáchán trestný čin, Policie České republiky započne s jeho prověřováním, zejména s úkony trestního řízení dle ustanovení § 158 TŘ. Pokud se během tohoto postupu dozví, že byl tento čin pravděpodobně spáchán dítětem mladším patnácti let, dále v trestním řízení nepokračuje⁶⁴ a státní zastupitelství bezodkladně dle ustanovení § 90 odst.

⁶² K předpokladům uložení opatření dle § 93 ZSVM a k definičním znakům činu jinak trestného se vyjádřil Nejvyšší soud v Rozsudku Nejvyššího soudu, sp. zn. 8 Tdo 514/2008 ze dne 30.4.2008, uveřejněném pod číslem 10/2009 Sb. rozh. tr.

⁶³ SOTOLÁŘ, Alexander a Helena VÁLKOVÁ. Čin jinak trestný a možné reakce na něj v systému soudnictví ve věcech mládeže. *Trestněprávní revue*. b.r., 2004(7), 197.

⁶⁴ Blíže k postupu před zahájením s dítětem mladším patnácti let viz Usnesení Nejvyššího soudu, sp. zn. 8 Tdo 927/2010 ze dne 25.8.2010. Obecně je možné provádět úkony trestního řízení dle § 158 odst. 3 TŘ – dokazování je nutno podřídit ustanovením Hlavy III ZSVM (Řízení ve věcech dětí mladších patnácti let).

1 ZSVM podá civilnímu soudu návrh⁶⁵ na uložení opatření, případně toto řízení může být zahájeno soudem i bez návrhu. V řízení před civilním soudem je k projednání činu jinak trestného, kterého se dopustilo dítě mladší patnácti let nutné naříditi jednání⁶⁶.

Dítěti mladšímu patnácti let je dle ustanovení § 93 ZSVM možné uložit tato opatření:

- výchovnou povinnost,
- výchovné omezení,
- napomenutí s výstrahou,
- zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče,
- dohled probačního úředníka,
- ochrannou výchovu,
- ochranné léčení.

Tato taxativně vypočtená opatření je možné uložit zejména s přihlédnutím k věku dítěte (rozsudkem), případně soud nemusí uložit žádné z nich (usnesení o upuštění od uložení opatření). Výčet možných opatření fakticky obsahuje výchovná opatření (dohled probačního úředníka, výchovné povinnosti, výchovná omezení, napomenutí s výstrahou), ochranná opatření (ochranné léčení a ochrannou výchovu) a také možnost zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče. Jak bylo výše již mnohokrát zmíněno, výchovná opatření lze obecně se souhlasem ukládat již v přípravném řízení, z podstaty řízení s dítětem mladším patnácti let (a dle dikce ustanovení § 93 odst. 7 ZSVM) ale tento postup nebude možný, jelikož se trestní řízení nekoná a dítěti tak vyjmenovaná opatření může uložit pouze soud. Účelné změny se také dostalo úpravě dohledu probačního úředníka, kdy § 93 odst. 6 ZSVM stanoví spíše postup, kdy probační úředník bude navštěvovat dítě a ne naopak. Takové řešení je vhodné s ohledem na věk dítěte, nicméně může být velmi zatěžující pro probačního úředníka.

Zřejmě nejprísnejší reakcí na čin jinak trestný, kterého se dopustilo dítě mladší patnácti let je uložení ochranné výchovy. Ta může být soudem uložena buď obligatorně (dítě dovršilo dvanáctý rok věku a zároveň spáchalo čin jinak trestný, za který TZ umožňuje uložení výjimečného trestu), nebo fakultativně při ohrožení výchovy dítěte mladšího patnácti let, pokud to odůvodňuje povaha jím spáchaného činu. Dle ustanovení § 5 odst. 1 zákona o výkonu

⁶⁵ K možnostem soudu zamítnou návrh státního zástupce viz Usnesení Nejvyššího soudu, sp. zn. 8 Tdo 1072/2010 ze dne 27.10.2010 a Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 26. 3. 2014, sp. zn. 8 Tdo 293/2014.

⁶⁶ Srov. Usnesení Nejvyššího soudu, sp. zn. 8 Tdo 1251/2017–25 ze dne 15.10.2017.

ochranné výchovy je dítě napřed předáno diagnostickému ústavu, který dítě „na základě výsledků komplexního vyšetření, zdravotního stavu ... a volné kapacity jednotlivých zařízení umístí do dětských domovů se školou nebo výchovných ústavů“. Dle ustanovení § 5 odst. 12 tohoto zákona pak diagnostický ústav „dbá na umístění dítěte co nejbližší bydlišti osob odpovědných za výchovu nebo zákonných zástupců, pokud by tím nebyl ohrožen mravní vývoj dítěte“. Dítě mladší patnácti let bude zpravidla umístěno do dětského domova se školou. Pobyt ve výchovném ústavu je pro dítě mladší patnácti let výjimečně možný pouze pokud již dovršilo dvanáct let a vykazuje závažné poruchy chování.

1.8 Otázka relativní trestní odpovědnosti mladistvého

Hranicí trestní odpovědnosti se tato práce zabývá v části věnované postihu dětí mladších patnácti let, které jsou dle české právní úpravy trestně neodpovědné. Po dovršení patnáctého roku věku se však osoba již stává trestně odpovědnou, může se tedy dopustit spáchání provinění a může jí být uloženo některé z opatření dle ZSVM. Osobu, která již dovršila patnáctý rok věku také již nenazýváme dítětem, ale mladistvým dle ustanovení § 2 odst. 1 písm. c) ZSVM. Česká právní úprava však přiznává hranici trestní odpovědnosti určitou „pružnost“ (viz výše), když počítá s existencí jedinců, kteří sice již dovršili patnáctý rok věku, ale jejich vývoj je oproti jiným průměrným mladistvým jejich věku zpožděný. V případě zjištění nezralosti mladistvého nehovoříme o jím spáchaném protiprávním činu jako o provinění, ale jako o činu jinak trestném. Mladistvému lze v takovém případě uložit pouze opatření, která je možné uložit dítěti mladšímu patnácti let, a navíc také všechna ochranná opatření (ustanovení § 5 odst. 2 ZSVM). Během období od dovršení patnácti let do dovršení osmnácti let tak hovoříme o období **relativní trestní odpovědnosti** (příp. podmíněné nebo pochybné přičetnosti).

Relativní trestní odpovědnost mladistvého je závislá na úrovni rozumové a mravní vyspělosti, které mladistvý dosáhl. Pokud v době páchaní provinění mladistvý byl schopen rozpoznat protiprávnost svého počínání nebo byl schopen se ovládnout a úroveň jeho rozumové a mravní vyspělosti je v normě, nic nebrání jeho trestnímu postihu. Pokud je však situace opačná, to znamená, že úroveň rozumové a mravní vyspělosti je nedostatečná, a proto mladistvý nebyl schopen v době spáchání trestného činu rozpoznat jeho protiprávnost, nebo ovládat své jednání, není možné jej za spáchání činu za těchto okolností hnát k trestní odpovědnosti (ustanovení § 5 odst. 1 ZSVM). Odpovědnost mladistvého je tedy vázána na tři kumulativní podmínky: biologické kritérium (nedostatek rozumové a mravní vyspělosti), juristické kritérium (neschopnost rozeznat povahu a závažnost činu nebo ovládat své jednání) a časové kritérium (přítomnost výše zmíněných kritérií v době spáchání činu). K tomu je třeba ještě dodat, že nezralost mladistvého musí být podstatná, tedy „musí být zřejmé, že v době činu ještě nedosáhl po stránce

*rozumové (intelektuální) nebo po stránce mravní (morální) takového stupně vývoje, jakého zpravidla dosahují jeho vrstevníci*⁶⁷.

S otázkou relativní trestní odpovědnosti se ale pojí několik problémů. Jedná se například o vztah rozumové a mravní vyspělosti k „obecným“ důvodům nepřičetnosti dle ustanovení § 26 TZ, nebo o problematiku zkoumání rozumové a mravní vyspělosti znalci. V této části práce bude pouze krátce pojednáno o prvním zmíněném problému, další zmíněné aspekty této problematiky budou dále rozebrány v kapitole třetí.

Po roce 2004, kdy ZSVM nabyl účinnosti, započala odborná debata, jejíž těžiště spočívalo v zodpovězení otázky, zda je rozumová a mravní vyspělost mladistvého samostatným důvodem, který vylučuje trestní odpovědnost mladistvého (tedy stojí vedle věku a nepřičetnosti), nebo se jedná o zvláštní případ nepřičetnosti⁶⁸ (ustanovení § 26 TZ). Byť oba názory našly své zastánce, převážil názor, že rozumová a mravní vyspělost je zvláštním případem nepřičetnosti, tedy jaksi rozšiřuje v případě mladistvých pojem nepřičetnosti, jak jej známe z ustanovení 26 TZ. Pro tento názor hovoří několik faktů. Rozumová a mravní vyspělost s nepřičetností sdílí myšlenkový základ, kdy je v zákonné dikci pouze fakticky nahrazeno sousloví „duševní porucha“ souslovím „rozumová a mravní vyspělost“. Oba tato pojmy mají povahu biologicko-psychického faktoru⁷⁰, byť nelze než souhlasit s některými autory, že se duševní porucha a rozumová a mravní vyspělost odlišují svými příčinami i průběhem⁷¹. U jedné osoby tedy může dojít ke kombinaci duševní poruchy (důvod obecné nepřičetnosti) a nedostatku rozumové a mravní vyspělosti zároveň, ale také pouze k přítomnosti jednoho z těchto faktorů. Pokud bychom kategorie věk, nepřičetnost a rozumová a mravní vyspělost posuzovaly samostatně, mohli bychom dojít k nelogickým závěrům, kdy by mladistvý byl z pohledu kategorie „nepřičetnost“ schopen

⁶⁷ *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže*. 3. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2011, s. 43. Beckova edice komentované zákony. ISBN 978-80-7400-350-9.

⁶⁸ Například ŘÍHA, Jiří. Ještě k nepřičetnosti podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže (zejména ke vztahu § 5 odst. 1, 2 ZSM a § 12 TrZ). *Trestněprávní revue* [online]. 2006, **2006**(10), 293 [cit. 2018-04-01]. Dostupné z: <https://www-beck-online-cz.ezproxy.is.cuni.cz/bo/document-view.seam?documentId=nrptembqgzpxi4s7geyf6427gi4tg&groupIndex=10&rowIndex=0#>.

⁶⁹ Například ŠÁMAL, Pavel. K podmíněné či relativní trestní odpovědnosti mladistvého. *Právní rozhledy* [online]. 2004, **2004**(2), 47 [cit. 2018-04-01]. Dostupné z: <https://www-beck-online-cz.ezproxy.is.cuni.cz/bo/document-view.seam?documentId=nrptembqgrpxa4s7gipxgzug4&groupIndex=8&rowIndex=0>.

⁷⁰ VANDUCHOVÁ, Marie. Zamyšlení nad ustanovením § 5 zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže. In: FENYK, Jaroslav. *Pocta Dagmar Císařové k 75. narozeninám*. Praha: Jaroslav Šprongl, 2007, s. 148-156, s. 153. ISBN 978-80-86920-25-2.

⁷¹ JELÍNEK, Jiří. K trestní odpovědnosti mladistvých (Několik poznámek k ustanovení § 5 zákona o soudnictví ve věcech mládeže). *Kriminalistika* [online]. 2005, **2**(2005) [cit. 2018-04-01]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/kriminalistika-728588.aspx?q=Y2hudW09Ng%3d%3d>.

rozpoznat protiprávnost činu a ovládnout své jednání, ale z pohledu kategorie „rozumová a mravní vyspělost“ by toho již schopen nebyl⁷² a naopak.

K vyšetření duševního stavu mladistvého jsou přiřazeni dle ustanovení § 58 odst. 1 ZSVM dva znalci. Jeden z nich je znalcem z oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie a druhý z nich je znalec z oboru zdravotnictví nebo pedagogiky, odvětví psychologie, se specializací na dětskou psychologii. Jejich úkolem je vyjádřit se ke schopnostem a stavu mladistvého v době činu (časové kritérium), zejména k úrovni jeho rozumového a mravního vývoje (biologické kritérium) a schopnosti rozpoznávací a určovací (juristické kritérium) a to vše vztáhnout ke konkrétnímu činu mladistvého⁷³. Znalci nenáleží hodnotit právní otázky. Závěry o trestní odpovědnosti mladistvého si na základě znaleckých posudků vyvodí pouze soud.

K posuzování rozumové a mravní vyspělosti se vyjádřil Nejvyšší soud následovně „úroveň rozumové a mravní vyspělosti požadovaná ustanovením § 5 odst. 1 zákona o soudnictví ve věcech mládeže jako předpoklad trestní odpovědnosti mladistvých má dvě složky, které se vzájemně ovlivňují a tvoří z hlediska vývoje mladistvého nedílný celek. Rozumovou a mravní vyspělost mladistvého je třeba posuzovat jednak ve vzájemných souvislostech obou těchto složek (nikoliv izolovaně), jednak ve vztahu k obvyklému vývoji mladistvých, přičemž ze zákonné úpravy nevyplývají odlišné podmínky pro stanovení úrovně rozumové vyspělosti a mravní vyspělosti; v obou případech platí, že pouze v odůvodněných pochybnostech podložených konkrétními zjištěními je na místě, aby tato otázka byla řešena na základě posudku znalců z oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie, popřípadě psychologie“⁷⁴. Je tak třeba zkoumat rozumovou vyspělost mladistvého (zejména úroveň kognitivních funkcí) a jeho mravní vyspělost (zejména socializovanost jedince a jeho vnitřní hodnotový systém) ve vzájemném souhrnu.

1.9 Sankcionování mladistvých v číslech

Práce zabývající se mimo jiné i sankcionováním mladistvých by nepochybně nebyla kompletní bez statistických dat, která se trestního postihu mladistvých týkají. Jelikož komplexní přehled vývoje kriminality mladistvých a reakce státu na ni by vydal na samostatné pojednání, budou v této práci předloženy a stručně okomentovány pouze statistické údaje od roku 2014 do roku 2017⁷⁵.

⁷² Blíže viz VANDUCHOVÁ, Marie. Zamyšlení nad ustanovením § 5 zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže. In: FENYK, Jaroslav. *Pocta Dagmar Císařové k 75. narozeninám*. Praha: Jaroslav Šprongl, 2007, s. 148-156, s. 153. ISBN 978-80-86920-25-2.

⁷³ Blíže viz *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže*. 3. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2011, s. 44. Beckova edice komentované zákony. ISBN 978-80-7400-350-9.

⁷⁴ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27. 9. 2006, sp. zn. 8 Tdo 1069/2006.

⁷⁵ Zdrojem dat jsou Statistické listy z roku 2014, 2015, 2016, 2017, Statistické ročenky z let 2014, 2015, 2016, 2017 a Výkazy soudů a státních zastupitelství z roku 2014, 2015, 2016, 2017 (citované 5.3.2018).

Počet odsouzených mladistvých

	2014	2015	2016	2017
Odsouzení mladiství	1606	1424	1327	1252

Jak lze vyčíst z této tabulky, počet odsouzených mladistvých během sledovaného období rok od roku klesá, průměrně o 118 odsouzených mladistvých za rok. Zajímavé je, že v roce 2008 (tedy před deseti lety) byl počet odsouzených mladistvých pachatelů více než dvojnásobný (2906 odsouzených).

Zastavení trestního stíhání z důvodu trestní neodpovědnosti mladistvého dle § 5 odst. 1 ZSVM

	2014	2015	2016	2017
Užití § 5 ZSVM	8	9	5	7

Jak si můžeme povšimnout, počet zastavení trestního stíhání z důvodu nedostatku rozumové a mravní vyspělosti je nízký. Jelikož nezralost mladistvého musí být podstatná, už i důvodová zpráva k ZSVM zdůrazňovala, že k aplikaci tohoto ustanovení bude docházet pouze zřídka⁷⁶.

Odklony v řízení ve věcech mladistvých pachatelů

	2014	2015	2016	2017
Podmíněné zastavení trestního stíhání	137	105	106	98
Narovnání	0	0	0	0
Odstoupení od trestního stíhání	9	13	9	17

Z odklonů v trestním řízení ve věcech mladistvých pachatelů je dlouhodobě využíváno výrazně nejvíce právě podmíněné zastavení trestního stíhání (ustanovení § 307 a násl. TŘ ve spojení

⁷⁶ VANDUCHOVÁ, Marie. Zamyšlení nad ustanovením § 5 zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže. In: FENYK, Jaroslav. *Pocta Dagmar Císařové ke 75. narozeninám*. Praha: Jaroslav Šprongl, 2007, s. 148-156, s. 149. ISBN 978-80-86920-25-2.

s § 69 odst. 1 ZSVM). Odklon v podobě narovnání není dlouhodobě v trestních věcech mladistvých využíván a pokud ano, jedná se o jednotky případů (zatím poslední narovnání bylo sjednáno v roce 2011). Zvláštní druh odklonu, který upravuje ZSVM, tedy odstoupení od trestního stíhání, se také netěší větší oblibě, byť v roce 2017 můžeme pozorovat drobný nárůst s ohledem na počet odsouzených mladistvých. Tento fakt by mohl být podnětem pro revizi zákonných podmínek tohoto institutu⁷⁷.

Hmotněprávní alternativy k potrestání

		2014	2015	2016	2017
Upuštění od uložení trestního opatření	§11	66	53	34	36
	§12	40	22	36	23
	celkem	106	75	70	59
Podmíněné upuštění od uložení trestního opatření		109	103	76	95

U obou institutů dochází k meziročnímu poklesu (logicky s ohledem na pokles počtu odsouzených mladistvých), jedinou výjimku tvoří právě rok 2017, kdy počet užití podmíněného upuštění od uložení trestního opatření doznal nárůstu.

Co se týče upuštění od uložení trestního opatření dle § 11 ZSVM a § 12 ZSVM, tak ze statistických údajů z let 2008–2014 lze vyčíst, že docházelo tendenčně k nepřímé úměře mezi ukládáním tohoto institutu dle § 11 a § 12, kdy počet uložení tohoto institutu dle § 11

⁷⁷ COUFALOVÁ, Bronislava. *Efektivita sankcionování mladistvých*. Vydání první. Praha: Leges, 2016, s. 212. Teoretik. ISBN 978-80-7502-131-1.

dlouhodobě klesal, zatímco počet uložení tohoto institutu dle § 12 dlouhodobě stoupal. Tak se mohlo dít z toho důvodu, že soudy více využívaly možnosti dle ustanovení § 12 písm. b) ZSVM (tedy bylo uloženo výchovné či ochranné opatření a k dosažení účelu zákona nebylo třeba ukládat opatření trestní). Z předložených dat z let 2014-2017 však vyplývá, že jak počet ukládání institutu dle § 11 nadále převážně klesá, tak ukládání institutu dle § 12 je značně nevyrovnané a dochází u něj k výkyvům. V roce 2017 pak můžeme konstatovat nízkou míru užití tohoto institutu.

Jako častější alternativa k potrestání je využíváno podmíněné upuštění od uložení trestního opatření. Při uložení zkušební doby totiž soudy mohou na mladistvého lépe působit, například prostřednictvím uložení některého z výchovných opatření a případně rozhodnout o uložení trestního opatření, pokud by se mladistvý neosvědčil.

Vybraná opatření ukládaná mladistvým pachatelům

	2014	2015	2016	2017
Výchovná opatření	250	218	217	171
Ochranná výchova	10	12	23	13
Trestní opatření	1199	997	990	922

Je zjevné, že soudy se stále nejvíce uchylují k uložení některého z trestních opatření. Během let 2014 až 2017 bylo trestní opatření průměrně uloženo v **73,2 %** případů pravomocného odsouzení mladistvého.

Ochranná opatření jsou celkově mladistvým pachatelům ukládána pouze zřídka (nejméně ze všech opatření). Tato práce tedy uvádí pouze počty uloženého ochranného opatření ochranné výchovy, který je speciálně upraven v ZSVM. Zde si můžeme povšimnout dvaceti tří případů uložení ochranné výchovy v roce 2016, který se vymyká v porovnání s ostatními uváděnými roky. Podíl uložení ochranné výchovy na počet pravomocně odsouzených mladistvých v tomto roce dosahuje 1,5 %, což je ještě více, než v roce 2008, kdy tento podíl dosahoval „rekordního“ 1 %⁷⁸.

⁷⁸ COUFALOVÁ, Bronislava. *Efektivita sankcionování mladistvých*. Vydání první. Praha: Leges, 2016, s. 214. Teoretik. ISBN 978-80-7502-131-1.

Co se týče výchovných opatření, mezi roky 2014 a 2015 došlo k velmi mírnému poklesu podílu celkově uložených výchovných opatření vůči celkovému počtu pravomocně odsouzených mladistvých a to z 15,6 % na 15,3 %, aby hned v roce 2016 došlo k více než procentnímu nárůstu (16,4 %) užití výchovných opatření. Rok 2017 však vykazuje značný pokles podílu uložených výchovných opatření vůči celkově pravomocně odsouzeným mladistvým (13,7 %). Výchovné opatření tak bylo průměrně uloženo pouze v **15,3 %** případů pravomocného odsouzení mladistvého.

Výchovná opatření

	2014	2015	2016	2017
Dohled probačního úředníka	60	41	50	34
Probační program	49	59	33	13
Výchovné povinnosti	120	100	97	100
Výchovná omezení	44	39	51	42
Napomenutí s výstrahou	18	14	19	11

Z tabulky lze vyčíst, že nejčastěji ukládaným výchovným opatřením jsou výchovné povinnosti, zatímco jako celkově nejméně využívaným institutem se zdá být výchovné opatření napomenutí s výstrahou. V závěsu za výchovnými povinnostmi se v četnosti uložení umísťuje dohled probačního úředníka a výchovná omezení. Četnost uložení probačního programu dlouhodobě klesá a v roce 2017 si můžeme povšimnout výrazně nízkého počtu uložení tohoto druhu výchovného opatření. Jak bylo zmíněno v části této práce věnované tomuto druhu výchovného opatření, je v letošním roce akreditováno celostátně pouze 8 probačních programů.

Je třeba poznamenat, že při sečtení jednotlivých sloupců dojde k získání vyššího čísla, než jaké je uváděno u celkového užití výchovných opatření výše. Jaký je důvod tohoto koncepčního fenoménu ve statistických datech Ministerstva spravedlnosti, není zřejmé⁷⁹.

Vybraná trestní opatření

	2014	2015	2016	2017
Obecně prospěšné práce	235	232	207	190
Peněžitá opatření	1	2	4	5
Zákaz činnosti	3	3	2	2
Vyhoštění	16	21	30	42
Domácí vězení	3	0	5	2
Podmíněné odsouzení	753	580	585	516
Podmíněné odsouzení s dohledem	104	90	99	97
Nepodmíněné odnětí svobody	83	68	56	60

Do tabulky nebyla zahrnuta ta trestní opatření k jejichž uložení dochází opravdu pouze výjimečně (propadnutí věci, peněžitá opatření s podmíněným odkladem výkonu, zákaz vstupu

⁷⁹ Celkově je třeba poznamenat, že i přes pečlivou analýzu statistických dat Ministerstva spravedlnosti byl v těchto datech nalezen značný počet nesrovnalostí. Některé z nich byly vyjasněny prostřednictvím e-mailové komunikace s Ministerstvem spravedlnosti ČR – oddělením justiční analýzy a statistiky. K výše popsanému problému bylo uvedeno, že se jedná o chybu, která v budoucnu bude opravena. Jelikož k opravení do doby uzavření tohoto rukopisu nedošlo, jsou uváděny statistické údaje tak, jak je uvádí oficiální zdroj.

na sportovní, kulturní a jiné společenské akce). Například peněžité opatření s podmíněným odkladem výkonu nebylo v rámci posuzovaných let uloženo ani v jednom případě, naposledy bylo uloženo v roce 2010, a to pouze jedenkrát.

Nejčteněji využívaným trestním opatřením je bezpochyby podmíněné odsouzení, dále se jedná o obecně prospěšné práce, podmíněné odsouzení s dohledem a nepodmíněné odnětí svobody.

Další opatření jen určitým způsobem doplňují výše zmíněnou čtveřici nejčteněji ukládaných trestních opatření a jsou užívány pouze v jednotkách případů. Malou výjimku tvoří trestní opatření vyhoštění mladistvého.

Četnost ukládání nepodmíněného odnětí svobody je z pohledu subsidiarity tohoto opatření na pováženou. Na jednu stranu první tři místa obsadily alternativy k potrestání a nepodmíněné odsouzení až místo čtvrté, na druhou stranu si lze představit širší využívání alternativních opatření a ještě menší poměr uložených nepodmíněných odnětí svobody k celkovému počtu uložených trestních opatření (za sledované období tento poměr činí 6,5 %, žádoucí by byl alespoň pokles pod hranici pěti procent). Velký prostor v tomto ohledu má například trestní opatření domácího vězení, které téměř není využíváno.

Závěrem ke statistickým datům

Z výše předestřených dat je možné usoudit, že soudy plně nevyužívají všech možností, které jim ZSVM umožňuje. Tento fakt se projevuje například jakýmsi „obrácením“ principů, na kterých ZSVM stojí a které zdůrazňuje (ustanovení § 3 odst. 2 a § 31 odst. 2 ZSVM), tedy praxe zejména jaksi pomíjí zásadu subsidiarity trestních opatření a v rámci těchto opatření poté subsidiaritu nepodmíněného odnětí svobody.

Mladistvým jsou totiž převážně ukládána trestní opatření, u nichž není možné spatřovat větší diferencovanost, prakticky jsou totiž více užívána pouze čtyři z jedenácti trestních opatření. Umístění nepodmíněného odnětí svobody na čtvrtém místě v četnosti uložených trestních opatření také není zjištěním, které by plně vyhovovalo celkovému pojetí subsidiarity tohoto druhu trestního opatření, jak jej prosazuje dikce ZSVM.

2 Vybrané psychologické aspekty postihu mládeže

Na trestní postih mladistvých, kterým se zabývá tato práce, se můžeme dívat striktně právním pohledem, ale také pohledem dalších vědních oborů. Mezi tyto obory můžeme například zařadit filozofii, sociologie nebo psychologii. Dále se tato práce bude zabývat vybranými psychologickými aspekty, které souvisí s trestním postihem mládeže.

Psychologie, zejména ta vývojová, nám odpovídá na mnohé otázky, které si v rámci tématu trestního postihu mladistvých klademe. Vývojová psychologie je definována jako vědní disciplína, jejímž cílem je popsat a vysvětlit změny, které se u člověka dějí v čase a ovlivňují jeho myšlení, chování a usuzování díky biologickým, individuálním a vnějším vlivům⁸⁰. Je nepochybné, že bez poznatků vývojové psychologie by bylo stanovení principů právní úpravy a jednotlivých institutů týkajících se postihu mládeže pouze umělé a formální. Vývojová psychologie totiž mimo jiné obecně řečeno pojednává o tom, čeho je jedinec ve svém věku obvykle schopen a čeho naopak ještě nikoli. Taková zjištění mohou velice usnadnit například rozhodování o posazení hranice trestní odpovědnosti do určitého vývojového období, nebo rozhodnutí o uložení toho nejvhodnějšího sankčního opatření.

Poznatky vývojové psychologie byly získány zejména prostřednictvím výzkumných metod, kterými jsou například longitudinální výzkumy, průřezové studie, nebo vědecká pozorování a na základě jejich výstupů byly formulovány vývojové teorie a periodizace vývoje. K těm se ale v kontextu právní úpravy váží dva problémy. Prvním z nich je fakt, že vývoj každého jedince je individuální, a proto se určitá menšina populace bude těmto poznatkům vymykat⁸¹. Druhým z nich je fakt, že jak se v průběhu času mění a vyvíjí člověk sám, vyvíjí se i předmět vývojové psychologie a některé poznatky se stávají obsoletními (tento problém se týká zejména hranic stanovených v rámci jednotlivých periodizací vývoje). Práce s poznatků vývojové psychologie nicméně může výrazně zvýšit celkovou efektivitu trestního postihu mladistvých a dopomoci k naplňování účelu zákona.

Jelikož je tato práce prací trestněprávní, její ambicí není zabíhat do detailů vývojové psychologie, ale podat stručný přehled vybraných psychologických aspektů, jejichž znalost může dopomoci k vhodné reakci státu na trestnou činnost mládeže.

⁸⁰ SLATER, Alan. a J. Gavin BREMNER. *Introduction to developmental psychology*. Malden, MA: Blackwell Pub., 2003. ISBN 978-063-1213-963.

⁸¹ To ale není nic zvláštního, vezmeme-li v potaz Gaussovu křivku normálního rozdělení.

2.1 Přehled vybraných vývojových období

Psychický vývoj jedince je definován jako „proces vzniku, rozvoje a zákonitých proměn psychických procesů a vlastností, jejich diferenciací a integrace v rámci celé osobnosti. Projevuje se kvantitativními i kvalitativními změnami, které se mohou rozvíjet plynule, ale i vývojovými skoky“⁸². Vlivy, které na psychický vývoj působí, můžeme obecně rozdělit na vlivy vnitřní (biologické: dědičné a genetické faktory) a vlivy vnější (environmentalistické: vlivy prostředí). Doposud neutichla známá debata o tom, co je pro náš vývoj zásadnější (nature vs. nurture). Z nejnovějších poznatků vyplývá, že svou roli podobnou měrou zastávají oba výše zmíněné vlivy⁸³. Duševní vývoj se uskutečňuje v rámci procesů biologických prostřednictvím tzv. **zrání**. V rámci vlivů prostředí se psychický vývoj uskutečňuje prostřednictvím **učení**. „Zrání je podmínkou připravenosti k učení a tím i k dalšímu rozvoji“⁸⁴. Jedinec tak musí ve většině případů projít v rámci svého celkového rozvoje jednotlivými kroky postupně, kdy je kvalitní a plné osvojení kroku předchozího podmínkou pro kvalitní a plné osvojení kroků dalších⁸⁵.

K duševnímu vývoji se vyjádřilo množství autorů, kteří se na tento vývoj dívali z různých pohledů. Na základě jejich zaměření potom tito autoři formulovali jednotlivé teorie psychického vývoje. Příkladem může být známá teorie Sigmunda Freuda (psychoanalytická teorie vývoje osobnosti zaměřující se na vývoj jedince z pohledu vrozeného způsobu chování a prožívání, které přináší uspokojení (slast), ale i další teorie. Ty se mohou obecně zabývat pouze motorickým vývojem jedince, kognitivním vývojem jedince, nebo například rozvojem vývoje řeči. Z těchto pohledů pak může být celkový vývoj jedince rozčleněn na určité fáze – vznikne tak periodizace lidského vývoje. Podrobněji bude o vybraných periodizacích v tomto smyslu pojednáno dále.

Celkový vývoj jedince může být obecně rozdělen do několika období. Opět platí, že téměř každý autor se pokusil o vlastní periodizaci a pojmenování jednotlivých fází lidského vývoje⁸⁶.

⁸² VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2005, s. 11. ISBN 978-802-4609-560.

⁸³ SLATER, Alan. a J. Gavin BREMNER. *Introduction to developmental psychology*. Malden, MA: Blackwell Pub., 2003, s. 90. ISBN 978-063-1213-963.

⁸⁴ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2005, s. 35. ISBN 978-802-4609-560.

⁸⁵ Příkladem může být úchop předmětů rukou. Napřed jedinec uchopuje věc „celou dlaní“, poté dochází k tzv. „klíčkovému úchopu“ palcem a ukazováčkem a postupně se jedinec naučí ruku ovládat v plné rozmanitosti možných způsobů a stylů úchopu. Uchopování věcí není jen záležitostí rozvoje motoriky, ale i okulomotoriky (okoruka). Dokud jedinec dostatečně nedozraje, nebude schopen kvalitně oko a ruku synchronizovat. Pokud jedinec nezvládne klíčkový úchop, nezvládne velmi pravděpodobně ani sofistikovanější způsoby uchopování předmětů.

⁸⁶ Blíže PŘÍHODA, Václav. *Ontogeneze lidské psychiky*. 4. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1977, s. 9 a násl. Učebnice vysokých škol. ISBN (Váz.).

V moderních učebnicích vývojové psychologie⁸⁷⁸⁸ se však setkáváme především s těmito obdobími:

- perinatální období a perinatální období,
- novorozenecké období (asi první měsíc života),
- kojenecké období (asi od 1 měsíce do 1 roku života),
- batolecí období (asi od 1 roku života do 3 let),
- předškolní věk (od 3 let do nástupu povinné školní docházky),
- školní věk (**raný**: 6-7 let do 8-9 let, **střední**: 8-9 let do 11-12 let - také tzv. prépubescence, **starší**: 11-12 do 15 let, také tzv. pubescence),
- adolescence (od 15 let do 20 let),
- dospělost (**mladá**: od 20 do 40 let, **střední**: od 40 do 50 let, **starší**: od 50 do 60 let),
- stáří (60 let plus).

Z pohledu trestního postihu mladistvých bude v této práci pojednáno jen o obdobích vybraných a k tématu relevantních – zejména o období dospívání (pubescence a adolescence) a přechodu z tohoto období do dospělosti. Z hlediska trestního postihu dětí mladších patnácti let je relevantní se stručně zmínit i o věku školním.

Školní věk je ohraničen zásadním mezníkem, kterým je nástup do školy. Dítě se musí naučit jednat a spolupracovat s ostatními dětmi, stejně jako získává novou autoritu, kterou se pro něj stává učitel, nebo učitelka. Dochází tak k větší socializaci dítěte a zkušenosti s ostatními z tohoto období jsou „*fáze přípravy na život ve společnosti*“⁸⁹. Důležitým faktem je zralost dítěte pro školní docházku, která souvisí například i s osifikací ruky, zrakovou a sluchovou percepcí, úrovní řečových schopností, emočním vývojem dítěte, schopností autoregulace a dosaženou úrovní kognitivního vývoje.

Právě poslední ze zmíněných faktorů se zdá být nejvíce relevantní z pohledu trestního práva. V tomto období je dítě stále velmi fixováno na svou vlastní zkušenost a není ještě schopné uvažovat abstraktně, toto období je proto trefně nazýváno obdobím střízlivého realismu. Školní dítě zajímá především co je a jak to je (nezajímá ho příliš budoucnost a již se tolik ani nezaobírá vlastní fantazií) a z počátku tohoto období svět nazírá zejména prostřednictvím informací, které mu řeknou rodiče, v tomto kontextu hovoříme o tzv. naivním realismu⁹⁰. Teprve nyní si

⁸⁷ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 978-802-4609-560.

⁸⁸ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie II*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2008. ISBN 978-802-4613-185.

⁸⁹ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2005, s. 266. ISBN 978-802-4609-560.

⁹⁰ LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2006, s. 118. Psyché (Grada). ISBN 978-802-4712-840.

například děti tohoto věku postupně začínají uvědomovat, že na určitý problém mohou mít různí lidé různý názor a pohled (schopnost decentrace) a že různé věci či osoby se mohou v určitých případech jevit jinak, byť jejich podstata zůstává stejná (schopnost konzervace). Předchozí touha předškolního dítěte po „univerzálních“ a vždy platných pravidlech světa se také začíná postupně měnit a školní dítě je již schopné zjistit, že některé jeho činy nemusí vždy vést ke stejným výsledkům a někdy je možné tyto výsledky i změnit či zvrátit (schopnost reverzibility). Celkově je myšlení dítěte v tomto věku velmi vázáno na konkrétní realitu, na to, co dítě již předtím observovalo, či s čím má již alespoň nějakou zkušenost. Z tohoto pohledu je nezbytné, aby dítě přijalo jakýsi obecný koncept smysluplnosti světa okolo něj a jeho pravidel a z tohoto konceptu vycházelo ve svém dalším životě.

Výše zmíněná „nová schopnost“ myšlení školního dítěte, **schopnost decentrace**, je z pohledu trestního práva naprosto zásadní. Konkrétně se jedná o schopnost dítěte „*posuzovat skutečnost podle více hledisek a brát v úvahu některé souvislosti a vztahy*“⁹¹. Dítě již posuzuje více aspektů poznávané věci či osoby bez toho, aby se zaměřovalo pouze na ten nejvýraznější z nich⁹². Schopnost uvažovat takto o okolním světě a dívat se na něj nejen svými očima, ale i očima někoho jiného se však rozvíjí od šesti či sedmi let postupně. Plně je dítě schopno uvažovat tímto způsobem nejspíše až okolo deseti let⁹³.

Za **období dospívání** můžeme označit období asi od deseti do dvaceti let věku⁹⁴. Zahrnuje částečně tzv. střední školní věk (prépubescenci) a plně starší školní věk (pubescenci) a asi od patnácti let také období adolescence. Jedná se o období, během něhož se jedinec připravuje na dospělý život, získává nové schopnosti, zkušenosti a osvojuje si nové sociální role. V tomto období můžeme pozorovat značné biologické změny podmíněné procesem zrání (například dozrávání limbického systému, dozrávání prefrontální mozkové kůry apod.), stejně jako změny v chování, myšlení a prožívání jedince. Na konci období dospívání by měl stát jedinec plně připravený nést zodpovědnost, která se pojí s životem dospělého.

V první polovině období dospívání, mezi 10.-15. rokem věku (některými autory označován jako raná adolescence) je vývoj jedince ovlivněn především značnými tělesnými změnami, změnami

⁹¹ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I.* Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2005, s. 243. ISBN 978-802-4609-560.

⁹² Například v úloze „tří hor“, kdy je dětem ukázán model tří různě vysokých a celkově odlišných vrcholků, děti do sedmi let i po tom, co model observovaly ze všech stran, spíše preferují ty obrázky vrcholků, které reflektují jejich vlastní perspektivu. Neuvědomují si, že ostatní mohou model vidět z jiného úhlu. Viz SLATER, Alan. a J. Gavin BREMNER. *Introduction to developmental psychology.* Malden, MA: Blackwell Pub., 2003, s. 204. ISBN 978-063-1213-963.

⁹³ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I.* Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2005, s. 244. ISBN 978-802-4609-560.

⁹⁴ Někteří autoři o období adolescence hovoří v rozpětí od patnácti do dvaceti dvou let. Např. LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie. 2., aktualiz. vyd.* Praha: Grada, 2006, s. 143. Psyché (Grada). ISBN 978-802-4712-840. Jejich pojetí dospívání je tak širší.

ve způsobu myšlení a změnami v prožívání emocí. Jedinec se snaží odpoutat od autority, která dosud jeho životu udávala směr a tempo a zároveň hledá přijatelnou pozici ve světě⁹⁵. Jedinec obecně touží být ostatními akceptován a přijímán. Po ukončení povinné školní docházky a většiny zásadních biologických proměn nastává období, které je některými autory označováno jako pozdní adolescence (15.-20. let). V rámci tohoto období dochází zejména k hledání vlastního já, vlastní identity ve světě a k získání a osvojení nových (prestižnějších) sociálních rolí. Jedinec během tohoto období často přijímá rozhodnutí, která vedou například k volbě budoucí profesní dráhy, nebo k volbě partnera. Na rozdíl od dospělosti tato rozhodnutí mnohdy ještě nejsou konečná, adolescenti se teprve učí svůj život ovládat. Může tak docházet k rozhodnutím, která lze označit za nestandardní až extrémní.

Jak bylo zmíněno výše, dospívající jedinec má touhu být okolním světem přijat, a to i za cenu ztráty své jedinečnosti. Často tak dochází ke konformitě se společensky uznávanou normou (v oblékání, chování, či v ideálech tělesné krásy). Celkově dospívání můžeme označit za období, kdy je jedinec více introvertní, než je jeho osobnostní „norma“ (v životě obecně dochází ke střídání období větší introverze/extraverze, například mladá dospělost je zase obdobím větší extraverze jedince apod.). Jedinec je silně zahleděn sám do sebe, můžeme hovořit dokonce až o emočním egocentrismu jedince, či o jeho emoční ruminaci (neustále znovuprožívání, opakování a rozebírání vlastních prožitků)⁹⁶. Obecně u jedince v tomto období spíše převládá prožívání negativních emocí a pocitů. S výše popsaným celkovým rozjitřením vnitřních pocitů také souvisí nižší míra schopnosti autoregulace, dospívající jedinec tak může v některých situacích zareagovat velmi impulzivně.

Z pohledu trestního práva je velmi důležitý také kognitivní vývoj jedince v období dospívání. Na rozdíl od výše popsaného období raného školního věku začíná být myšlení dospívajícího stále více komplexní. Dospívající postupně přestává být vázán na konkrétní realitu, na to, co vnímal, co existuje, nebo co má právě před sebou a postupně je schopen o věcech přemýšlet abstraktně a hypoteticky. Může tak přemýšlet o možných scénářích situací ve kterých sám nikdy nebyl apod. V období rané adolescence však tento pro adolescenta nový způsob myšlení může mít ještě některé nedostatky. Jedinec tak vždy nemusí být chopen rozlišit mezi reálně existujícími a možnými alternativami, nebo při svém rozhodování vzít v potaz pravděpodobnost výskytu

⁹⁵ Blíže viz VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie*. Vyd. 2., dopl. a přeprac. Praha: Karolinum, 2012, s. 370. ISBN 978-802-4621-531.

⁹⁶ Blíže viz VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie*. Vyd. 2., dopl. a přeprac. Praha: Karolinum, 2012, s. 391. ISBN 978-802-4621-531.

jevů⁹⁷. Dospívajícím také dělá problém pochopit nutnost důkazů pro podporu jimi zastávaného názoru nebo teorie a celkově mají spíše tendenci přicházet s důkazy, které jejich teorii sice podporují, ale netestují její pravdivost⁹⁸. Myšlení adolescenta je na rozdíl od myšlení mladšího dítěte spíše zaměřené na budoucnost než na přítomnou situaci. Obecně lze říci, že dospívající podléhá v tomto období jakémusi poznávacímu egocentrismu:

- je nadměrně kritický se sklonem polemizovat s ostatními,
- podléhá klamu o výjimečnosti svých myšlenek a úvah,
- je přecitlivělý a vztahovačný,
- odmítá výjimky a kompromisy,
- je radikální,
- má tendenci reagovat prostřednictvím zkratkovitých generalizací⁹⁹.

Obecně platí, že pro dospívajícího má velký význam jeho vrstevnická skupina, k níž může přilnout natolik, že sám sebe definuje a hodnotí ve vztahu ke skupině jako takové (tzv. skupinová identita). Svou pozici ve skupině odvíjí od svých subjektivně vnímaných osobnostních kvalit, a proto je pro něj velmi zásadní.

Mezi problémy, které se váží k období dospívání v kontextu dnešní doby můžeme považovat zejména rozpor mezi fyzickou a sociální zralostí jedince, rozpor mezi rolí a statutem dospívajícího jedince a různé rozpory v hodnotových systémech (například rodina versus společnost, generační hodnoty), „*Přízpůsobení výchovného přístupu zvláštností tohoto období není proto nijak snadné, při rychlých společenských změnách i sami rodiče prožívají v tomto ohledu značnou nejistotu*“¹⁰⁰.

Po ukončení období dospívání jedinec přichází do dalšího vývojového období, kterým je **období dospělosti**, o kterém autoři většinou hovoří od dvaceti let věku jedince. Dosažení tohoto období je spojeno s dosažením osobní zralosti, zejména schopností přijmout odpovědnost za svůj život, svá rozhodnutí, partnerský a rodinný život a profesní směřování spojené s ekonomickou nezávislostí. Zralý člověk již dokáže „být sám sebou“, je autentický, vyrovnaný a dokáže mít rád a respektovat druhé. Z předloženého výčtu je jasné cítit, že se spíše

⁹⁷ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie*. Vyd. 2., dopl. a přeprac. Praha: Karolinum, 2012, s. 380. ISBN 978-802-4621-531.

⁹⁸ SLATER, Alan. a J. Gavin BREMNER. *Introduction to developmental psychology*. Malden, MA: Blackwell Pub., 2003, s. 105. ISBN 978-063-1213-963.

⁹⁹ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie*. Vyd. 2., dopl. a přeprac. Praha: Karolinum, 2012, s. 388. ISBN 978-802-4621-531.

¹⁰⁰ LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2006, s. 165. Psyché (Grada). ISBN 978-802-4712-840.

jedná o jakýsi ideál dospělého jedince, a ne všichni tyto požadavky zvládnou zcela naplnit. Někteří autoři dokonce kritizují nízké posazení věkové hranice dospělosti a předkládají koncept „nového“ vývojového období, kterým je tzv. „vynořující se dospělost“¹⁰¹. Argumentují, že jedinci mezi osmnácti a pětadvaceti roky se již necítí být adolescenty, ale zároveň se také ještě necítí být dospělými. Tento fenomén se projevuje zejména v industrializovaných společnostech, kdy během tohoto období jedinci stále exploruji své možnosti (cestují a studují) a v rámci nich se také mohou dopustit různých chyb a omylů. Toto období se obecně vyznačuje právě objevováním vlastní identity, nestabilitou, zaměřením na sebe a experimentací¹⁰². Ve výzkumech zabývajících se problematikou vynořující se dospělosti byl podpořen předpoklad, že se jedná o významnou fázi života mladých lidí i v České republice¹⁰³.

Otázka momentu přechodu do dospělosti je celkově otázkou složitou a v moderní společnosti málo řešenou. Dříve jedinec překročil pomyslnou hranici dospělosti prostřednictvím určitého rituálu. Společnost jedince pak vnímala již jako dospělého se vším, co k dospělosti patří. Úspěšné dokončení „rituálu dospělosti“ tak mělo pro jedince význam směrem dovnitř (cítím se být dospělý) i ven (ostatní mě jako dospělého berou). V nynější společnosti však takovou hranici nemáme (jak bylo již zmíněno výše, hranice dosažení zletilosti v osmnácti letech nejspíše nesplňuje všechny požadavky, zejména kýžené reakce ze strany společnosti). Vstup do dospělosti je pak v moderní společnosti nejspíše dosahován daleko složitějším a zdlouhavějším procesem postupného sebeuvědomování a sebeujišťování.

2.1.1 Vybrané periodizace vývoje jedince

V předchozí části této kapitoly byly obecně charakterizovány vybrané zásadní momenty popisovaných vývojových období vztahující se k problematice trestního postihu mládeže. V rámci této části práce budou představeny dvě periodizace vývoje jedince. První z nich je zásadní Piagetova periodizace tzv. kognitivního vývoje jedince (zejména vývoj vnímání, usuzování, myšlení aj.), druhá z nich je periodizace Eriksonova, která se na vývoj jedince dívá z jiného pohledu – pohledu psychosociálního. Oba tyto pohledy mohou vhodně doplnit výše zmíněné a pomoci tak ucelit celkový diskurz do problematiky vývoje jedince s ohledem na trestní právo.

¹⁰¹ ARNETT, Jeffrey Jensen. Emerging adulthood. *American Psychologist* [online]. 2000, **55**(5), 469-480 [cit. 2018-02-26]. DOI: 10.1037/0003-066X.55.5.469. ISSN 1935-990x. Dostupné z: <http://doi.apa.org/getdoi.cfm?doi=10.1037/0003-066X.55.5.469>

¹⁰² ARNETT, Jeffrey Jensen. *Emerging adulthood*. Second Edition. New York: Oxford University Press, 2014. ISBN 978-0199929382.

¹⁰³ Například BAUMGARTNER, František a Eva KARAFFOVÁ. Strategie zvládání ve vztahu k aspektům vynořující se dospělosti. *Psychologie pro praxi*. 2012, **2012**(1-2), 11-25.

Jean Piaget rozlišuje několik fází kognitivního vývoje jedince:

- fáze senzomotorické inteligence (asi do dvou let jedince),
- fáze symbolického a předpojmového myšlení (asi do čtyř let věku),
- fáze názorného myšlení (asi do sedmi let věku),
- fáze konkrétních logických operací (asi do jedenáctého/dvanáctého roku věku),
- fáze formálních logických operací (asi od jedenácti/dvanácti let)¹⁰⁴.

V této práci bude stručně představena fáze konkrétních logických operací a formálních logických operací. Dřívější Piagetem popsané fáze kognitivního vývoje jedince totiž nejsou z pohledu trestního práva tak zásadní, byť „*každé vývojové období částečně vykládá období následující*“¹⁰⁵.

Dle Piageta je inteligence dítěte tvořena zejména jeho činností (prostřednictvím interakcí s vnějším světem). V raných fázích vývoje si tak jedinec začne uvědomovat svůj vliv na okolí a naopak (napřed prostřednictvím náhody, později již prostřednictvím úmyslné činnosti, tzv. kruhových reakcí). V průběhu času se jedinec postupně dopracuje až ke zformování tzv. sémiotické funkce, což znamená, že si začne uvědomovat objekt a jeho trvalost v čase (např. předměty zakryté pokrývkou pro dítě již nemizí ze světa apod.). Jedná se o předpoklady pro myšlení v rámci operací, tedy o komplexnější druh myšlení, kdy je jedinec již schopen pracovat s představami. Tento způsob myšlení se však u jedince začíná objevovat až asi od sedmi let, hovoříme o takzvané **fázi konkrétních logických operací**.

Myšlenková operace je jakási vratná transformace, kdy se zejména jedná o sjednocení tříd ve třídu jednu (například sčítání). Fáze konkrétních logických operací se tímto způsobem nazývá proto, že dítě ještě pro myšlenkové operace potřebuje samotné předměty (jejich sjednocení, vztahy, nebo vyčíslení), nestačí mu pouze slovně vyjádřené hypotézy¹⁰⁶. Na druhou stranu školní dítě již na rozdíl od dítěte předškolního věku správně odpovídá například v pokusu s přelitím vody z nízké a široké sklenice do sklenice úzké a vysoké. Předškolní dítě by reagovalo na zvýšení hladiny v úzké sklenici tvrzením „zvětšení množství vody“, školní dítě ale už (díky zrání kognitivních struktur jeho mysli) chápe, že se jedná o stejné množství vody ve sklenici jiného

¹⁰⁴ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2000, s. 14. ISBN 80-717-8308-0.

¹⁰⁵ PIAGET, Jean a Bärbel INHELDER. *Psychologie dítěte*. Vyd. 5. Praha: Portál, 2010, s. 11. ISBN 978-807-3677-985.

¹⁰⁶ PIAGET, Jean a Bärbel INHELDER. *Psychologie dítěte*. Vyd. 5. Praha: Portál, 2010, s. 91. ISBN 978-807-3677-985.

průměru¹⁰⁷. S tímto „novým“ způsobem uvažování pomocí operací se také váže osvojení již výše zmíněných zákonů reverzibility, konzervace a decentrace.

Stadium **formálních logických operací** nastává asi od jedenácti či dvanácti let věku a trvá asi do patnácti let (tedy pokrývá období pubescence). Jedná se o nástup nové struktury myšlení, která již skutečnost chápe jako množinu různých transformací. Dle Piageta ukončení stádia formálních logických operací asi v patnácti letech ukončuje období dětství a jedinec je připraven na období adolescence¹⁰⁸. Formální logické operace jsou význačné zejména možnostmi uvažovat hypoteticky, například provádět myšlenkové operace s fiktivními pojmy. Jedinec je schopen tyto pojmy různě kombinovat, uvažovat a řešit problémy výrokové logiky (kumulace, negace, implikace, konjunkce), používat metodu indukce (z jednotlivých poznatků vytvářet obecné soudy). *„Jsou-li tyto nové transformace v jistém smyslu vyvrcholením dětství, musíme se jimi také zabývat, neboť na jedné straně otevírají zcela nové perspektivy do budoucích let a na straně druhé znamenají zakončení přechodných období. Vůbec tu nejde o pouhou přestavbu na budovu, která by ke ní nutně nepatřila, spíše tu jde o množinu syntéz či strukturací, které, jakkoli jsou nové, přece jsou přímým a nezbytným pokračováním předchozích, protože vyplňují jejich mezeru“¹⁰⁹.*

Erik Homburger Erikson vytvořil jinou teorii lidského vývoje, která se na rozdíl od té Piagetovy nezabývá pouze „vnitřním“ vývojem jedince (zráním kognitivních struktur), ale na vývoj pohlíží částečně z „vnějšího“ hlediska, kdy rozšiřuje celkové pojetí vývoje o sociální rozměr. Eriksonova periodizace také nekončí patnáctým rokem věku jedince, ale pokrývá celý jeho život. Tímto aspektem se Erikson odlišuje od ostatních soudobých autorů vývojové psychologie, kteří se veskrze snažili pokrýt zejména období (raného) dětství (viz Freudova periodizace vývoje, práce Mahlerové aj.).

Erikson rozlišoval celkem osm stádií (fází) lidského života („Osm věků člověka“), ke kterým bylo později přidáno stádium deváté, týkající se opravdu pokročilého stáří. V rámci této práce je pojednáno pouze o stádiích relevantních z pohledu trestního postihu mládeže. Jedná se o tyto:

- zručnost vs. méněcennost (školní věk),
- identita vs. zmatení identity (adolescence),

¹⁰⁷ PIAGET, Jean a Bärbel INHELDER. *Psychologie dítěte*. Vyd. 5. Praha: Portál, 2010, s. 90. ISBN 978-807-3677-985.

¹⁰⁸ PIAGET, Jean a Bärbel INHELDER. *Psychologie dítěte*. Vyd. 5. Praha: Portál, 2010, s. 117. ISBN 978-807-3677-985.

¹⁰⁹ PIAGET, Jean a Bärbel INHELDER. *Psychologie dítěte*. Vyd. 5. Praha: Portál, 2010, s. 118. ISBN 978-807-3677-985.

- intimita vs. izolace (mladá dospělost)¹¹⁰.

Erikson z těchto tří vyjmenovaných stádií považuje za nejzásadnější stádium identita vs. zmatení identity (dále pak stádium vážící se ke kojeneckému věku, kdy jedinec získává základní důvěru ve svět okolo něj a období dospělosti spojené s péčí o druhé). I přes výše řečené však Erikson zdůrazňuje, že každé stadium je založeno na všech předchozích a nové poznatky získané během jednoho stádia dodávají nové významy stádiím přechozím i budoucím¹¹¹. V tomto ohledu tak můžeme spatřit paralelu s výše popsanou periodizací Piagetovou.

Obecně je Eriksonova periodizace vyjádřením určitých vývojových krizí, které jedinec během svého života musí vhodně vyřešit a získat tak určitou ctnost pro svůj život další. Ve školním věku je dítěti dána možnost (dle Eriksona právě díky psychosociálnímu moratoriu, kdy je zklidněna infantilní sexualita a odložena genitální zralost¹¹²), aby rozvíjelo své kompetence, získalo pozitivní vztah k práci a učení. Protikladem k tomuto vývoji určité „zručnosti“ je pocit méněcennosti, pokud se dítěti tuto vývojovou krizi nepodaří dobře překonat (takový jedinec pak může být například až přehnaně soutěživý). V případě, že dítě touto vývojovou krizí (zručnost vs. méněcennost) projde úspěšně, získá pro svůj budoucí život ctnost, o které Erikson hovoří jako o „schopnosti“.

Během období adolescence jedinec nachází svou vlastní identitu, jejíž hledání je spojeno s určitým procesem pokusu a omylu. Jedinec dle Eriksona neví, kým je, dokud neodmítne některé ze sociálních rolí a nepřijme role jiné. Po jejich dostatečném zvnitřnění si jedinec osvojí jisté vnitřní nastavení spojené s určitou konzistentní rolí. Výsledkem celého snažení je získání ctnosti, kterou Erikson označuje jako „věrnost“. Pokud se jedinec během období dospívání s krizí identity vs. zmatení rolí vhodně nevypořádá, může se u něj projevit na jednu stranu buď neprůbojnost, nebo na druhou stranu jakýsi systematický vzdor¹¹³. Erikson hovoří také o psychosociálním moratoriu, které se v souvislosti s dospíváním projevuje zejména odložením nutnosti definitivních závazků a vysokou mírou experimentování.

Během období mladé dospělosti se jedinec, který již v předchozím období našel svou vlastní identitu, učí tuto sdílet s jinou osobou. Jedná se o vytvoření schopnosti sdílet sebe samého

¹¹⁰ Blíže viz ERIKSON, Erik H. *Životní cyklus rozšířený a dokončený*. Vyd. 2., přeprac., V Portálu 1. Praha: Portál, 2015, s. 60. ISBN 978-802-6207-863.

¹¹¹ ERIKSON, Erik H. *Životní cyklus rozšířený a dokončený*. Vyd. 2., přeprac., V Portálu 1. Praha: Portál, 2015, s. 119. ISBN 978-802-6207-863.

¹¹² ERIKSON, Erik H. *Životní cyklus rozšířený a dokončený*. Vyd. 2., přeprac., V Portálu 1. Praha: Portál, 2015, s. 78. ISBN 978-802-6207-863.

¹¹³ ERIKSON, Erik H. *Životní cyklus rozšířený a dokončený*. Vyd. 2., přeprac., V Portálu 1. Praha: Portál, 2015, s. 77. ISBN 978-802-6207-863.

s jiným člověkem ve vzájemné intimitě¹¹⁴. Takový vztah samozřejmě vyžaduje schopnost určitého sebeomezení a kompromisu. Ctností, kterou jedinec v tomto procesu získává je dle Eriksona láska. Pokud se jedinci tímto obdobím nepodaří úspěšně projít, může se v něm hromadit strach z osamění – izolace od společnosti. Tu může kompenzovat nevhodným chováním, nebo nevyhovujícími vztahy, kdy dva lidé nežijí spolu, ale spíše „vedle sebe“.

2.2 Morální vývoj v procesu socializace

Právní úprava trestního postihu mládeže obsahuje i již výše popsané ustanovení § 5 odst. 1 ZSVM, které do právní úpravy vtahuje problematiku rozumové a mravní vyspělosti jedince. Jelikož je dosažení určité úrovně rozumové a mravní vyspělosti (a na ní navázaná schopnost v době spáchání činu rozpoznat protiprávnost činu nebo ovládat své jednání) podmínkou trestní odpovědnosti mladistvého, je vhodné v této práci stručně pojednat o těchto pojmech i z pohledu vědních disciplín, které se jimi přímo zabývají. O rozumové vyspělosti bylo již krátce pohovořeno v předchozí části práce (zejména v rámci Piagetovy periodizace založené na zrání kognitivních struktur), v této části práce tak bude stručně pojednáno o pojmu etiky, morálky a socializace, a to jednotlivě i ve vzájemném kontextu.

Etiku, z latinského slova *éthos* – zvyk, mrav, obyčej, ale například i stáj¹¹⁵, *sensu largo* můžeme považovat za teorii morálky. Etika není pouze vědou čistě filozofickou, ale také vědou, která ve své šíři ovlivňuje i další vědní disciplíny, jako je právě právo, nebo psychologie. **Morálku**, latinsky *mós*¹¹⁶, je možné označit za jakési správné nebo společensky žádoucí chování. Lidé běžně svému jednání i jednání jiných osob přisuzují tzv. mravní hodnotu. Jednání posuzují jako dobré anebo jako špatné (případně přijatelné/nepřijatelné, lidské/nelidské apod.). Primárně přitom mravní hodnotu přisuzují právě jednání a až sekundárně osobám a jiným sociálním útvarům¹¹⁷. Při posuzování mravního jednání předpokládáme, že člověk je pánem svého jednání – rozhoduje se dobrovolně a svobodně, a to v určitém sociálním kontextu, kdy se „*morální soud často týká vztahu vlastních potřeb a zájmů k potřebám a zájmům druhých*“¹¹⁸.

Předpokladem úspěšného porozumění morálním otázkám je svědomí; cit pro to, co je dobré a co je špatné a vědomí o existenci dobra a zla. Za „dobré“ je často označováno takové jednání,

¹¹⁴ ERIKSON, Erik H. *Životní cyklus rozšířený a dokončený*. Vyd. 2., přeprac., V Portálu 1. Praha: Portál, 2015, s. 74. ISBN 978-802-6207-863.

¹¹⁵ JANKOVSKÝ, Jiří. *Etika pro pomáhající profese*. Vyd. 1. Praha: Triton, 2003, s. 14. ISBN 80-7254-329-6. V původním slova smyslu totiž „éthos“ znamená stáj a ve vztahu k člověku pak společné místo (určené k bydlení), dané určitým společenstvím nebo původem, kde se ve vzájemných vztazích utvářely společné obyčeje, mravy, závazné nejen pro celek, ale i pro jednotlivce.

¹¹⁶ V překladu znamená „vůle“, v původním slova smyslu se jedná o „to, co se líbí bohům“.

¹¹⁷ ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*. 1. vyd. Praha: Zvon, 1994, s. 14. ISBN 80-7113-111-3.

¹¹⁸ ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*. 1. vyd. Praha: Zvon, 1994, s. 16. ISBN 80-7113-111-3.

keré ve svém konečném důsledku nese plody pro společnost jako celek, je altruistické a motivované sociálně¹¹⁹. Filozofická etika se dále hlouběji zabývá jednotlivými pohledy na morálku, jako je například empirismus, hédonismus, nebo utilitarismus. Pro účely této práce ale není podrobná analýza těchto přístupů nutná.

Proces socializace může být definován jako jakési „*postupné začleňování jedince do společnosti*“¹²⁰. Dle některých autorů tento proces spočívá v „přizpůsobení se“, kdy se jedinec naučí dodržovat společností daná pravidla. Jiní autoři se ale na proces socializace dívají opačným pohledem, kdy tvrdí, že v rámci tohoto procesu se naopak z jedince stává bytost samostatná, schopná nezávisle se rozhodovat pro svá vlastní pravidla života, jedinec, který je sám sebou¹²¹. Někteří autoři o tomto procesu hovoří jako o základním vývojovém principu, dokonce snad i jako o předpokladu pro vývoj samotný¹²².

Proces socializace je hluboce propojen s pojmem morálního vývoje v několika ohledech:

- V obou případech se jedná o dodržování určitých pravidel.
- Dodržení pravidel se odráží v úspěšnosti či neúspěšnosti začlenění mezi ostatní.
- Na jedince je nahlíženo prostřednictvím jeho jednání, kterému společnost přisuzuje určitou hodnotu.

Téměř všichni autoři zabývající se problematikou lidské morálky se shodnou na tvrzení, že od narození do smrti jedinec prochází určitým **procesem morálně-etického vývoje**. Nicméně již od prvního momentu tohoto procesu se objevují určité kontradiktorní pohledy. Jednou z prvotních otázek koncepcí morálně-etického vývoje jedince je, zda se člověk již rodí s určitými morálními základy (vnitřními determinanty, jako je cit pro dobro a zlo), nebo se s morálními pravidly setkává až v průběhu života (tedy zda jeho morální vývoj ovlivňují vnější determinanty). Debata mezi první skupinou (nativisty) a druhou skupinou (zastánci takzvané environmentalistické teorie) je nepochybně stále živá.

Pokud se odkloníme od výše zmíněné problematiky „získání“ morálních základů člověka, dále vědeckou obec rozděluje otázka, zda morální vývoj jedince probíhá uvnitř jeho osoby pomocí kognitivních procesů (inteligence, kapacita myšlení, usuzování, aj.), tedy zda se člověk v rámci morálního vývoje „posouvá“ sám, nebo zda je ovlivněn sociálním učením a vlivem zkušenosti,

¹¹⁹ ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*. 1. vyd. Praha: Zvon, 1994, s. 26. ISBN 80-7113-111-3.

¹²⁰ WEISS, Petr. *Etické otázky v psychologii*. Vydání 1. Praha: Portál, 2011, s. 135. ISBN 9788073678456.

¹²¹ Blíže viz WEISS, Petr. *Etické otázky v psychologii*. Vydání 1. Praha: Portál, 2011, s. 136. ISBN 9788073678456.

¹²² WEISS, Petr. *Etické otázky v psychologii*. Vydání 1. Praha: Portál, 2011, s. 135. ISBN 9788073678456.

kteře jej determinují zvnějšku. Určitým prvkem synkreze v této oblasti je tendence propojit tyto dva názory pomocí tzv. sociokognitivistického přístupu.

Tím ale rozdělení pohledu na morálně-etický vývoj jako takový nekončí. Dále se odborná veřejnost neshoduje ani v odpovědi na otázku, zda je morální vývoj orientován převážně pozitivně, tedy s ohledem na poznání správného a jednání v rámci tohoto poznání, nebo negativně, jako nutnost potlačit egoistické tendence jedince. Morální vývoj tak může být posuzován z pohledu nedostatku morálky (například kriminalita), nebo z pohledu pozitiv, které morální usuzování a jednání přináší (například altruismus). Určitý boj egoismu a altruismu, který není cizí především psychoanalytickému pohledu na morálku, ústí v potřebu definovat prosociální chování a stanovit jeho příčiny.

Prosociální chování (tedy pomoc druhému, štedrost, pomoc slabšímu, nebo kooperace aj.) může být vysvětleno zejména pomocí čtyř základních koncepcí: evoluční teorie, psychoanalytického pohledu, teorie sociálního učení a pomocí kognitivistického přístupu. Evoluční teorie vidí altruismus jako chování, které přispívá k přežití jednotlivce a v konečném důsledku tedy k přežití celé skupiny, zvláště důležitý je pak ve vztahu matka-dítě. Psychoanalytický pohled, představován například Freudem, altruismus vidí v boji id a superega, kdy se jedinec podvoluje superegu ze strachu z odepření lásky (zejména ze strany rodičů). Podstatou kognitivistického pohledu je kapacita myšlení jedince, jeho způsob uvažování. Přístup vycházející z teorie učení vidí altruismus jako výsledek pozorování, posilování a modelování.

Nakonec je třeba zmínit i „poslední problém“ náhledu na morálně-etický vývoj, kterým je **objektivní nebo subjektivní charakter morálního usuzování a jednání**. Morální pravidla jsou nepochybně definována sociálně, teritoriálně a kulturně a obecně zde není ambice tyto pohledy hodnotit právě z důvodu argumentace vysokou mírou subjektivity, kdy každý je oprávněn osobitě morálně jednat. V poslední době se ale objevují tendence nahlížet na morální normy objektivně, jelikož určité normy, subjektivně akceptované, mohou být podrobeny objektivnímu soudu o jejich správnosti.

Přístupy k morálce jako takové jsou tedy vysoce kontradiktorní a nelze jednoznačně odpovědět na otázky výše nastíněné. Jednotlivé pohledy na morálně-etický vývoj jedince se velmi liší od přístupu k přístupu, od autora k autoru a neustále se vyvíjejí. Z pohledu trestního práva je důležité si uvědomit, že přijetí kombinace výše popsaných obecných přístupů také ovlivňuje i zvolený model zacházení s delikventní mládeží. Například předpoklad, že člověk je z podstaty dobrý a jedná nemorálně na základě určitých vnějších vlivů je fakticky základem pro model sociálně-opatrovnický.

2.2.1 Vybrané periodizace morálního vývoje

V předchozí části této kapitoly byl obecně vyložen pojem etiky, morálky a socializace, zejména s důrazem na obecnou „genezi“ morálního chování u člověka. V této části práce bude stručně pojednáno o dvou vybraných periodizacích morálního vývoje. Tedy v určitém časovém období bude předestřena konkrétní schopnost člověka jednat morálně, jak na tuto schopnost pohlíží Piaget a Kohlberg.

Obecně je k problematice periodizací morálního vývoje třeba říci, že jelikož jsou teorie o obecné „genezi“ morálky tak zjevně rozporupné (viz výše), jednotliví autoři se ve svém přístupu k této problematice notně liší. V rámci mnoha odborných pramenů však nalezneme shodné tvrzení, že „počátky morálního vývoje lze spatřovat kolem 3 let věku dítěte“¹²³. S tímto tvrzením souhlasil i Jean Piaget, který morálku rozděloval do dvou kategorií, a to na „**morálku**“ **heteronomní** (morálka povinnosti) a **morálku autonomní** (morálka dobra)¹²⁴. O heteronomní „morálce“ můžeme hovořit u dítěte mezi čtvrtým až sedmým či osmým rokem věku. Je typická tím, že dítě nerozlišuje mezi spravedlností jako takovou a spravedlností příkazu dospělé osoby. „*Spravedlivé je to, co určí dospělý*“¹²⁵. Například příkaz, který je v rozporu s některou ideou, nebo hodnotou společnosti je v očích dítěte spravedlivý, protože jej vyřknuv dospělý. Výsledek jednání je dítětem vnímán jako důležitější než vnitřní záměr, který jej k jednání vedl (např. „*jedna schválně rozbitá sklenka je menší problém, než omylem rozbitý tác plný skleniček*“)¹²⁶. Až okolo sedmého roku věku děti začínají zjišťovat, že jejich rodiče vlastně nejsou „morálně dokonalí“¹²⁷. Postupně tak dítě značně morálně uvažovat i bez ohledu na to, co tvrdí autorita; hovoříme tak o nástupu autonomní morálky, která se rozvíjí v období mezi sedmým či osmým rokem věku, do třinácti let. K této změně dle Piageta dochází především mezi „*sobě rovnými, vzájemně se respektujícími jedinci*“¹²⁸, proto (jak již bylo výše zmíněno) s tímto procesem obecně souvisí i proces socializace. Jedinec si tak začne zvnitřňovat takové normy chování, které jemu samému připadají správné.

Piagetův kognitivisticky založený přístup k morálnímu vývoji dále doplnil (také „kognitivist“) **Lawrence Kohlberg**. Kohlbergova periodizace rozeznává tři základní úrovně morálního vývoje jedince:

¹²³ WEISS, Petr. *Etické otázky v psychologii*. Vydání 1. Praha: Portál, 2011, s. 128. ISBN 9788073678456.

¹²⁴ KLUSÁK, Miroslav. *Morální vývoj školáků a předškoláků*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2014, s. 35. ISBN 9788024623252.

¹²⁵ WEISS, Petr. *Etické otázky v psychologii*. Vydání 1. Praha: Portál, 2011, s. 129. ISBN 9788073678456.

¹²⁶ WEISS, Petr. *Etické otázky v psychologii*. Vydání 1. Praha: Portál, 2011, s. 129. ISBN 9788073678456.

¹²⁷ KLUSÁK, Miroslav. *Morální vývoj školáků a předškoláků*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2014, s. 40. ISBN 9788024623252.

¹²⁸ KLUSÁK, Miroslav. *Morální vývoj školáků a předškoláků*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2014, s. 35. ISBN 9788024623252.

- prekonvenční úroveň,
- konvenční úroveň,
- postkonvenční úroveň.

Kohlberg na rozdíl od Piageta neudává žádné věkové hranice, a to z toho důvodu, že morální vývoj vidí jako vývoj značně individuální. Kohlberg dokonce tvrdí, že někteří jedinci ani během svého života jím popsaných vyšších úrovní morálního vývoje dosáhnout nemusí, morální vývoj jedince tak může vrcholit v kterémkoli popsaném stádiu¹²⁹. Kohlbergem formulované úrovně morálního usuzování jsou invariantní, to znamená, že jedinec musí všemi těmito úrovněmi projít postupně a nemůže některou z nich přeskocit (zároveň jedinec „zapomíná“ na způsob uvažování typický pro nižší úrovně morálního vývoje). Přitom také jedinci nacházející se na určité úrovni morálního vývoje nemohou porozumět morálnímu úsudku člověka, který je založen na úrovni morálního vývoje vyšším než jeden stupeň.

Výše zmíněné úrovně morálního vývoje se dále vnitřně dělí, jelikož však podrobné pojednání o všech aspektech této konkrétní periodizace není z pohledu cíle této práce vhodné, bude v tomto odstavci pouze krátce pojednáno o jednotlivých úrovních obecně. Například prekonvenční úroveň morálky můžeme dělit z pohledu orientace jedince **na trest** nebo **na odměnu**, jedinec si tak společenská pravidla interpretuje hédonisticky¹³⁰ (zejména se snaží v první fázi vyhnout trestu, v další pak získat pro sebe odměnu bez ohledu na správnost, nebo spravedlivost svého jednání). Úroveň konvenční morálky se napřed projevuje tendencí jedince „**být dobrým dítětem**“, tedy jeho hlavní motivací je splnit očekávání sociální skupiny. Dále se v rámci této úrovně morálního vývoje jedinec orientuje na **řád a zákon**, s nímž touží být konformní. Postkonvenční úroveň morálky je, oproti předchozím dvěma úrovním, úrovní autonomní. Jedinec vynakládá úsilí definovat morální hodnoty a principy mající validitu a aplikaci i mimo autoritu či skupinu, orientuje se zprvu na **dodržování společenské smlouvy**, tedy na sociální kontrakty, legálnost, na individuální práva, důležitost svobodného souhlasu, dohody s ostatními apod.¹³¹. Jedinec na této úrovni se podřizuje pravidlům, aby se vyhnul odsudku společnosti a neztratil respekt druhých. V nejvyšším stádiu postkonvenční úrovně morálky se jedinec orientuje dle **abstraktních etických principů**. Rozjímá o hodnotách spravedlnosti, rovnosti, svobody, nejsou mu cizí ani úvahy o individuálních lidských právech a svobodách, projevuje

¹²⁹ KOTÁSKOVÁ, Jarmila. *Socializace a morální vývoj dítěte*. 1. vyd. Praha: Academia, 1987, s. 53. Studie ČSAV.

¹³⁰ KOTÁSKOVÁ, Jarmila. *Socializace a morální vývoj dítěte*. 1. vyd. Praha: Academia, 1987, s. 37. Studie ČSAV.

¹³¹ Blíže viz KOTÁSKOVÁ, Jarmila. *Socializace a morální vývoj dítěte*. 1. vyd. Praha: Academia, 1987, s. 37. Studie ČSAV.

porozumění a vzájemnost s druhými. Jedinec, který dosáhl této úrovně morálního vývoje se podřizuje pravidlům proto, že jinak by musel opovrhovat sebou samým.

Závěrem je třeba zmínit zásadní problém morálního vývoje a jeho posuzování. Zdá se, že lidé na jednu stranu mohou velmi dobře „morálně usoudit“ co by bylo správné v dané situaci udělat, ale reálně se často zachovají v rozporu s tímto úsudkem. V minulosti tak bylo zjištěno, že morální usuzování a morální jednání se u jedné a té samé osoby mohou značně lišit od situace k situaci. Dokonce byl některými výzkumy podpořen i předpoklad, že „normálním“ jednáním ve společnosti je mírně šidit ostatní¹³².

¹³² Blíže viz HARTSHORNE, Hugh a Mark MAY. *Studies in the nature of character. Vol. I: Studies in deceit, Book one and two*. New York: Macmillan, 1928.

3 Zhodnocení právní úpravy s ohledem na vybrané psychologické aspekty vývoje jedince a návrhy de lege ferenda

V první kapitole této práce byla blíže popsána problematika sankcionování mládeže, s důrazem na popis jednotlivých sankčních opatření, která lze v řízení s mladistvou osobou (příp. jako rekcí na protiprávní čin dítěte mladšího patnácti let) využít. V druhé kapitole byly zmíněny vybrané psychologické aspekty, které se postihu mládeže dotýkají. Bylo pojednáno o relevantních vývojových obdobích obecně i z pohledu vývoje jednotlivých oblastí. Zvláště se kapitola zabývala vývojem rozumovým (viz Piagetova periodizace vývoje) a vývojem morálním. Tato kapitola se pokusí předložit určité zhodnocení vybrané právní úpravy postihu mládeže, propojení jednotlivých poznatků práva a psychologie, které byly představeny v předchozích kapitolách a také návrhy de lege ferenda, týkající se zpracovávané tematiky.

3.1 Přístup k mládeži: modely a principy

V rámci právní úpravy sankcionování mládeže jsou užity tři základní druhy přístupu k zacházení s delikventní mládeží, a to model justiční, sociálně-opatrovnický a systém restorativní justice. Blíže se tato část práce bude zabývat pouze modelem sociálně-opatrovnickým a restorativností zákona.

Model sociálně-opatrovnický není v české právní úpravě obsažen ve své čisté formě (která je problematická, neboť v konečném důsledku vlastně vylučuje odpovědnost mladistvého za spáchané provinění), ale můžeme jej spatřovat ve způsobu úpravy některých institutů, například v úpravě celkového účelu a základních zásad ZSVM. V díkci těchto ustanovení je znát silná tendence působit na mladistvého výchovně a ochránit ho před nepříznivou situací, ve které se ocitl. Je možné konstatovat, že převážení sociálně-opatrovnického modelu v hmotněprávní úpravě postihu mládeže je vhodným krokem. Tvrdý postih a odsudek prohřešku mladistvého, který prochází přirozeným obdobím pokusu a omylu ve svém životě se zdá být příliš přísným (navíc by mohl vést k nepříznivým průvodním jevům, které by mohly ohrozit zdravý a přirozený vývoj mladistvého, blíže viz níže). Při zacházení s mladistvým by proto měla být ve většině případů pozornost cílena na mladistvého jako na osobnost a až sekundárně na jím spáchané provinění (ostatně s takovým postupem počítá díkce ustanovení § 3 odst. 3 ZSVM). Argumentem proti tomuto pohledu na postih mladistvých může být zejména obava z „narůstající závažné kriminality mládeže“, která souvisí i s hlasy požadujícími mládež „přísněji a důsledněji“ trestat (svou podstatou by takto koncipovaná úprava inklinovala spíše k modelu justičnímu). Tato obava se periodicky objevuje a je diskutována na poli odborném i na poli

veřejnosti. Pravdou ale zůstává, že odpověď na tyto otázky je v poslední době stále stejná; trestná činnost mladistvých stále klesá a zvláště závažná provinění tvoří pouze drobnou výseč. Často také dochází k tomu, že zvláště odsouzeníhodné činy páchají mladiství, jejichž osobnost se vyvinula abnormálně, a proto je nelze plně zahrnovat do provinění páchaných „normální populací“. Převážení sociálně-opatrovnického modelu v rámci trestního postihu mládeže je tedy třeba celkově hodnotit kladně.

Asi od sedmdesátých let minulého století se začal objevovat nový koncept reakce na trestnou činnost obecně. Kromě klasické retribuce se začala více prosazovat **tzv. restorativní justice**. Restorativní justice spočívá zejména v „urovnání“ trestným činem narušených vztahů, větší pozornosti věnované poškozenému a mimo jiné i ve větším důrazu na to, aby si pachatel uvědomil dopady jím spáchaného činu (například prostřednictvím přímého kontaktu s poškozeným, případně dotčenou komunitou)¹³³. Cílem tohoto konceptu přístupu k delikventní mládeži je především předpokládané zvýšení míry desistence od trestné činnosti, tedy nižší míra recidivy než u klasického přístupu postaveného na odplatě.

I v české právní úpravě postihu mladistvých můžeme spatřovat určité prvky restorativní justice, a to například ve vztahu k silně zdůrazněné nutnosti náhrady škody (ustanovení § 1 odst. 2 ZSVM a § 3 odst. 7 ZSVM), k možnosti přenechat mladistvého v určitých případech (ustanovení § 11 odst. 2 ZSVM) k postižení škole (princip zahrnutí komunity do postihu mladistvého), případně v úpravě některých výchovných opatření (zejména probační program). V dnešní době však žádný z probačních programů nenabízí možnost, která by více akcentovala prvky restorativní justice. Jen zřídka je do programu zahrnuta nějakým způsobem i rodina mladistvého, případně dotčená komunita. Takový stav právní úpravy není možné hodnotit kladně. Ve výzkumech, které se zabývají efektivitou restorativní justice totiž obecně dochází ke zjištění, že restorativní justice je efektivnější, než „klasické“ trestní řízení na jehož konci mladistvého čeká trestní opatření. Byla podpořena tvrzení, že mladiství, kteří se účastnili programů restorativní justice měli v budoucnu nižší pravděpodobnost kontaktu s policií a pokud nedesistovali plně, závažnost jimi páchaných provinění se obecně snižovala¹³⁴. Dále byla podpořena i domněnka, že restorativní justice „funguje“ (vede k nižší míře recidivy) nejen u méně závažných majetkových deliktů, ale i u závažnější trestné činnosti a lze ji obecně užít u

¹³³ Blíže k definici restorativní justice (puristická versus maximalistická definice) viz MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. Restorativnost zákona o soudnictví ve věcech mládeže. *Acta iuridica olomucensia*. 2013, **2013**(8), 47-59. ISSN 1801-0288.

¹³⁴ BERGSETH, Kathleen J. a Jeffrey A. BOUFFARD. The long-term impact of restorative justice programming for juvenile offenders. *Journal of Criminal Justice*. 2007, **2007**(35), 433-451. ISSN 0047-2352.

široké palety různorodých pachatelů (mladší i starší chlapci i dívky) i provinění¹³⁵. Podobně účinné jsou pak i jednotlivé druhy a formy restorativní justice¹³⁶ (např. přímé i nepřímé formy kontaktu s poškozeným, rodinné konference, komunitní panely aj.). Tyto předpoklady by bylo vhodné ověřit i v českém kulturním prostředí, byť podstata restorativní justice jako takové nejspíše má na kultuře nezávislý charakter. Pokud by se ukázalo, že i v českém prostředí principy restorativní justice vedou k statisticky signifikantním výsledkům, bylo by vhodné prvky restorativní justice v českém právním řádu posílit.

3.2 Věkové hranice v trestním právu

V předchozích částech práce bylo pojednáno o věkových hranicích v trestním právu, a to o hranici trestní odpovědnosti ve věku patnácti let a o věkové hranici osmnácti let, která odděluje období relativní trestní odpovědnosti a trestní odpovědnosti. K těmto právně koncipovaným hranicím se ale váží faktické hranice, blíže popsané v části této práce věnované psychologickým aspektům vývoje jedince. Jak již bylo výše zmíněno, stále se opakující debata o možném „přísnějším a důslednějším“ postihu mládeže obsahuje i úvahy o možném snížení hranice trestní odpovědnosti pod nynější hranici patnácti let. Vhodnost takového snížení hranice trestní odpovědnosti, stejně jako vhodnost „posazení“ hranic v trestním právu bude stručně diskutována v rámci této podkapitoly.

V některých státech je hranice trestní odpovědnosti posazena velmi nízko, například do šesti či sedmi let věku jedince. V tomto období ale dítě ještě není plně připraveno na oficiální zásah státní spravedlnosti, a to například z důvodů, že se teprve nyní postupně učí na svět nahlížet pohledem druhého člověka (byť již dokáže porozumět emocím druhých lidí¹³⁷), jeho myšlení je velmi konkrétní a obecně je dítě i značně závislé na svých rodičích, kteří pro dítě v tomto věku (často spolu s učitelem) tvoří nejvyšší možnou autoritu. Dítě si tak ve všech situacích nemusí uvědomit, že svým jednáním škodí či ubližuje jinému, není schopné rozlišit jemné nuance morálních aspektů dané situace a často ani ještě nerozumí důležitosti vlastních pohnutek (zda jsou dobré nebo špatné). Může tak dojít k situacím, kdy dítě naplní skutkovou podstatu

¹³⁵ BERGSETH, Kathleen J. a Jeffrey A. BOUFFARD. Examining the Effectiveness of a Restorative Justice Program for Various Types of Juvenile Offenders. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* [online]. 2013, 57(9), 1054-1075 [cit. 2018-04-24]. DOI: 10.1177/0306624X12453551. ISSN 0306-624X. Dostupné z: <http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0306624X12453551>.

¹³⁶ Blíže viz BOUFFARD, Jeff, Maisha COOPER a Kathleen BERGSETH. The Effectiveness of Various Restorative Justice Interventions on Recidivism Outcomes Among Juvenile Offenders. *Youth Violence and Juvenile Justice* [online]. 2017, 15(4), 465-480 [cit. 2018-04-24]. DOI: 10.1177/1541204016647428. ISSN 1541-2040. Dostupné z: <http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1541204016647428>

¹³⁷ Blíže např. THOROVÁ, Kateřina. *Vývojová psychologie*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2015, s. 399. ISBN 978-802-6207-146.

trestného činu, ale kvůli výše zmíněným vývojovým zákonitostem ještě není schopno rozlišit jeho trestnost, závažnost a dopady. Není tak přiměřené hnát dítě okamžitě k trestní odpovědnosti, ale spíše vyvíjet na něj výchovný vliv vhodnou formou a ve vhodném prostředí (zejména v rodině, tam má totiž dítě s rodiči vytvořenou určitou vazbu a cítí se bezpečně). Přehnaná reakce státu na trestnou činnost dětí tohoto věku by mohla vést k ohrožení vývoje jedince a k jeho přehnanému zaměření na čin, který spáchal. V dalších letech je totiž pravděpodobné, že v souvislostech normálního kognitivního i morálního vývoje jedinec nakonec dojde ke kýženým závěrům o vhodnosti svého chování sám, ale vzpomínky na traumatizující zážitek „oficiálního řešení situace“ jej budou provázet již celý život.

Argumentace proti trestnímu postihu dětí v tomto věku však neznamená, že by na nevhodné chování dítěte neměla přijít ze strany autority žádná reakce. Rodič by nejspíše měl dítěti vhodným (věku a osobnosti dítěte přiměřeným) způsobem vysvětlit povahu a závažnost jeho jednání a měl by upozornit, že v budoucnu takové jednání u dítěte nebude tolerováno a nastanou určité přirozené následky. Mnoha výzkumy je totiž podpořen předpoklad, že nevhodnějším stylem výchovy v rodině je tzv. „silné řízení“ a „kladný emoční vztah“¹³⁸, to znamená, že na dítě jsou kladeny přiměřené a kontrolované požadavky, zároveň je však vztah mezi dítětem a rodiči láskyplný. Co se týče užívání trestů v rámci výchovného působení na dítě, tak lze tvrdit, že „*výchova založená převážně na odměnách má lepší výsledky než výchova využívající převážně tresty*“¹³⁹. Je tomu tak z toho důvodu, že u trestů lze jen obtížně předpokládat jejich důsledky – na některé dítě bude trest v obdobné situaci dobře fungovat, u jiného dítěte může vést k „předstírání“ nápravy, u dalšího ke vzdoru a zvýšení četnosti nežádoucího chování a u některých dětí i k upadnutí do deprese a ztrátě kladného sebehodnocení¹⁴⁰. „*Tradiční přístup, podle kterého je problémové chování jednoduše narušením normy, zaslubuje trest, a tím se odstraní, je zjednodušený, neefektivní a často vede ke prohlubování nedostatků ve vývoji dítěte. ... Nepřiměřené chování dítěte či mladistvého signalizuje, že existuje nějaký problém a ten vyžaduje ujasnění a pomoc k řešení*“¹⁴¹.

Lze tvrdit, že s přístupem k dítěti v tomto duchu se lze plně ztotožnit, nicméně předpokládá vhodné rodinné zázemí s rodiči (či jinými blízkými osobami dítěte), kteří jsou ochotni na dítě takto efektivně působit. V mnoha případech však protispolečenské činy páchají právě děti z nevhodného sociálního zázemí, kterým není věnována dostatečná péče a pozornost. Stát tak musí být připraven reagovat na protiprávní činnost těchto dětí dostatečně vhodným způsobem,

¹³⁸ ČÁP, Jan a Jiří MAREŠ. *Psychologie pro učitele*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001, s. 303 a násl. ISBN 80-7178-463-X.

¹³⁹ ČÁP, Jan a Jiří MAREŠ. *Psychologie pro učitele*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001, s. 253. ISBN 80-7178-463-X.

¹⁴⁰ ČÁP, Jan a Jiří MAREŠ. *Psychologie pro učitele*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001, s. 254. ISBN 80-7178-463-X.

¹⁴¹ ČÁP, Jan a Jiří MAREŠ. *Psychologie pro učitele*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001, s. 360. ISBN 80-7178-463-X.

zejména zacíleným na práci s rodinou jako celkem. V ideální situaci by škola (či jiná instituce z okolí dítěte) měla upozornit na nevhodné poměry v rodině dítěte ještě předtím, než dojde k samotnému páchaní protispolečenských činů. Na základě výše zmíněného je tedy možné se domnívat, že posazení hranice trestní odpovědnosti takto nízko (pod deset let věku dítěte) není vhodným řešením reakce na kriminalitu dětí.

Mezi desátým a patnáctým rokem věku je posazení hranice trestní odpovědnosti také stále diskutabilní, byť od deseti let již pomalu nastupují některé zásadní vývojové mezníky. Příkladem může být zájem dítěte o pravidla jako taková, který přichází asi od jedenácti let věku¹⁴². Od dvanácti let věku pak také nastupuje období formálních logických operací a asi ve třinácti letech věku vrcholí období autonomní morálky dle Piageta (být někteří autoři namítají, že se autonomní morálka vyvíjí od dvanácti až do sedmnácti let¹⁴³) a podstatná část dětí se postupně dostane do Kohlbergem definované úrovně konvenční morálky. Pro adekvátní posazení hranice trestní odpovědnosti je tak třeba nalézt moment, kdy celkový vývoj dítěte (somatický i psychický) dosáhne určité míry „rozvinutosti“. Zejména u dítěte dojde k rozvinu formálních logických operací (je tak schopné uvažovat komplexněji), rozvoji morálního usuzování a jednání (dítě již slepě neposlouchá příkazy autority, je schopné samo o morálních otázkách uvažovat apod.) a rozvoji schopnosti do jisté míry ovládat své chování a prožívání (tedy je u něj dostatečně rozvinutá seberegulace). Tento moment snad nalezneme mezi třináctým a sedmnáctým rokem věku jedince.

Z tohoto pohledu lze hranici trestní odpovědnosti, která je v České republice stanovena na patnáct let věku, hodnotit jako vyhovující. Jak již bylo výše zmíněno, není vhodné unáhleně reagovat na periodicky se objevující hlasy veřejnosti i některých odborníků, které volají po snížení této hranice (nejčastěji na čtrnáct let věku dítěte). V některých případech sice dochází k páchaní závažných protispolečenských činů (například vražda, loupež, znásilnění apod.) i trestně neodpovědnými dětmi do patnácti let, avšak jedná se o jednotky případů ročně, které obecně potřebují vysoce individuální pozornost (často mohou být spojeny s nějakou patologií ve vývoji jedince). Celkově proto není aktuální upírat tolik energie a pozornosti na tento jediný institut trestního práva, pouze jehož úprava nejspíše bude mít na kriminalitu mládeže jenom malý dopad a spíše se zaměřit na revizi systému soudnictví ve věcech mládeže v jeho celistvosti. Například se zamyslet nad vhodností úpravy řízení ve věci dětí mladších patnácti let a jim

¹⁴² HEIDBRINK, Horst. *Psychologie morálního vývoje*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997, s. 56. Studium. ISBN 80-7178-154-1.

¹⁴³ HEIDBRINK, Horst. *Psychologie morálního vývoje*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997, s. 67. Studium. ISBN 80-7178-154-1.

ukládaných opatření, stejně jako nad možnostmi reakce státu na provinění mladistvého (koncepce a využitelnost odklonů v trestním řízení, hmotněprávních alternativ k potrestání, jednotlivých opatření a podobně.). Blíže bude k některým výše zmíněným bodům pojednáno dále.

V patnácti letech věku jedince na jednu stranu můžeme předpokládat již jakousi celkovou připravenost na možnou reakci státu na protiprávní čin a důsledky s touto reakcí spojené, ale jedinec jako takový není stále rozvinut plně. Kognitivní struktury mladistvého již téměř dozrály, mladistvý je schopen uvažovat o morálně-etických otázkách na „vyšší úrovni“ a celkově je také téměř ukončen jeho somatický vývoj. Je ale potřeba, aby se rozvinula ještě jiná velmi zásadní oblast, kterou je identita mladistvého. Ta se rozvíjí postupně, zejména prostřednictvím jakéhosi „vybrušování“ sociálních dovedností, systémem pokus-omyl, kdy může často dojít až k extrémním projevům chování. „*V době dospívání je zapotřebí dospívajícímu aktivně s rozvojem sociálních dovedností pomáhat, což je nejlepší prevencí vzniku konfliktních situací.*“¹⁴⁴ Je tak třeba kladně hodnotit speciální zákonnou úpravu, která se týká mladistvých pachatelů trestné činnosti (ZSVM) a fakt, že díky této nejsou mladiství trestáni na základě stejných předpisů jako osoby dospělé. O institutu relativní trestní odpovědnosti bude dále pojednáno ve zvláštní podkapitole.

Další problematickou hranicí v trestním právu je hranice osmnácti let věku, která se pojí s trestní odpovědností osoby. Vůči osobě starší osmnácti let je tak užitá právní úprava určená pro dospělé, která již neobsahuje instituty trestního práva ve „zmírněné“ podobě, jak jsou upraveny v ZSVM (například snížení trestních sazeb na polovinu, celkový mírnější přístup k pachateli aj.). Jak již bylo zmíněno výše, v dnešní společnosti ještě osmnáctileté nelze považovat za dospělé, z výzkumů dokonce vyplývá, že dospělou se osoba stává asi až okolo dvacátého pátého roku věku¹⁴⁵. I v tomto období dochází ještě k vývojově podmíněným „nevhodným rozhodnutím“; osoby v tomto věku jsou celkově značně zaměřeny samy na sebe, probíhá také pořád určitá experimentace související s hledáním vlastní identity. V odborné literatuře se dále objevuje termín tzv. *adolescence limited offenders*¹⁴⁶, kdy u adolescentů (osob asi mezi 10–20 lety) obecně dochází k fenoménu jakéhosi časově ohraničeného období páchaní trestné činnosti (nejspíše spojené právě s hledáním vlastní identity a členstvím v různých vrstevnických skupinách), která přirozeně časem vymizí. Toto období zasahuje částečně i do období trestní odpovědnosti jedince. Příliš „dramatický postih“ osob spadajících do této kategorie by tak mohl být považován

¹⁴⁴ THOROVÁ, Kateřina. *Vývojová psychologie*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2015, s. 415. ISBN 978-802-6207-146.

¹⁴⁵ Blíže viz například ARNETT, Jeffrey Jensen. *Emerging adulthood*. Second Edition. New York: Oxford University Press, 2014. ISBN 978-0199929382.

¹⁴⁶ HOWITT, Dennis. *Forensic and criminal psychology*. 2nd ed. New York: Prentice Hall, 2002, s. 95. ISBN 01-301-6985-4.

za svým způsobem „zbytečný“ (mladý dospělý by mohl být nadarmo ještě více „zbrzděn“ ve vývoji často přirozeně směřujícím k desistenci). Lepšího výsledku by v těchto případech¹⁴⁷ mohlo být zřejmě dosaženo pouhými korektivními postupy (například odklony v trestním řízení, upuštěním od potrestání či uložením vhodného alternativního trestu) spojenými například s programy restorativní justice.

Jistým řešením by tak mohlo být celkové lepší zakotvení a rozšíření institutu mladého dospělého v české právní úpravě. Mladými dospělými se v rámci současné právní úpravy míní osoby zejména do dvaceti jedna let (jedná se o úzus), kterým je možné za určitých okolností uložit některá z výchovných opatření určených pro mladistvé (například při upuštění od potrestání s dohledem) a celkově se spáchání trestného činu ve věku blízkém věku mladistvých bere za polehčující okolnost (ustanovení § 41 písm. f) TZ). Toto řešení je však z pohledu výše zmíněných poznatků o období tzv. „vynořující se dospělosti“ a „*adolescence limited offenders*“ nedostatečné. Za mladé dospělé by měly být koncepčně považovány i osoby starší dvaceti jedna let (teoreticky, ve světle výzkumů vynořující se dospělosti, až do dvaceti pěti let věku) a přístup k této věkové kategorii osob by měl být lépe přizpůsoben jejím specifickým potřebám. Nejpriznivějším způsobem by tak mohlo být podřazení kategorie mladých dospělých pod systematiku ZSVM, střední cestou by mohlo být určité rozšíření příznivější úpravy pro tuto kategorii osob v rámci TZ a TR a za minimální kroky by bylo možné považovat například zakomponování zmíněné problematiky do pravidelného vzdělávání soudců a státních zástupců apod. Podrobnější rozbor problematiky zefektivnění trestního postihu mladých dospělých by vydal na samostatné pojednání, a proto nebude již blíže v této práci rozebírán.

3.3 Limity zahrnutí morálního vývoje do právní úpravy

V určitých (ojedinělých) případech se může stát, že mladistvý ještě obvyklého rozumového a mravního vývoje nedosáhl, byť již překročil hranici trestní odpovědnosti. Proto český právní řád počítá s obdobím tzv. relativní trestní odpovědnosti od patnácti do osmnácti let věku. Mladistvý, po vyšetření znalci se specializací na dětskou populaci, může být z tohoto důvodu seznán neodpovědným za spáchaný protiprávní čin. Vůči mladistvému neodpovědnému z důvodu nedostatku rozumové a mravní vyspělosti mohou být užity jen postupy dle ustanovení § 5 odst. 2 ZSVM, tedy všechna ochranná opatření a ta opatření, která lze uplatnit vůči dětem mladším patnácti let. Reakce státu tedy v tomto případě zcela neabsentuje, nicméně je podstatně

¹⁴⁷ Samozřejmě vyjma mladých pachatelů násilných trestných činů.

omezena. V této podkapitole bude stručně diskutováno zahrnutí morálního vývoje do právní úpravy a posuzování úrovně rozumové a mravní vyspělosti znalcem-psychologem.

Rozumový a mravní vývoj je třeba hodnotit ve vzájemné souvislosti, jelikož bez dostatečné úrovně rozumové nelze nejspíše dosahovat ani dostatečné úrovně mravní. Například dospívající, jehož vývoj je značně zpomalen a který ještě nedokáže přemýšlet abstraktně (jeho myšlení je stále na úrovni konkrétních logických operací), zřejmě nebude moci ani rozjímat nad složitými otázkami spravedlnosti, dobra, zla, přátelství, vzájemnosti aj. Určitá úroveň rozumových schopností je tedy základem (se spolupůsobícími sociálními vlivy) pro rozvoj morálního usuzování a musíme tak z právního pohledu obě tyto složky považovat za nedílný celek.

Otázkou v tomto kontextu je, co lze považovat za dostatečnou úroveň mravní vyspělosti. Dle díkce zákona se musí jednat o takovou úroveň, která jedinci postačí k tomu, aby rozpoznal protiprávnost svého jednání, nebo byl toto jednání schopen ovládat. Tuto schopnost lze demonstrovat z pohledu periodizace morálního vývoje dle Kohlberga na úrovni prekonvenční morálky. Na této úrovni se bude schopnost jedince rozpoznat protiprávnost činu nebo ovládat své jednání vázat zejména na fakt, zda jej za takové jednání čeká trest, nebo odměna. Pokud si tedy jedinec bude uvědomovat hrozbu trestu (prostřednictvím právních norem), můžeme tvrdit, že i tato (nejnižší) úroveň morálního vývoje postačí, aby byl jedinec za spáchaný čin hnán k odpovědnosti. Protiprávní činy tak z psychologického úhlu pohledu bezpochyby mohou konat jedinci na všech úrovních dosaženého morálního vývoje.

Uvědomění možnosti následku v podobě trestu však nebude u všech protiprávních činů stejné. Proto se také rozumová a mravní vyspělost posuzuje vždy vůči konkrétnímu protiprávnímu činu, byť jich jedinec mohl spáchat vícero. Například koncept smrti si děti začínou uvědomovat mezi pátým a sedmým rokem věku¹⁴⁸. Je zřejmé, že nelze za trestný čin vraždy postihnout někoho, kdo si ještě neuvědomuje konečnost lidské existence a má například dojem, že mrtvý pouze „spí“ a za nějaký čas se sám vzbudí. Postupně u dítěte dojde k rozšiřování spektra situací, které jsou jím chápány jako „špatné“. Tento proces souvisí, jako bylo již výše zmíněno, se zráním kognitivních struktur i se socializací jedince. Normy společnosti si tak konkrétní osoba začne postupně zvnitřňovat, vezme je za své. Tak se zprvu bude dítě nejspíše právě u norem založených na tezích jako „neublížovat cizímu“, „nelhat“ apod. K pochopení komplexnějších

¹⁴⁸ SPEECE, Mark W. a Sandor B. BRENT. Children's Understanding of Death. *Child Development* [online]. 1984, 55(5), 1671- [cit. 2018-04-28]. DOI: 10.2307/1129915. ISSN 00093920. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/1129915?origin=crossref>

skutkových podstat trestných činů a v souvislosti s tím i jejich protiprávnosti tak může dojít relativně pozdě.

Také je třeba zmínit, že trestní právo se na morálku dívá jednodušeji než výše zmínění autoři periodizací morálního vývoje. Tyto autory (popř. psychologii jako takovou) zajímá zejména proč se jedinec chová určitým způsobem (chce pro sebe odměnu, nechce zklamat druhého člověka, nechce zklamat sám sebe apod.) a kdy obvykle k takovému způsobu uvažování dojde. Právo o lidské morálce uvažuje binárně ve smyslu rozpoznal/nerozpoznal, ovládl/neovládl. Z pohledu trestního práva nás tak bude zajímat především odpověď na tyto otázky. Lze dokonce tvrdit, že pokud by sankce trestního práva byly odvislé od dosažené úrovně morálního vývoje, situace morálně „vyspělejších“ a přesto trestnou činnost páchajících jedinců by se tak mohla akorát zhoršit (byl by jim nejspíše uložen přísnější trest).

Další problematickou oblastí je také samotné **vyšetření a hodnocení duševního stavu mladistvého**, které provádí dva znalci, jeden z oboru dětské psychiatrie a jeden z oboru dětské psychologie (ustanovení § 58 odst. 1 ZSVM). Znalci svou činnost provádějí na základě jmenování a zapsání do příslušného seznamu znalců a tlumočnicků dle zákona č. 36/1967 Sb., o znalcích a tlumočnících. Dále bude stručně pojednáno o způsobu vyšetření znalcem z oboru psychologie (resp. znalcem z oboru zdravotnictví nebo pedagogiky, odvětví psychologie, se specializací na dětskou psychologii).

Znalec z oboru psychologie vychází z relevantních informací ze spisu a z vlastního vyšetření mladistvého. Tyto informace poté shrne do soudněznaleckého posudku, v rámci kterého stručně zrekapituluje premisy, ze kterých posudek vychází, uvede výsledky jím provedených vyšetření a zodpoví otázky zadavatele posudku (zejména státního zastupitelství nebo soudu). Konkrétní závěry o trestní odpovědnosti však přísluší pouze soudu samotnému, jelikož se jedná o otázku právní.

Znalec musí při vyšetření mladistvého obsáhnout relativně široké spektrum různých oblastí. Znalec tak zejména vyšetřuje osobnost mladistvého (což zahrnuje „*intelektové předpoklady, osobnostní rysy, výchovné prostředí, současnou situaci, sociální vztahy dítěte a mladistvého, tlak okolí, party*“¹⁴⁹), dále si všímá „*abnormality vývoje, přítomnosti emoční deprivace, pocitů méněcennosti, adaptačních mechanismů, kompenzačních pochodů, patologických rysů, případně náznaků duševní choroby, či sexuální*

¹⁴⁹ SVOBODA, Mojmir, Dana KREJČÍŘOVÁ a Marie VÁGNEROVÁ. *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001, s. 740. ISBN 80-717-8545-8.

deviace.¹⁵⁰ Často také dochází i k rozboru motivace, která mladistvého vedla ke spáchání činu (například motivem může být vybití agrese, touha imponovat vrstevnické skupině apod.).

K tomuto vyšetření znalec psycholog může použít celou řadu psychodiagnostických instrumentů, a to podle vlastního uvážení, zejména založeném na dlouholeté zkušenosti a praxi v oboru. Především se jedná o rozhovor s mladistvým, pozorování mladistvého, anamnézu, údaje od osob blízkých mladistvému (rodiče) a institucí (školy, výchovné ústavy apod.), výkonové testy (intelligenční testy, testy paměti, objektivní testy osobnosti aj.), projektivní testy (grafické, verbální aj.)¹⁵¹. V posudku se tak znalec vyjádří k vývojovým aspektům věku mladistvého, intelektu mladistvého, paměti, osobnosti mladistvého a citovým vztahům, nakonec zodpoví otázky směřující k rozumové a mravní vyspělosti.

Často diskutovaným problémem je v tomto ohledu fakt, že soudní znalec je oprávněn vybrat jednotlivé metody dle vlastního uvážení. Je pravdou, že některé z používaných psychodiagnostických instrumentů nemusí vždy zcela splňovat požadavky na jejich reliabilitu a validitu. Na druhou stranu, u osoby znalce-psychologa se požaduje relativně hluboká znalost a zkušenost ve „*zjišťování a měření duševních vlastností a stavů, případně dalších charakteristik individua*“¹⁵², kdy v celkovém množství použitých metod se vysoce snižuje riziko, že by jedna nevhodně vybraná metoda či instrument zcela zkreslily výsledky vyšetření. V kontextu tak zásadní oblasti jakou je posuzování rozumové a mravní vyspělosti je však třeba postupu soudních znalců věnovat zvýšenou pozornost.

3.4 Sankční opatření ukládaná mladistvým a dětem do patnácti let věku

V této podkapitole bude stručně pojednáno k vybraným sankčním opatřením, která jsou ukládána dětem mladším patnácti let a mladistvým a v kontextu výše zmíněných psychologických poznatků dojde k jejich zhodnocení. U některých z nich budou také formulovány návrhy de lege ferenda.

Na úvod k problematice sankčních opatření je třeba zmínit nutnost zvláštní průpravy pro zacházení s mládeží u soudců, státních zástupců, příslušníků policejních orgánů a úředníků Probační a mediační služby (ustanovení § 3 odst. 8 ZSVM). Nutnost zvláštní průpravy je nutné hodnotit jako zvláště pozitivní, a to s ohledem na výše popsaná specifika dětí a mladistvých

¹⁵⁰ SVOBODA, Mojmir, Dana KREJČÍŘOVÁ a Marie VÁGNEROVÁ. *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001, s. 740. ISBN 80-717-8545-8.

¹⁵¹ Při vyšetření jsou již méně využívány dotazníky u kterých (zvláště u mladistvých) může dojít ke snaze záměrně je zkreslit.

¹⁵² SVOBODA, Mojmir, Dana KREJČÍŘOVÁ a Marie VÁGNEROVÁ. *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001, s. 13. ISBN 80-717-8545-8.

v jednotlivých vývojových obdobích, která není radno opomenout. Nepřiměřený nebo nevhodně zvolený přístup k mládeži by mohl způsobit nežádoucí ovlivnění vývoje dítěte či mladistvého, či by mohl vést k nevhodnému způsobu reakce na protiprávní činnost mládeže, tedy k výběru méně vhodného sankčního opatření. Vzdělání v tomto ohledu zajišťuje především Justiční akademie. Lze se však domnívat, že průprava výše zmíněných osob ve většině případů nikdy nedosáhne úrovně absolventa psychologického, či pedagogického oboru. Úroveň průpravy soudců, státních zástupců a příslušníků policejních orgánů by tak měla buď být značně prohloubena a pravidelně doplňována z pohledu nejnovějších poznatků dětské psychologie, psychiatrie, pedagogiky a etopedie, nebo by na soudech pro mládež měla být obligatorně zřízena pozice psychologa, který by poskytoval odborné konzultace týkající se zacházení s delikventní mládeží v konkrétních případech.

3.4.1 Opatření ukládaná dětem mladším patnácti let

Co se týče opatření ukládaných dětem mladším patnácti let, lze úpravu rozsahu těchto opatření hodnotit jako přiměřenou. Je zjevné, že konkrétní opatření je nutné v případě trestně neodpovědných dětí vybírat s největší pečlivostí, zejména s ohledem k věku dítěte (to ostatně zmiňuje ustanovení § 3 odst. 4 ZSVM). Takové úvahy budou mít místo zejména při ukládání výchovných povinností a výchovných omezení, kdy lze limity uložení konkrétních druhů těchto výchovných opatření spatřovat zejména u zaplacení přiměřené částky (ustanovení § 18 odst. 1 písm. b) ZSVM), vykonání většiny druhů společensky prospěšné činnosti a náhradě škody. S ohledem na věk dítěte totiž nelze ve většině případů předpokládat, že toto bude ve větší míře schopné samo zmíněné povinnosti vykonat. Proto je užití těchto druhů výchovných povinností u dětí mladších patnácti let značně omezené.

Jako vhodné řešení se zdá být obligatorní uložení ochranné výchovy dítěti staršímu dvanácti let, které spáchalo čin, za nějž trestní zákoník dovoluje uložení výjimečného trestu (ustanovení § 93 odst. 2 ZSVM). V tomto věku totiž již může být zjevné, že výchova dítěte v rodině selhala a zároveň odloučení dítěte od rodiny z výchovných účelů již nejspíše nebude mít tak závažné důsledky jako odloučení, které by proběhlo v mladším věku. Nevhodným způsobem řešení se naopak zdá být způsob dohledu probačního úředníka dle ustanovení § 93 odst. 6 ZSVM, který předpokládá aktivní činnost ze strany probačního úředníka, který navštěvuje dítě doma a ve škole. Taková praxe může být nejen nepřiměřeně náročná na personální realizaci ze strany Probační a mediační služby, ale může také hluboce zasahovat do běžného života dítěte, stigmatizovat jej a v neposlední řadě tato praxe také může mít nepříznivý vliv na probíhající vývoj dítěte.

Dalším problémem sankcionování dětí mladších patnácti let je také velmi stručná úprava řízení, o které by se dalo říci, že v určitých případech zhoršuje procesní postavení dítěte v předsoudním řízení a konečném důsledku i samotné řízení před soudem¹⁵³. Jelikož se tato práce zabývá spíše hmotněprávními aspekty postihu mládeže, nebude v této dále k tomuto problému pojednáno blíže.

3.4.2 Sankční opatření ukládaná mladistvým

Základní zásady sankcionování mladistvých v ustanovení § 3 odst. 2 ZSVM zakotvují hierarchickou posloupnost užití jednotlivých sankčních opatření vůči mládeži. Pokud by tato měla být odstupňována od opatření nejpříznivějších po opatření pro mladistvého nejméně příznivá, jednalo by se o tuto posloupnost:

- odklony v řízení v širším slova smyslu,
- odklony v řízení v užším slova smyslu,
- (podmíněné) upuštění od uložení trestního opatření,
- výchovná opatření,
- ochranná opatření,
- trestní opatření.

V tomto slova smyslu by i orgány činné v trestním řízení měly posuzovat ten nejvhodnější způsob reakce na trestnou činnost mládeže, tedy mělo by dojít k volbě takového opatření, které by vhodně přispělo k obnově narušených sociálních vztahů a předcházení protiprávním činům v souladu s účelem zákona stanoveným v ustanovení § 1 odst. 2 ZSVM. Z tohoto pohledu by se zdálo logickým řešením na trestnou činnost mladistvého reagovat s ohledem na výše zmíněnou posloupnost, tedy zvážit vhodné sankční opatření od nejmírnější (odklon) po nejpřísnější možnost (trestní opatření). Nelogickým se tak zdá být řešení, kdy soud musí při samostatném uložení výchovného či ochranného opatření zároveň upustit od uložení opatření trestního (dle ustanovení § 12 písm. b) ZSVM). Tento způsob je vlastně v rozporu s výše zmíněnou zásadou ZSVM, jelikož z dikce ustanovení § 12 písm. b) ZSVM naopak vyplývá „primát“ trestního opatření. Zákon by tak v případě mladistvých měl poskytovat možnost „projít“ sankčními opatřeními od nejpříznivějšího po nejméně příznivé, zejména pak umožnit přímé samostatné uložení výchovného či ochranného opatření bez nutnosti zároveň upouštět od opatření trestního.

¹⁵³ Blíže viz HOFSCHEIDEROVÁ, Anna. Děti mladší patnácti let a jejich procesní postavení v předsoudním stadiu řízení o činu jinak trestném. *Acta iuridica olomoucensia*. Olomouc, 2013, **2013**(8), 85-94. ISSN 1801-0288.

Jak již bylo zmíněno výše, zákon umožňuje relativně široký rozsah možností, jak individuálně reagovat na trestnou činnost mladistvých. Například v případě, že by soud seznal jako nejvhodnější možnost působení na mladistvého ve vykonání určité činnosti ve prospěch ostatních osob (společnosti), mohl by tak učinit hned několika způsoby; mohl by samozřejmě mladistvému uložit trestní opatření obecně prospěšných prací (ustanovení § 24 písm. a) ZSVM), ale také by mohl mladistvému uložit probační program zahrnující obecně prospěšnou činnost (ustanovení § 17 odst. 1 ZSVM), nebo by mohlo dojít k uložení výchovné povinnosti spočívající ve vykonání společensky prospěšné činnosti (ustanovení § 18 odst. 1 písm. c) ZSVM). Zákonem upravené druhy opatření tak lze různě kombinovat. Taková možnost na jednu stranu podporuje co nejindividuálnější způsob reakce na trestnou činnost mládeže, na druhou stranu může dojít k určitému „paradoxu volby“. Někteří autoři se totiž domnívají a výzkumy podporují, že čím více možností lidská bytost má, tím méně efektivně se rozhoduje¹⁵⁴. Ze statistických údajů představených výše v této práci také vyplývá, že soudy ve většině případů příliš nevyužívají všechny možnosti, které jim zákon umožňuje a spíše dochází k ukládání „klasických“ druhů a kombinací opatření. Na jednu stranu by justice neměla být pro jednotlivce příliš překvapivá, na druhou stranu nevyužívání jednotlivých možností zákona v konečném důsledku vede k jakémusi „rezivění“ některých sankčních opatření. Blíže bude tento názor demonstrován na výchovném opatření probačního programu diskutovaném dále. Málo diferenciované a kreativní ukládání sankčních opatření je tak možné hodnotit negativně. Do budoucna by bylo žádoucí zaměřit se na možnosti, jak co nejvíce přizpůsobit systematiku zákona, aby ukládaná opatření byla rovnoměrněji rozložena.

V řízení v trestní věci mladistvé osoby je možné využít vyjmenovaných zvláštních způsobů řízení, které vedou k zastavení trestního stíhání a vyřešení věci bez toho, aniž by věc mladistvého musela být projednána před soudem v rámci hlavního líčení. Jedná se zejména o podmíněné zastavení trestního stíhání, narovnání a odstoupení od trestního stíhání – **odklony v trestním řízení v užším slova smyslu**. Blíže bylo k těmto odklonům obecně a podmínkám jejich uložení pojednáno v první kapitole této práce. Na základě výše představených statistických dat je zjevné, že nejčastěji užívaným druhem odklonu je podmíněné zastavení trestního stíhání. Narovnání na druhou stranu nebylo v minulých letech ve věci mladistvých využito vůbec. Nevyužívání některých institutů obecně může být známkou jejich nevhodného nastavení v kontextu trestního postihu mladistvých. Narovnání v sobě sice na jednu stranu nese určité prvky restorativní justice, ale tyto paradoxně, nejspíše také spolu s rozšířenými požadavky peněžitého

¹⁵⁴ Blíže viz SCHWARTZ, Barry. *The paradox of choice*. Revised edition. New York: Ecco, an imprint of HarperCollins publishers, 2016. ISBN 9780062449924.

plnění (náhrady škody, složení přiměřené částky na pomoc obětem trestných činů aj.), vedou k jeho nulovému využívání. Souhlasit se schválením narovnání totiž musí také osoba proviněním poškozená, často po zprostředkování setkání s mladistvým za přítomnosti prostředníka – úředníka Probační a mediační služby. Osobou poškozenou přitom může být dítě, jiný mladistvý, či osoba již dospělá. Lze si představit situace, kdy dospělý poškozený bude mít vůči mladistvému celkovou převahu a průběh jednání s ním by tak by mohl ovlivnit další vývoj mladistvého. Pokud by naopak došlo k setkání dvou mladistvých osob, celkový scénář tohoto setkání by mohl být zvláště nepředvídatelný. Setkání mladistvého s dospělým poškozeným se tak nezdá v tomto kontextu být tím nejlepším řešením. Setkání mladistvého s jiným mladistvým by pak měla být přítomna zvláště speciálně vyškolená osoba. Další problémy úpravy odklonů v ZSVM (včetně rozšíření podmínek jejich uložení a z toho vyplývajícím celkovému ztížení jejich užití¹⁵⁵) již nebudou dále v této práci rozebírány. Celkově je ale možné tvrdit, že úprava odklonů v ZSVM by byla vhodným adeptem na možnou povšechnou revizi.

Výchovná opatření jsou zvláštním druhem sankce, kterou je možné mladistvému uložit. V jejich úpravě je jasně znát důraz, který celý zákon obecně klade na „výchovné působení“. Tuto snahu zákonodárce je nutné velmi ocenit, byť jak bylo výše zmíněno, někdy ani samotní rodiče nejsou schopni vybrat a vyvíjet ten nejvhodnější výchovný vliv na svého dospívajícího potomka, byť jej dobře znají a jsou velmi motivováni. Výchovná opatření celkově dlouhodobě podléhají kritice z důvodu absence sankce za jejich nedodržování, pokud nejsou uloženy v kombinaci s jiným vhodným opatřením (například velmi často dochází k uložení výchovného opatření společně s podmíněným upuštěním od uložení trestního opatření). Další nedostatky úpravy výchovných opatření však můžeme spatřovat také v již výše zmíněné šíři jejich úpravy a také v nedostatečném využívání některých opatření, která by jinak měla značný výchovný potenciál.

Konkrétně je možné zmínit výchovné opatření – **probační program**, který je v praxi využíván málo a navíc i „nepředvídatelně“. V některých letech tak docházelo k relativně vysokému počtu uložení tohoto opatření, v dalších letech pak k rapidnímu poklesu jeho využívání (blíže viz statistická data výše v této práci). Jelikož je přísun mladistvých do těchto programů takto nejistý, soukromé subjekty mají problém s financováním jednotlivých probačních programů a v tomto důsledku je pak celková nabídka jednotlivých programů chudá. Přitom probační program by mohl nabýt pestré šíře forem, které by mohly být lépe přizpůsobeny potřebám mladistvých a díky tomu také vést k lepšímu naplňování účelu zákona. Například by v programech mohly být

¹⁵⁵ Blíže viz ŠČERBA, Filip. Odklony využívané v řízení proti mladistvým. *Acta iuridica olomucensia*. 2013, **2013**(8), 61-70. ISSN 1801-0288.

více akcentovány prvky restorativní justice, programy by mohly být více intenzivní (například programy zaměřené mimo jiné také na tělo, výjezdy, kempy apod.), „zábavnější“ (často má program podobu semináře s frontální výukou, který cílí na zvýšení právní gramotnosti, tedy pro většinu mladistvých není takový program lákavý ani motivační) a celkově různorodě koncipované. V České republice zatím nebyl proveden výzkum, který by porovnával účinnost intervence probačního programu v různých formách, ale lze předpokládat, že jakákoli intenzivnější, zábavnější a individuálnější práce s mladistvým by mohla mít potenciál zapříčinit desistenci mladistvého. V konečném důsledku by tak celková lepší koncepce, rozšíření a využívání probačních programů ze strany soudů mohlo mít vliv na snížení kriminality mládeže. Se snížením kriminality mládeže jsou spojeny výhody pro společnost jako celek (nižší míra recidivy, méně pachatelů trestné činnosti v dospělosti, menší finanční náklady aj.). Bylo by tak vhodné se v budoucnu zaměřit na probační programy s cílem zvýšit jejich využívání soudy a celkovou efektivitu.

Dále bude v rámci této práce ve vztahu k výchovným opatřením ještě krátce pojednáno k výchovnému opatření – **napomenutí s výstrahou**. V některých případech lze mladistvého přenechat k postižení škole (ustanovení § 20 odst. 2 ZSVM). Toto řešení se užívá v případech, kdy provinění mladistvého nějakým způsobem se školou souvisí, například bylo-li některému spolužáku ublíženo na zdraví. Škola dle svého uvážení vybere vhodný způsob reakce, tímto způsobem může být například i diskuze o provinění mladistvého v rámci třídy, nebo celé školy. Takový způsob postihu mladistvého může někdy značně výhodný. Mladistvému totiž v daném věku velmi záleží na tom, jak jej vnímá jeho vrstevnická skupina, od čehož odvozuje i svou vlastní hodnotu a názor ostatních na jeho osobu i spoluvytváří jeho osobní identitu. Pokud je kolektiv třídy či školy dostatečně vyspělý a dojde z jeho strany k odsudku jednání mladistvého, mohlo by tak dojít k opravdu účinnému působení na mladistvého. Na druhou stranu se může stát, že „nezralé“ kolektivy by mohly protispolečenské jednání mladistvého ocenit. Mladistvý by pak v takovém kolektivu vystupoval jako hrdina a nebyl by nijak motivován ke změně svého chování. Na základě výše zmíněného je tedy tyto postupy třeba vždy důkladně zvážit.

De lege ferenda by mohlo být uvažováno o vytvoření nového druhu výchovného opatření, který by spočíval ve sponzoringu mladistvého ze strany jiného, od trestné činnosti upustivšího („napraveného“), mladistvého/mladého dospělého. Ten by na mladistvého mohl působit důvěryhodněji než věkově vzdálené osoby soudců, státních zástupců, pracovníků Probační a mediační služby nebo OSPOD. Pokud by osoba sponzora byla dostatečně vhodně vybrána, u mladistvého by mohlo dojít k procesu identifikace s ním a tím pádem i k větší pravděpodobnosti upuštění od páchaní trestné činnosti do budoucna. Mladistvý, který páchal

trestnou činnost v souvislosti se svým členstvím v nevhodné partě a který se se svými „přáteli“ již nemůže stýkat z důvodu probíhajícího trestního řízení a případného uložení výchovného omezení nestýkat se s určitými osobami (ustanovení § 19 odst. 1 písm. b) ZSVM) by tak ve svém sponzorovi mohl najít partnera, který by mu pomohl obtížné období překonat. Dostatek sponzorů by mohl být zajištěn na základě zjištění z oblasti psychologie; kdy, zjednodušeně řečeno, některým osobám, které v minulosti prošly určitou zkušeností, pomoc osobám, které touto zkušeností právě procházejí, přináší značné uspokojení¹⁵⁶. Toto opatření by buď mohlo být upraveno samostatně jako jedno z výchovných opatření, nebo by mohlo být upraveno v rámci speciálně vytvořeného probačního programu, případně podřazeno pod výchovné povinnosti. Určitým nedostatkem tohoto navrhovaného opatření by mohl být relativně složitý proces výběru vhodného „sponzora“. Ten by nejspíš musel projít podrobným psychologickým vyšetřením. Vytvoření dostatečně širokého a kvalitního seznamu těchto osob by tak mohlo být velmi časově a finančně náročné.

Z pohledu úpravy **ochranných opatření** bude stručně pojednáno o jednom nevhodně pojatém ustanovení týkajícím se ochranné výchovy. Dle ustanovení § 5 odst. 12 zákona o výkonu ochranné výchovy je třeba při umístění dítěte (dle ustanovení § 1 odst. 2 předmětného zákona se pojmem děti míní nezletilé osoby, tedy nejen děti mladší patnácti let, ale i mladiství) s uloženou ochrannou výchovou dbát na jeho umístění co nejbližší bydlišti osob odpovědných za výchovu nebo zákonných zástupců, pokud by tím nebyl ohrožen mravní vývoj dítěte. Toto ustanovení na první pohled vyjadřuje určitý pozitivní fakt, kdy mladistvý (příp. dítě mladší patnácti let) i přes své umístění do výchovného ústavu (příp. dětského domova se školou) neztratí možnost častého kontaktu s blízkými osobami. Na druhou stranu výchovných ústavů není tak mnoho, aby bylo možné rozptýlit jednotlivé mladistvé členy společně páchající trestnou činností (party, „gangy mladistvých“ apod.) do jiných zařízení v místě bydliště. V konečném důsledku tak dochází k znovushledání těchto osob v rámci jednoho výchovného ústavu, kde nejen že tyto značně ztíží vychovatelům udržení pořádku a pevného režimu v rámci zařízení, ale také prakticky znemožní působení výchovného či terapeutického vlivu na jednotlivé členy problémové skupiny. V tomto případě by tak bylo vhodné zákonnou úpravu doplnit o ustanovení, které by výše zmíněný problém reflektovalo.

Co se týče **trestních opatření** ukládaných mladistvým pachatelům, ZSVM celkově stanovuje jejich subsidiaritu k jiným druhům sankčních opatření (ustanovení § 3 odst. 2 ZSVM) a v rámci této kategorie zdůrazňuje využití trestního opatření nepodmíněného odnětí svobody, jako

¹⁵⁶ Blíže viz BERNE, Eric. *Jak si lidé hrají*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2011, s. 78. Spektrum (Portál). ISBN 978-807-3679-927. Autor tento fenomén demonstruje na příkladu fungování organizace Anonymních alkoholiků.

prostředku *ultima ratio* (ustanovení § 31 odst. 2 ZSVM). Zákon soudu pro mládež umožňuje vybírat z celkem jedenácti druhů trestních opatření, avšak v trestních věcech mladistvých jsou více využívány pouze čtyři z nich; jedná se o trestní opatření odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu, obecně prospěšných prací, odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem a trestní opatření odnětí svobody nepodmíněné. Je tak možné si povšimnout, že soudy ani v případě trestních opatření nevyužívají možnosti zákona zcela. Umístění nepodmíněného odnětí svobody na „čtvrtém místě“ lze pak hodnotit jako nežádoucí, byť v poměru k mladistvým se jedná o relativně malé procento případů. Je však možné se domnívat, že prostřednictvím alternativních druhů trestních opatření by mohlo být dosaženo obecně lepších výsledků v souladu s účelem zákona (mladistvý by se nadále trestné činnosti zdržel a našel pro sebe společenské uplatnění). Trestní opatření nepodmíněného odnětí svobody totiž značně zasahuje do přirozeného vývoje mladistvého, kdy je tento odloučen od své rodiny, je mu zprostředkován bližší kontakt s kriminální komunitou a je omezen styk s „normální“ (trestnou činností nepáchající) populací, tedy mladistvý nemůže být vystaven tlaku vrstevnické skupiny, která páčání trestné činnosti (v ideálním případě) odsuzuje. Četnost ukládání tohoto druhu opatření by tak měla být menší, než je tomu nyní. Pokud je však mladistvému tento druh trestního opatření uložen, výkon trestu by měl být protkнут takovými aktivitami, které budou na mladistvého co nejvíce výchovně působit, formovat jeho další seberozvoj a snižovat kriminogenní faktory. V zahraničí se osvědčily některé programy práce s odsouzenými, jako například Risk-need-responsivity model, nebo Good lives model¹⁵⁷. Bližší pojednání o těchto přístupech k mládeži ve výkonu trestu (i mimo něj) však z důvodu své obsáhlosti v této práci nebudou dále rozebírány.

¹⁵⁷ Blíže viz ANDREWS, D.A., James BONTA a J. Stephen WORMITH. The Risk-Need-Responsivity (RNR) Model. *Criminal Justice and Behavior* [online]. 2011, 38(7), 735-755 [cit. 2018-04-30]. DOI: 10.1177/0093854811406356. ISSN 0093-8548. Dostupné z: <http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0093854811406356>

Závěr

Trestní postih mladistvých a dětí mladších patnácti let je tématem, jehož zakotvení v právní úpravě konkrétního státu může leccos prozradit o kultivovanosti jeho právního řádu jako celku. To, jak zacházíme s mládeží, která sešla na scenář a zejména naše schopnost přistupovat k mladickým přešlapům vlídně a moudře, ale zároveň i důsledně a spravedlivě, předurčuje i samotný úspěch našeho snažení. Cílem sankcionování mládeže by mělo být co největší působení na mladistvého tak, aby dále již trestnou činnost nepáchal, nikomu neškodil a žil celkově dobrým životem. K tomuto cíli vede cesta postavená mimo jiné také na funkční a smysluplné zákonné úpravě.

Tato práce představila trestní postih mládeže z několika pohledů. Stěžejním tématem byl samozřejmě rozbor vybrané trestněprávní úpravy sankcionování mládeže, který byl představen v první kapitole. Pouze právní pohled na zmíněnou problematiku by však nebyl kompletní, a proto byly ve druhé kapitole představeny některé psychologické aspekty, ke kterým se právní postih mládeže váže a z nichž také často vychází. Konkrétně byly představeny vývojové charakteristiky jedinců procházejících předmětnými vývojovými obdobími a poté jednotlivé periodizace vztahující se k rozumovému a mravnímu vývoji. Ve třetí kapitole této práce pak byly poznatky z obou předchozích kapitol propojeny, vybrané problémy trestního postihu mladistvých byly identifikovány a posouzeny, v některých případech byly předneseny i návrhy de lege ferenda.

V rámci této práce tak byly zmíněny některé instituty, jejichž úprava by zasloužila hlubší zamyšlení nad možnostmi jejich zefektivnění. Je však třeba zdůraznit, že efektivita sankcionování mládeže nestojí na jednotlivých právních institutech a jejich případné izolované změně. Efektivita sankcionování mládeže stojí na celém systému jako celku. Především pak otázka nejvhodnějšího způsobu reakce na trestnou činnost mládeže paradoxně stojí úplně mimo systém trestní justice, kdy cílem je vybudovat natolik odpovědnou společnost, která sama vyjádří nesouhlas vůči protispolečenskému jednání, zároveň však podá pomocnou ruku a pomůže provinilci překonat těžké období.

Zcela zásadní je pak samotná rodina, která je pro dítě tou nejdůležitější skupinou, ve které se prvně setkává se společenskými normami, s tím, co je správné a co špatné. Uvědomělá, důsledná a láskyplná výchova rodičů s vysokou pravděpodobností vytvoří zákona dbalého jedince. Před nástupem trestního postihu mládeže by nás tak zejména měla zajímat práce s celými rodinami, a především včasná identifikace těch, které by s řádnou výchovou potomků mohly mít problémy ještě před tím, než dojde k samotné protispolečenské činnosti dětí a mladistvých.

Seznam zkratek

IKSP	Institut pro kriminologii a sociální prevenci
OSPOD	Orgán sociálně-právní ochrany dětí
OSŘ	zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů
OZ	zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů
probační úředník	úředník Probační a mediační služby České republiky
TŘ	zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním, ve znění pozdějších předpisů
TZ	zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů
zákon o rejstříku trestů	zákon č. 269/1994 Sb., o rejstříku trestů, ve znění pozdějších předpisů
zákon o výkonu ochranné výchovy	zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů
ZSVM	zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ve znění pozdějších předpisů
ZVTOS	zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů

Seznam použitých zdrojů

Seznam použitých monografií, komentářů a učebnic

- ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*. 1. vyd. Praha: Zvon, 1994. ISBN 80-7113-111-3.
- ARNETT, Jeffrey Jensen. *Emerging adulthood: the winding road from the late teens through the twenties*. Second Edition. New York: Oxford University Press, 2014. ISBN 978-0199929382.
- BERNE, Eric. *Jak si lidé hrají*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2011. Spektrum (Portál). ISBN 978-807-3679-927.
- COUFALOVÁ, Bronislava. *Efektivita sankcionování mladistvých*. Vydání první. Praha: Leges, 2016. Teoretik. ISBN 978-80-7502-131-1.
- ČÁP, Jan a Jiří MAREŠ. *Psychologie pro učitele*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-463-X.
- ERIKSON, Erik H. *Životní cyklus rozšířený a dokončený: devět věků člověka*. Vyd. 2., přeprac., V Portálu 1. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-802-6207-863.
- FARRALL, Stephen a Adam CALVERLEY. *Understanding desistance from crime: emerging theoretical directions in resettlement and rehabilitation*. Maidenhead, Berkshire, England: Open University Press, 2006. ISBN 03-352-1949-7.
- FENYK, Jaroslav, Tomáš GRIVNA a Dagmar CÍSAŘOVÁ. *Trestní právo procesní*. 6., aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015. ISBN 978-80-7478-750-8.
- HARTSHORNE, Hugh a Mark MAY. *Studies in the nature of character. Vol. I: Studies in deceit, Book one and two*. New York: Macmillan, 1928.
- HEIDBRINK, Horst. *Psychologie morálního vývoje*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997. Studium. ISBN 80-7178-154-1.
- HOWITT, Dennis. *Forensic and criminal psychology*. 2nd ed. New York: Prentice Hall, 2002. ISBN 01-301-6985-4.
- HULMÁKOVÁ, Jana. *Trestání delikventní mládeže*. Vyd. 1. V Praze: C.H. Beck, 2013. Beckova edice právní instituty. ISBN 978-80-7400-450-6.
- JANKOVSKÝ, Jiří. *Etika pro pomáhající profese*. Vyd. 1. Praha: Triton, 2003. ISBN 80-7254-329-6.

- JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 4. vyd. Praha: Leges, 2014. Student (Leges). ISBN 978-807-5020-444.
- KLUSÁK, Miroslav. *Morální vývoj školáků a předškoláků: paradigmatické výzvy dle Jeana Piageta*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2014. ISBN 9788024623252.
- KOTÁSKOVÁ, Jarmila. *Socializace a morální vývoj dítěte*. 1. vyd. Praha: Academia, 1987. Studie ČSAV.
- LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 978-802-4712-840.
- PIAGET, Jean a Bärbel INHELDER. *Psychologie dítěte*. Vyd. 5. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-807-3677-985.
- PŘÍHODA, Václav. *Ontogeneze lidské psychiky*. 4. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1977. Učebnice vysokých škol. ISBN (Váz.).
- ROZUM, Jan. *Probační programy pro mládež*. Vyd. 1. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 978-80-7338-114-1.
- SCHWARTZ, Barry. *The paradox of choice: why more is less*. Revised edition. New York: Ecco, an imprint of HarperCollins publishers, 2016. ISBN 9780062449924.
- SLATER, Alan. a J. Gavin BREMNER. *Introduction to developmental psychology*. Malden, MA: Blackwell Pub., 2003. ISBN 978-063-1213-963.
- SVOBODA, Mojmír, Dana KREJČÍŘOVÁ a Marie VÁGNEROVÁ. *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-717-8545-8.
- THOROVÁ, Kateřina. *Vývojová psychologie: proměny lidské psychiky od početí po smrt*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-802-6207-146.
- TOMÁŠEK, Jan. *Zaměstnaní jako faktor desistence*. Vydání: první. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2017. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 978-80-7338-166-0.
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-717-8308-0.

- VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I.: dětství a dospívání*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 978-802-4609-560.
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie II.: dospělost a stáří*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2008. ISBN 978-802-4613-185.
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Vyd. 2., dopl. a přeprac. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-802-4621-531.
- VEČERKA, Kazimír. *Obrožovaná mládež mezi prevencí a represí*. Vyd. 1. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 978-807-3381-189.
- WEISS, Petr. *Etické otázky v psychologii*. Vydání 1. Praha: Portál, 2011. ISBN 9788073678456.
- Zákon o soudnictví ve věcech mládeže: komentář*. 3. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2011. Beckova edice komentované zákony. ISBN 978-80-7400-350-9.
- ZEHR, Howard. *The little book of restorative justice: a bestselling book by one of the founders of the movement*. Revised and updated. Intercourse, PA: Good Books, 2014. ISBN 9781561488230.

Seznam použitých odborných článků

- ANDREWS, D.A., James BONTA a J. Stephen WORMITH. The Risk-Need-Responsivity (RNR) Model. *Criminal Justice and Behavior* [online]. 2011, **38**(7), 735-755 [cit. 2018-04-30]. DOI: 10.1177/0093854811406356. ISSN 0093-8548.
- ARNETT, Jeffrey Jensen. Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist* [online]. 2000, **55**(5), 469-480 [cit. 2018-02-26]. DOI: 10.1037/0003-066X.55.5.469. ISSN 1935-990x.
- BAUMGARTNER, František a Eva KARAFFOVÁ. Strategie zvládnání ve vztahu k aspektům vynořující se dospělosti. *Psychologie pro praxi*. 2012, **2012**(1-2), 11-25.
- BERGSETH, Kathleen J. a Jeffrey A. BOUFFARD. The long-term impact of restorative justice programming for juvenile offenders. *Journal of Criminal Justice*. 2007, **2007**(35), 433–451. ISSN 0047-2352.
- BERGSETH, Kathleen J. a Jeffrey A. BOUFFARD. Examining the Effectiveness of a Restorative Justice Program for Various Types of Juvenile Offenders. *International Journal of*

- Offender Therapy and Comparative Criminology* [online]. 2013, **57**(9), 1054-1075 [cit. 2018-04-24]. DOI: 10.1177/0306624X12453551. ISSN 0306-624X.
- BOUFFARD, Jeff, Maisha COOPER a Kathleen BERGSETH. The Effectiveness of Various Restorative Justice Interventions on Recidivism Outcomes Among Juvenile Offenders. *Youth Violence and Juvenile Justice* [online]. 2017, **15**(4), 465-480 [cit. 2018-04-24]. DOI: 10.1177/1541204016647428. ISSN 1541-2040.
- FRECKELTON, Ian. Children's Responsibility for Criminal Conduct: The Principle of Doli Incapax under Contemporary Australian Law. *Psychiatry, Psychology and Law* [online]. 2017, **24**(6), 793-801 [cit. 2018-03-31]. DOI: 10.1080/13218719.2017.1379892. ISSN 1321-8719.
- HOFSCHEIDEROVÁ, Anna. Děti mladší patnácti let a jejich procesní postavení v předsoudním stadiu řízení o činu jinak trestném. *Acta iuridica olomucensia*. Olomouc, 2013, **2013**(8), 85-94. ISSN 1801-0288.
- HRUŠÁKOVÁ, Milana. K probačním programům dle zákona o soudnictví ve věcech mládeže a první poznatky s jejich realizací v České republice. *Trestněprávní revue*. b.r., **2008**(2), 37-40.
- JELÍNEK, Jiří. K trestní odpovědnosti mladistvých (Několik poznámek k ustanovení § 5 zákona o soudnictví ve věcech mládeže). *Kriminalistika* [online]. 2005, **2**(2005) [cit. 2018-04-01]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/kriminalistika-728588.aspx?q=Y2hudW09Ng%3d%3d>
- MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. Restorativnost zákona o soudnictví ve věcech mládeže. *Acta iuridica olomucensia*. 2013, **2013**(8), 47-59. ISSN 1801-0288.
- ŘÍHA, Jiří. Ještě k nepřičetnosti podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže (zejména ke vztahu § 5 odst. 1, 2 ZSM a § 12 TrZ). *Trestněprávní revue*. 2006, **2006**(10), 293.
- SOTOLÁŘ, Alexander. K možnosti přenechání postižení mladistvého provinilce zákonným zástupcům, škole a výchovnému zařízení. *Trestněprávní revue*. b.r., **2004**(11), 333-335. ISSN 1213-5313.
- SOTOLÁŘ, Alexander. K probačním programům v systému soudnictví ve věcech mládeže. *Trestněprávní revue*. b.r., **2006**(12), 373-378.
- SOTOLÁŘ, Alexander a Helena VÁLKOVÁ. Čin jinak trestný a možné reakce na něj v systému soudnictví ve věcech mládeže. *Trestněprávní revue*. b.r., **2004**(7), 197.

SPEECE, Mark W. a Sandor B. BRENT. Children's Understanding of Death: A Review of Three Components of a Death Concept. *Child Development* [online]. 1984, **55**(5), 1671- [cit. 2018-04-28]. DOI: 10.2307/1129915. ISSN 00093920.

VANDUCHOVÁ, Marie. Zamyšlení nad ustanovením § 5 zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže. In: FENYK, Jaroslav. *Pocta Dagmar Císařové k 75. narozeninám*. Praha: Jaroslav Šprongl, 2007, s. 148-156. ISBN 978-80-86920-25-2.

WORTLEY, Natalie. Merely Naughty or Seriously Wrong? 'Childish Sexual Experimentation' and the Presumption of Doli Incapax. *The Journal of Criminal Law* [online]. 2017, **81**(5), 346-349 [cit. 2018-03-31]. DOI: 10.1177/0022018317734119. ISSN 0022-0183.

Seznam použité judikatury

Rozsudek Nejvyššího soudu, sp. zn. 8 Tz 9/2008 ze dne 27.3.2008.

Rozsudek Nejvyššího soudu, sp. zn. 8 Tdo 514/2008 ze dne 30.4.2008, uveřejněný pod číslem 10/2009 Sb. rozh. tr.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 26. 3. 2014, sp. zn. 8 Tdo 293/2014.

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27. 9. 2006, sp. zn. 8 Tdo 1069/2006.

Usnesení Nejvyššího soudu, sp. zn. 8 Tdo 927/2010 ze dne 25.8.2010.

Usnesení Nejvyššího soudu, sp. zn. 8 Tdo 1072/2010 ze dne 27.10.2010, uveřejněné pod číslem 25/2011 Sb. rozh. tr.

Usnesení Nejvyššího soudu, sp. zn. 8 Tdo 1251/2017–25 ze dne 15.10.2017.

Seznam použitých právních předpisů a mezinárodních právních dokumentů

Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 36/1967 Sb., o znalcích a tlumočnících, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 269/1994 Sb., o rejstříku trestů, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 257/2000 Sb., zákon o Probační a mediační službě, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

Úmluva o právech dítěte

Recommendation Rec (2003)20 of the Committee of Ministers to member states concerning new ways of dealing with juvenile delinquency and the role of juvenile justice [Online]. (2003). Retrieved from http://www.crin.org/docs/coe_rec_jj.doc

Seznam ostatních zdrojů

PROBAČNÍ A MEDIAČNÍ SLUŽBA ČR. Zpráva o realizaci akreditovaných probačních programů v roce 2014. <https://www.pmscr.cz/mladistvi-probacni-programy/> [online]. Praha: Probační a mediační služba ČR, 2015, s. 1-30 [cit. 2018-03-19].

Přehledy statistických listů [online]. Ministerstvo spravedlnosti [cit. 10.3.2018]. Dostupné z: <https://cslav.justice.cz/InfoData/prehledy-statistickych-listu.html>

Sněmovní tisk 210/0. *Vládní návrh zákona o odpovědnosti mládeže* [online]. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, rozeslán poslancům dne 6.2.2003 [cit. 15.4.2018]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=4&CT=210&CT1=0>

Statistické ročenky [online]. Ministerstvo spravedlnosti [cit. 10.3.2018]. Dostupné z: <https://cslav.justice.cz/InfoData/statisticke-rocenky.html>

Výkazy soudů a státních zástupitelství [online]. Ministerstvo spravedlnosti [cit. 10.3.2018]. Dostupné z: <https://cslav.justice.cz/InfoData/vykazy-soudu-a-statnich-zastupitelstvi.html>

Název diplomové práce v českém jazyce, abstrakt v českém jazyce a klíčová slova

Název diplomové práce: Vybrané problémy trestního postihu mladistvých

Abstrakt

Tato diplomová práce se zabývá problematikou trestního postihu mládeže v kontextu práva a psychologie, s cílem zaměřit se na problematické oblasti právní úpravy, zhodnotit je a předložit v tomto kontextu návrhy de lege ferenda. Práce je rozdělena do tří na sebe navazujících kapitol.

První kapitola se zabývá vybranou právní úpravou trestního postihu mládeže, zejména s důrazem na sankcionování mládeže. Konkrétně je v rámci této kapitoly pojednáno o modelech zacházení s delikventní mládeží, principech sankcionování mladistvých, systému sankčních opatření, problematice sankcionování dětí mladších patnácti let a o otázce hranice trestní odpovědnosti a jejího stanovení. Na závěr kapitoly jsou uvedeny statistické údaje, které se k výše zmíněným institutům váží.

Druhá kapitola je věnována psychologickým aspektům trestního postihu mládeže. V rámci této kapitoly jsou postupně popsány vybrané zásadní poznatky vývojové psychologie, konkrétně se práce věnuje obecné charakteristice relevantních vývojových období jedince a stručnému popisu vybraných periodizací lidského vývoje, s důrazem na vývoj kognitivní a morální.

Třetí kapitola diplomové práce zjištění z obou výše zmíněných kapitol propojuje, zejména předkládá zhodnocení právní úpravy týkající se vybraných oblastí (přístupy k mládeži: modely a principy, věkové hranice v trestním právu, limity zahrnutí morálního vývoje do právní úpravy, otázky sankcionování mládeže) a přichází s návrhy de lege ferenda.

Klíčová slova

Mládež, sankcionování, vývojová psychologie

Název diplomové práce v anglickém jazyce, abstrakt v anglickém jazyce a klíčová slova

Title of the thesis: The selected problems of juvenile justice

Abstract

This diploma thesis deals with the issue of criminal punishment of juveniles in the context of law and psychology in order to focus on the problematic areas of legal regulation, evaluate those areas and present proposals *de lege ferenda* in this context. The thesis is divided into three consecutive chapters.

The first chapter deals with the selected legal regulation of the juvenile justice, especially with the emphasis on sanctioning the youth. More specifically, this chapter focuses on the models of dealing with delinquent youth, the principles of sanctioning juveniles, the sanction system, the problem of sanctioning of children under the age of 15 and the question of the age limit of criminal responsibility and its determination. At the end of the chapter the statistical data, which relate to the above-mentioned institutes, are presented.

The second chapter is devoted to the psychological aspects of the juvenile justice. Within the framework of this chapter are gradually described selected basic issues of developmental psychology. In particular, the thesis deals with the general characteristics of the relevant development periods of the individual and a brief description of selected periodicities, with an emphasis on cognitive and moral development.

The third chapter of the diploma theses links the two chapters above, in particular it presents the evaluation of legal regulation concerning selected areas (approaches to youth: models and principles, age limits in criminal law, limits of the integration of moral development into the criminal law, question of punishment of youth) and presents proposals *de lege ferenda*.

Keywords

Juveniles, sanctioning, developmental psychology